

İçindekiler

Sunuş...	2
Kıyı, Orman, Mera ve Birinci Derece Doğal Sit Alanları İle Hazine Arazileri "İşgal" Altında	3
Ekoloji ve Planlama <i>Kumru Arapkirlioğlu</i>	4
Fiziksel Planlama, Toplumsal Bilinç ve Ekoloji <i>Burcu Sılaydın</i>	9
Eko-Faşizm <i>Haluk Bilgin</i>	14
Stratejik Çevresel Değerlendirme (SÇD) <i>Mustafa Aydın</i>	19
Endüstriyel Ekoloji: Planlamaya Ekolojik Yaklaşım <i>Nihal Şenlier - Ayşe Nur Albayrak</i>	26
Quebec Eko-Turizm Deklerasyonu <i>Kübra Cihangir Çamur</i>	30
Daha Yaşanabilir Yerleşmeler Arayışında Kentsel Tarım <i>Hülya Koç</i>	34
Güneş-Kent: Anadolu İçin Yeni Bir Kent Modeli <i>Çetin Göksu</i>	41
Ormanların Özelleştirilmesi, Kıyılar ve Dünya Bankası Doğal Değer mi, Ekonomik Kaynak mı? <i>Bülent Duru</i>	47
Ormancılık, Aynı Zamanda Bir Alan Yönetim Etkinliğidir... <i>Yücel Çağlar</i>	52
"Beyşehir Gölü Yüzey Su Toplama Havzası Yönetim Planı" Örneğinde Ekolojik Planlama Yaklaşımı <i>Ayşe Ezer</i>	65
Ekoloji, Ekonomi ve Planlama: DOKAP'ın Çevresel Etkileri Üzerine Bir Değerlendirme <i>Hacı Kurt</i>	75
Cumhuriyetin 75. Yılında Planlama Sergisi (1956 Sonrası) <i>N. Tunga Köroğlu - Ebru Ölmez</i>	80
Bir Yaşam Sorunsalı Yoksulluk ve Kent Mekanına Yansımaları <i>Tayfun Kahraman - Gökran Akgün</i>	94
Dergilerden Seçmeler	102
Geçmişten Sayfalar	104
İmar Mevzuatı	105
Kitap Tanıtımı	106
Tez Özetleri	108
Basın Açıklamaları	110

Dergiye göndereceğiniz yazıların ve görsel malzemelerin basılı kopyası ile birlikte olanaklı ise bilgisayar ortamında hazırlanmış bir kopyasını da iletiniz.

- Yazı ile birlikte, kısa bir özgeçmişinizi de göndermeyi unutmayınız.
- Yazınızda yer alacak görsel malzeme ve şekillerin; kolaylıkla basılabilecek nitelikte fotoğraf, dia veya baskılı kopya olmasına özen gösteriniz.
- Çeviri yazılar ve fotoğraflar için kaynak belirtmeniz zorunludur.
- Yayın Kurulu, gönderilecek yazıların yayınına ilişkin kararını yazı ile bildirecek; gönderilen yazılar iade edilmeyecektir.
- Yayın Kurulu, gönderilen yazılarda, yazım kurallarına uygun gerekli düzeltmeleri yapma ve dil yanlışlıklarını gidermeye yetkilidir.
- Yazı ve çevirilerin sorumluluğu yazar ve çevirmenlerine aittir. Şehir Plancıları Odası sorumluluk kabul etmez.

**TMMOB Şehir Plancıları
Odası Adına Sahibi**

Ü. Nevzat Uğurel

Yayın Sorumlusu

Nevzat Can

Yayın Kurulu

Deniz Altay

Osman Balaban

Kübra Cihangir Çamur

Hayriye Çelik

Funda Erkal

Çağafay Keskinok

N. Tunga Köroğlu

Emre Ögmen

Binali Tercan

Gülçin Tunç

Basım Tarihi

Temmuz 2003

Baskı

Kardelen Ofset

Tel: 0312 431 70 03

Dağıtım

TMMOB Şehir Plancıları Odası

Hatay Sokak No:24/17

Kocatepe, 06640/ANKARA

Tel: 0312 417 87 70

Faks: 417 90 55

e-posta: spo@spo.org.tr

Web Adresi: www.spo.org.tr

SUNUŞ...

19. yüzyıl ile birlikte doğal hayatı ve kaynakları tehdit eden mekansal gelişmelere paralel olarak geliştirilen söylem ve eylemlerin odağındaki kavram "ekoloji", bu sayımızın dosya konusunu oluşturdu.

Kumru Arapkirlioğlu yazısında, bir yandan insan-doğa ilişkisini ele alan düşünce ve bilim alanlarının kuramsal gelişimini aktarırken, diğer yandan planlamanın kuramsal macerası ile kesşim noktalarını öne çıkarıyor. Burcu Sılaydın, modernizmin doğaya verdiği zararların insanın fiziksel-doğal bir varlık olduğu bilincine sahip olamamasını gösteriyor. Toplumsal yapının eriştiği uygarlık/gelişmişlik düzeyinin korunabilmesinin de fiziksel-doğal niteliğimizin sürdürülebilmesine bağlı olduğunu ileri sürüyor. Haluk Bilgin, sürekli gündemde kalan günümüz çevreci hareketlerinden "derin ekoloji" hareketinin 19. yüzyıl Almanya'sında yaşanan eko-faşist deneyimle benzerliklerini, reformist çevre ve derin ekoloji hareketlerinin eksik, dışlayıcı ve indirgemeci yaklaşımlarını tartışıyor. Mustafa Aydın, plan, program ve politikaların olası negatif çevresel ve sosyo-ekonomik sonuçlarını değerlendiren geniş ölçekli ve etraflı bir sürdürülebilirlik aracı olarak Stratejik Çevresel Değerlendirme konusunu; Çevresel Etki Değerlendirmesinden farkı, gereği, uygulamaların dünyada ve Türkiye'deki durumu, planlama ile ilişkisi açılarından ele alıyor. Nihal Şenler ve Ayşe Nur Albayrak'ın ortak yazılarında, çevre sorunlarının çözümü için organize sanayi bölgelerinde "endüstriyel ekoloji" yaklaşımının bir uygulama alanı olan "eko-endüstriyel parklar" tanıtılıyor.

Birleşmiş Milletler'in "2002 Uluslararası Ekoturizm Yılı" etkinlikleri çerçevesinde Quebec'te gerçekleştirilen Dünya Ekoturizm Zirvesinde (WES), zirve önce hazırlık toplantısı sonuçları ve zirve sırasındaki tartışmalardan oluşan deklarasyon metninin çevirisini Kübra Cihangir Çamur hazırladı.

Hülya Koç yazısında, yaşanabilir yerleşmelerin taşınması gereken nitelikleri tanımlıyor, bu niteliklerden sağlıklı ekosistemler ile sağlıklı fiziksel yapıyı çevreye ve gıda güvenliğine katkısı ile "kentsel tarım"ın yeniden gündeme gelişini, olanaklarını ve sınırlamalarını ele alıyor.

Çetin Göksu, çağımızda çevre ve ekonomi sorunlarını çözebilme amacıyla geliştirilen yeni bir kent planlama modeli olarak "Güneş Kent"i anlatıyor. Güneş enerjisi ile sağlanabilen yeni yaşam biçimlerinin doğayı daha az kirleteceği, sağlıklı insanlardan oluşan sağlıklı bir toplumsal yapının da bu şekilde oluşturulacağı vurgulanıyor.

Türkiye'de yasal düzenlemelerle sanayi, enerji ve turizm sektörlerinin kullanımına kolayca sunulan orman ve kıyı gibi doğal değerlerin devletin gözetim ve denetimi dışına çıkarılıp satılması, özel girişime açılması, elde edilecek gelirin ekonomik krizden çıkış yolu olarak gösterilmesi konusunun uluslararası finans örgütlerinin ilkeleriyle de uyumunu tartışan yazısında Bülent Duru; çevresel ve kültürel değerler ile ilgili kayıtsızlığı ve kayıtsızlığı eleştiriyor. Yücel Çağlar ise, orman alanları ile ilgili "işletme" ve "koruma" konularındaki yasal uygulamalar üzerinden yaptığı değerlendirmeler sonucunda, yetersizlik ve yanlışlıkları belirterek, ormanlık konusunun bir alan yönetimi bakışıyla ele alınması gereği üzerinde duruyor.

Dosya konusu kapsamında iki proje yazısı bulunuyor. Ayşe Ezer, Beyşehir Gölü Yüzev Su Toplama Havzası için yapılan çalışmayı aktaran yazıda biyolojik, jeolojik, jeomorfolojik tesbitlere ve önemine değinerek, "ekolojik" planlama yaklaşım ve yönteminin farklılıklarını sıralıyor. Hacı Kurt, bir bölgesel kalkınma planı olarak Doğu Karadeniz Bölgesi Gelişme Planı'nın, fayda ve maliyetlerini tartışırken, uzun vadede ağırlıklı olarak havza ekosistemi üzerinde yaratabileceği olumsuz sonuçlara dikkat çekiyor.

Önceki sayıda ilk bölümünü sunduğumuz Cumhuriyet'in 75'inci Yılında Planlama Sergisi yazısının 1956 sonrası dönemi kapsayan kısmı, bu sayı için yine Tunga Köroğlu-Ebru Ölmez tarafından hazırlandı. Dünya Şehircilik Günü'nde "Yaşadığımız Kent ve Yoksulluk" konulu öğrenci yarışmasının ikincilerinin yazısına da bu sayımızda yer veriyoruz.

YAYIN KURULU

KIYI, ORMAN, MERA VE BİRİNCİ DERECE DOĞAL SİT ALANLARI İLE HAZİNE ARAZİLERİ "İŞGAL" ALTINDA

Hükümet ekonomik kaynak bulmak bahanesi ile Devletin hüküm ve tasarrufu altında olan alanlarla, hazineye ait taşınmaz malları elden çıkarmaya yönelik yeni düzenlemeler yapmaktadır. Bu düzenlemelerin ortak yanı ne pahasına olursa olsun, öncelikle kamu mallarının özel mülkiyete konu edilmesidir. Toplumun, halkın, gelecek kuşakların üzerinde hakkı olan kamu malları, topluma karşı, toplum yararına aykırı olarak devredilmektedir.

Bu amaçla Anayasa'nın "Ormanların Korunması ve Geliştirilmesi" başlıklı 169. ve "Orman Köylüsünün Korunması" başlıklı 170. maddeleri ile "Kamu Yararı" başlığı altında "Kıyılardan Yararlanma" alt başlıklı 43. maddesinde değişikliğe gidilmektedir. Ayrıca çeşitli kanunlarda yapılan değişikliklerde ise, birinci derece doğal sit alanları yapılaşmaya açılmakta, meralar, tarım alanları, su havzaları elden çıkarılmakta, doğal, kültürel ve tarihsel alanların madencilik sektörüne hizmeti öngörülmektedir. Kamunun küçültülmesi politikalarıyla birlikte kamunun etkinliği, yönlendirici rolü piyasa güçlerine bırakılmaktadır.

Öncelikle doğal varlıklarımız olan bu alanlar toplumun yarattığı bir değerdir. Bu alanların işgal edilmesi, elden çıkarılması, kullanımı gibi müdahaleler tüm toplumu ilgilendirmektedir. Doğal alanlarda yer alan taşınmaz malların işgaline izin verilmesi, mülkiyetin devredilmesi bu kişilerin affedilmesi ötesinde toplumun cezalandırılmasıdır. Toplumun değerlerine, yasa ve kurallarına uygun davranmasına, Devlete olan güvenine bir saldırıdır. Kamunun mallarına haksız olarak el koyanların tüm maddi ve manevi yükünü kentlin bütünü ödemektedir.

Bu alanların kimler tarafından, nasıl işgal edildiği, alanların ne tür doğal değerleri içerdiği, ne tür suçlar işlendiği, nasıl göz yumulduğu ve teşvik edildiği, sonuçlarının neler olduğu, görünenin arkasında yatan politik tavırların neler olduğu araştırılmamakta ve tartışılmamaktadır. Kamu arsa ve arazilerin işgal edilmesi "müktesep hak" olarak algılanmaktadır. Diğer alanlarda artık Anayasa'ya, yasalara, mevzuata, bilim ve tekniğe uygun mülkiyet sahibi olma, yapı yapma, kullanma olanaksız hale getirilmektedir. Ormanları, kıyıları ve diğer doğal değerleri tahrip etmek, işgal etmek ve yapı yapmak için tarihsel gerekçeler üretilmekte, özendirilmektedir. Bu "hak" Anayasal ve yasal güvencelere kavuşturulmaktadır. Doğal varlıklarımız meta haline dönüştürülmektedir.

Ülkemizde mülkiyet sahibi olma fetişleştirilmektedir. Önemli olan, nerede ve nasıl olursa olsun mülkiyet edinme bir "hak" olarak görülmektedir. Amaç, bazı yerleri kitlesel olarak işgal eden yandaşlarından siyasi rant elde etme, sermayeye ve mafyaya teslim olma, oluşacak ranttan pay almalarına olanak sağlamaktır. Yabancı ve yerli gerçek ve tüzel kişiliklere, doğal varlık alanlarında, doğayı tahrip eden işletmeciliği, kullanmayı ve mülk edinmeyi olanaklı hale getirmektir.

Toplum ve kamu yararı amacına hizmet eden mekansal planlama ise bu amaçlarından uzaklaştırılmaktadır. Kamu hizmetlerinin pazar sisteminde çözümlenmesini isteyen, mülkiyet üzerinde düzenleme, denetim ve eşitlik ilkelerine karşı çıkan bir anlayış ile karşı karşıya bulunmaktayız. Bu anlayış temel de planlamaya da karşıdır:

Ancak bugün kentsel planlama yoğun olarak gündeme getirilmektedir. Birinci derece doğal sit alanların yapılaşmaya açılması düzenlenen yasal bir hüküm ile planlama kararı haline getirilmektedir. Diğer taraftan üzerinde plan kararları olmadan yapılan veya plan kararlarına aykırı olarak yapılan alanların planlanması istenmektedir. Hazineye ait taşınmaz malların üzerinde ticaret, konut, sanayi gibi ranta yönelik kullanım kararlarının verilmesi önerilmektedir. "Kentsel planlama" belli kişi, grup veya sınıfların çıkarlarını koruma aracına dönüştürme yönünde yasal düzenlemeler yapılmaktadır. Haksız olarak mülkiyet edinenlerin üzerinde yaptıkları yapılar yasallaştırılacaktır. Hiçbir bilimsel, teknik araştırmaya konu olmadan, planlama esaslarına, şehircilik ilkelerine ve kamu yararına aykırı olarak bu kararlar alınacaktır. Bunun dışında bu tür işgal edilmiş ve koruma alanlarında yapılacak planlama ile oluşacak değer artışından da pay alma gündeme gelecektir. Şehir plancısı aldığı kararlarla belli kişilerin, grupların haksız kazanç elde etmelerine, statü sağlamlarına, politik yaklaşımlarına ve koruma alanlarının tahribine hizmet etmiş olacaktır.

Bu yaklaşım beraberinde doğal, kültürel ve tarihsel alanların hızla yok edilmesinin önünü açacaktır. Ortada bir sorun varsa öncelikle bu sorunun çok iyi tanımlanması gerekmektedir. Mekansal olarak ortaya konulması, araştırılması, envanterlerinin çıkarılması gerekirken parçacı, gerçekçi olmayan, günü kurtaran bir yaklaşım sergilenmektedir. Konunun bütünsel, bütüncül yasal düzenlemelerle sosyal adaleti sağlayıcı bir planlama yaklaşımı ile ele alınması kaçınılmazdır. Planlarda belirlenen politika, stratejilerin uygulanabilmesi içinde yönetsel, finansal araçlar geliştirilmelidir. Sorunlar çözülürken yeni sorunlar yaratılmamalı, radikal önlemler alınmalıdır. Koruma alanlarının nasıl korunmaması yönünde düzenlemeler yapılmasından da vazgeçilmelidir.

Ekoloji ve Planlama

Dr., Şehir Plancısı
Bilkent Üniversitesi

Kumru ARAPKIRLIOĞLU

Insanoğlu yerleşik yaşama geçişinden bugüne çeşitli seviyelerde doğayı işlemiş, değiştirmiş ve dönüştürmüştür. *Uygarlığın doğa üzerindeki en belirgin etkisi insanoğlunun kendi yaşam alanı olarak tasarladığı, geliştirdiği kentlerdir.* Öncelikle doğal koşullara karşı bir barınma ve kendini koruma olarak ortaya çıkan yerleşimler, yeryüzünün ve tarihin artık silinmez izleridir. Kökenleri, ızgara planın uygulayıcısı olan Yunanlı meslektaşlarına kadar giden Planlama mesleği, insanın bu doğayı biçimlendirerek oluşturduğu kentleri sorgularken, insan-doğa ilişkisini de sorgulamaktan geri duramaz. Bunu yaparken *her meslekte olduğu gibi planlama da insan-doğa ilişkisini ele alan öteki düşüncelerden ve bilim alanlarından etkilenmiştir.*

Doğa ve doğanın yasalarını, insanın doğa ile ilişkisini sorgulayan düşünceler, milattan önce Yunanlı düşünürlere kadar gitmektedir. 16. yüzyılda bilim alanında yaşanan atılımlar, insanoğluna kazandırdığı güvenle insanı doğanın üstünde bir varlığa, doğayı ise her istediğini yapabileceğine inandırdığı, ona hizmet eden bir araca dönüştürmüştür. 18. yüzyılda öncelikle doğaya bir hayranlık olarak ortaya çıkan, doğal yaşamı ve doğallığı yücelten yaklaşımlar aslında bir başka bakış açısıyla, "aydınlanma çağı"nın ürünü olan, insanın üstünlüğü, bilimin gücü ve sonsuz ilerleme fikrine bir karşı çıkış olarak da kabul edilebilir. Birçok fikir çatışmasında yaşandığı gibi 16. yüzyılda en üst seviyeye ulaşan insanın üstünlüğü düşüncesi kendisine tepki olarak doğayı ön plana çıkaran düşünceleri tetiklemiş ve onfarın hızla düşün alanında yerlerini almasını sağlamıştır.

Bu düşüncelerin önderliğini 18. yüzyılda, Alman filozof Immanuel Kant (1704-84), İsveçli düşünür Jean-Jacques Rousseau (1717-78) ve İngiliz yazar Thomas Malthus (1766-1834) yapmışlardır. Doğa, doğal kaynaklar ve insan davranışlarını sorgulayan bu düşünce biçimleri; doğaya yaklaşımda günümüz düşünür ve bilim adamlarını da yakından etkileyecek olan, iki temel bakış açısını belirlemiştir. Bu yaklaşımlardan ilki, Kant ve Rousseau'nun benimsediği ve günün toplumuna aktarmaya çalıştığı, doğanın kendi öz değerini ortaya koymak ve toplumların davranışlarına ilişkin sorumluluklarını hatırlatmaktır. Malthus tarafından ortaya atılan görüş ise, doğanın sınırlı olduğu ve dikkatli kullanılması gerektiği tezidir. İkinci yaklaşım, doğayı bir araç olarak kabul eder ve bu bağlamda insan davranışlarını eleştirir. Kant'ın düşüncelerinde de insanın üstünlüğü belirgin olarak bulunmakla birlikte, O'nda hayvanlara yaklaşımda dahi insanın sorumluluk ve görev duygularını bulmak mümkündür. Temelleri 18. yüzyılda atılan, zamanına göre çevre duyarlı olan bu yaklaşımlar, 19. yüzyıl ve 20 yüzyıl başlarında bir doğaya dönüş ve çevre etiği çizgisiyle buluşup bugünkü olgunluğuna erişmiştir.

Başka bir yazıda ayrıca ele alınması gereken kadar kapsamlı olan bu düşünsel gelişimin, en basit anlatımla "insan merkezli" ve çevre merkezli" yaklaşımlar olarak yazında yerlerini aldığı görülür. *Günümüz planlamasında önemli bir girdi olarak ön plana çıkan "Ekoloji" de bu iki uç görüşü oluşturan düşünce yelpazesinde "çevre merkezli" görüşleri tamamlayan ve destekleyen bir bilim alanı olarak öne çıkar.*

PLANLAMA
2003/1

Biyoloji'nin bir alt dalı olarak kabul edilen "ekoloji", canlı varlıkların cansız varlıklarla belirlenen koşullarda verdikleri yaşam çabalarını inceleyen, bu iki ortamın birbirlerine etkilerini gözlemleyen bir bilim dalıdır. Bu bilim dalının konusunu; organizmalar, bitki ve hayvan türleri ve toplulukları; su, toprak, hava gibi temel kaynaklar ve karbon, azot, enerji gibi döngüler oluşturur. Yaşamın varlığı su, karbondioksit, oksijen gibi temel oluşumlara bağlı olmakla birlikte; yaşamın kendisi, besin zinciri boyunca, bir enerji salınımı olarak en alt yaşam biriminden en üst yaşam birimi olan insana kadar ulaşan bir döngüde kendisini bulur. Bu enerji salınımında oluşacak olan kopmalar, kendi içerisinde bir bütünlüğü ve hassaslığı olan bu ilişkiler dengesinde yaşanacak olumsuzluklar, bu yaşam alanındaki tüm varlıklar kadar besin zincirinin en üstünde yer alan ve bu bütünün bir parçası olan insanoğlunu da doğrudan etkileyecektir. Bu bağlamda ekologlar, bilim dallarına insanı da katmadan önce farklı yaşam türlerini kendi yaşam alanlarında incelemekle yetiniyorlardı.

Uzunca bir dönem tanımlandığı biçimde, daha dar bir alanda çalışmalarını sürdüren bu bilim dalı, özellikle yaşam ve yaşam alanlarının bir bütün olduğu ve bir sistem yaklaşımı içinde ele alınması gerektiğinin kabul görmesi ile kapsamını genişletmiş; ilgi alanına insan ve yerleşimlerini de katarak, ekolojiyi coğrafi ve bölgesel boyutlarda ele almaya başlamıştır. Bu tanım genişlemesinin bir başka nedeni de; bulunduğu ortamları artık büyük bir hızla değiştiren ve dönüştüren insanoğlunun davranışlarının, doğal yaşam ortamlarını büyük boyutlarda etkilemeye başlamış olmasıdır.

"Ekoloji" sözcüğü ilk olarak "1866 yılında Alman biyolog Ernst Haeckel tarafından kullanılmıştır. E. Haeckel ekoloji sözcüğünü Yunanca yaşanılan yer (konut, hane), yurt anlamına gelen 'oikos' ile bilim ya da söylem anlamına gelen 'logia' sözcüklerinden türetmiştir. Ekoloji etimolojik olarak yerleşme bilimi ya da yurt söylemi anlamlarını da içermektedir." (Keleş&Hamamcı, 1997:26). Ekolojik sistemin bir bütün olarak ele alınması gerektiği ilk olarak, 1942' de Kuzey Amerikalı bitki ekoloğu F. E. Egler tarafından dile getirilmiştir. Egler, bitki topluluklarının bir doğal bütün oluşturduğunu; insanoğlunun bu topluluk üzerinde etkin bir rolü olduğunu vurgulayarak, bu ilişkinin tümünü "Bütüncül İnsan Ekosistemi" olarak adlandırmıştır (Naveh&Lieberman, 1990:

3-9). Görüldüğü gibi çok öncelere kadar giden insan ve doğa ilişkisi sorgulamaları, ekoloji alanında ancak 1942'de ele alınmıştır. Çünkü artık insanoğlu, uygarlığın kendisine kazandırdığı cesaretle öteki yaşam alanlarını göz ardı ederek dünyayı kendi çıkar ve gereksinimleri doğrultusunda biçimlendirmekte; kendi yaşam alanını genişletirken öteki yaşam alanlarını daraltmaktaydı.

19. yüzyıl ortalarında tanımlanmış olan "ekoloji" sözcüğünün ve bilim dalının, insan yerleşimlerini de içererek "çevrebilim"e dönüşmesi ancak 20. yüzyılın son çeyreğinde gerçekleşebilmiştir. Öte yandan, bu yeni tanımdan ve bilim dalının çalışmalarından etkilenen çeşitli bilim dallarının bu söylemi çok önceden kendi çalışma alanlarında kullanmaya başladığı görülür. Bunların başında, toplumların ve insanların davranışlarını inceleyen, sosyoloji ve psikolojinin gelmesi dikkati çeker.

20. yüzyılın başlarında gelişmeye başlayan "çevre psikolojisi"nin fikir babalarından Kurt Lewin (1930-1947); insanların çevrelerinden nasıl etkilendiklerini ve davranışlarını incelediği araştırmalarını, psikolojik ekoloji adıyla tanımlamıştır. Bu çevre ile insan davranışlarını birarada ele alan yaklaşım daha sonra "ekolojik psikoloji" adını alacaktır (Gifford, 1997: 5). Bu bilim dalında, öncelikle insan yapısı alanlarda başlayan gözlemlerin, zamanla dışarıya ve doğal alanlara kaydığı görülür. Günümüzde artan ilgiyle birlikte bu bilim dalı da insanın doğayı yeniden biçimlendirmesindeki sorumluluk ve görevlerinin de altını çizen bir çizgide gelişimini sürdürmektedir.

Kurt Lewin'nin "Çevre Psikolojisi"nin temellerini attığı, planlama mesleğinin henüz bilinmediği bir dönemde; planlamanın oluşumunda önemli rol oynayacak bir başka tartışma da yine Lewin gibi Almanya da eğitimini tamamlamış olan Robert E. Park tarafından gündeme getirilmekteydi. Dr. Park'ın başlattığı bu akım daha sonra "Şikago Okulu" olarak adlandırılacak bir çalışmanın başlangıcıydı ve sosyolojide ve planlama mesleğinde önemli adımlar atılmasına öncülük olacaktı.

"Şikago Okulu"nun kent sosyolojisine yönelik ilk çalışmaları 1916'da "American Journal of Sociology" dergisinde Dr. Park'ın "Kent: Kent Ortamlarında İnsan Davranışlarının İncelenmesine Yönelik Bir Öneri" adıyla yayımlanan makalesi ile başladı. Bu tartışmayı başlatan Dr. Park, mesleğine gazetecilikte başlamış; ancak

Planlama mesleği, insanın bu doğayı biçimlendirerek oluşturduğu kentleri sorgularken, insan-doğa ilişkisini de sorgulamaktan geri duramaz. Bunu yaparken her meslekte olduğu gibi planlama da insan-doğa ilişkisini ele alan öteki düşüncelerden ve bilim alanlarından etkilenmiştir.

Ekologlar nasıl belli türleri kendi yaşam alanlarında ve koşullarında gözlemliyorlarsa, o dönemin sosyolog, psikolog ve ekonomistleri de kentlere hücum eden ve buralarda tutunmaya çalışan insan topluluklarını kendi yaşam alanları olan kent mekanlarında anlamaya çalışmaktaydılar.

sonra daha etkin olacağına inandığı, Şikago Üniversitesi, Sosyoloji Bölümünde sürdürmüştür (Burgess, Ernest W., 1-14).

Şikago'da kente dair ilk sistemli çalışmalar 1890-1910 arasında, Avrupa'dan Şikago'ya olan göçlerin sonuçlarını araştıran "Hull-House(Evi)" çalışmaları ile başlamıştır. Şikago Üniversitesinin kuruluşuna kadar gidecek olan bu çalışmalar ve sonrasında planlamanın birkaç aşamadan geçtiği görülür. Burada gerçekleştirilen ilk çalışmalarda kentnin fiziksel yapısı keşfedilmekte; temel yöntem olarak, kentnin haritalandırılması ve gerçekleştirilen demografik araştırmaların bu haritalarda işaretlenmesi kullanılmaktadır. Bu dönemde Şikago Üniversitesi'nin kendi olanakları ile çeşitli çalışmalar yürüttüğü izlenir.

1923'te başlayan ikinci aşama, Amerikan Ulusal Sosyal Bilimler Araştırma Konseyi'nin araştırma çalışmalarına önemli bir fon ayırması ile başlar. Bu fon Şikago Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü tarafından kullanılarak, hızla kent ortamlarında yürütülen sosyal ve demografik araştırmalara yönlendirilir. Bu dönemde, kentnin mekan dokusu ve kültürel yaşamı odak noktası olarak ön plana çıkmakta; kent coğrafyasındaki mekansal ve sosyal hareketlilik kenti anlamada temel çıkış noktası olarak ele alınmaktaydı. Bu çalışmalar, basit demografik ve arazi kullanım çalışmalarının ötesine geçememekle birlikte, insan ve kentsel çevresinin birlikte yorumlandığı "ekolojik" yaklaşımların başlangıcı olmuştur. Burada temel kaygı kent insanını anlayabilmektir.

Kentlerde kent sosyoloji ve kent ekonomisinin tartışıldığı 1940'lar öncesi Amerika'da 'doğal çevre' ön planda olmamakla birlikte insanlar kendi oluşturdukları "kent çevreleri"nde sıkı bir gözleme alınırlar. İşte bu süreçte "Ekolojik Kavramsal Sistemler"den bahsedilmeye başlanmıştır, ancak bu da yine doğrudan insanın kenti biçimlendirmesi ve kullanması ile ilişkilidir. Aynı dönemde, Dr. Park'la birlikte çalışan, kent kuramcılarının Burgess'in de kentnin "ekolojik" yönünün yanı sıra "insan-kent-davranış" ilişkisinin göz ardı edilemeyeceği üzerinde durduğu görülür.

Dolayısıyla, *Kuzey Amerika'da başlayan, planlama mesleğinin temelini atan bu gelişmeler, gelecekteki kent değerlendirmelerinin çıkış noktalarını oluşturmuş; adı geçen demografik ve ekolojik çalışmalar ortak bir ad alarak "kent ekolojisi" adıyla tanımlanmıştır.* Bu başlangıç zamanla basit

demografik ve arazi kullanım çalışmaları olmaktan öteye geçerek "formal tasarım" süreçlerini başlatmış, kente dair kuramların geliştirilmesine ön ayak olmuştur.

Ekologlar nasıl belli türleri kendi yaşam alanlarında ve koşullarında gözlemliyorlarsa, o dönemin sosyolog, psikolog ve ekonomistleri de kentlere hücum eden ve buralarda tutunmaya çalışan insan topluluklarını kendi yaşam alanları olan kent mekanlarında anlamaya çalışmaktaydılar. Bu çalışmalar, yığınlar halinde Kuzey Amerika'ya gelen insan topluluklarının kent ortamlarını nasıl tükettiğini gözler önüne sererken; bu sırada 1890 ve 1930 yıllarında eski Kıta Avrupası'nda yine planlamada öncü olacak üç isim, üç düşünür; nüfus artışıyla birlikte sanayileşmenin köriklediği Avrupa'da yaşanılmayacak seviyedeki kent ortamlarına çözüm aramaktaydılar. Bunlar: Ebenezer Howard, Frank Lloyd Wright ve Le Corbusier'ydi.

Kent kuramcıları Howard, Wright ve Le Corbusier'nin yeni kentlere dair önerilerinde belirgin ayrımlar olmakla birlikte, temelde birleştikleri ortak nokta; kent ortamlarının sosyal adaleti sağlayamayan, doğayı sömüren bir araç haline dönüştüğüydü. *Onların kentleri planlı kentler olmalydı ve insan aklı (ve duyarlılığı), bu, ekonomik güçlerin yol açtığı gözü kapalı gelişmeyi engelleyebilecek, kontrol altına alabilecek güce sahipti* (Fishman, Robert, 1991: 265-277).

Planlama mesleğine öncülük eden bu görüşlerden de izlenebildiği gibi, insanoğlunun öncelikle doğayla baş edebilme güdüsüyle başlattığı kentleşme olgusu, gittikçe ivmelenen bir hızla dünya kaynaklarını kullanan, tüketen ve sömüren bir organizmaya dönüşmekteydi. Adına uygarlık denen bu oluşum; kentleşme, sanayileşme ve teknoloji üçlüsü ile doğaya ve yaşam ortamlarına geri dönülmez zararlar vermeye başlamıştı. Bilim adamlarını ve düşünürleri insan davranışlarını sorgulamaya itecek seviyelere erişen bu gelişim, kentlerde yaşanan sorunların yanısıra çevre sorunlarının da artık gözle algılanabilir boyutlara erişmesiyle başka bilim dallarını da kapsayacak biçimde, başta insan yerleşmelerini temel alan planlama alanı olmak üzere, hızla toplumun gündeminde yerini aldı.

1960'larda planlılar, artık kenti tanımlamanın yetmediğini, kent ve insan davranışlarına dair yapılan değerlendirme ve çözümlenmelerin bir

yönleştirmeye gereksinimi olduğu düşünce-
sinde birleştiler. Kent morfolojisinin artık doğal
kaynakları, topoğrafyayı içerecek biçimde ele
alınması gerekliliği gündeme geldi. 1970'li yıl-
ların başında başlayan ve planlamayı doğrudan
etkileyen bir başka etkileşim ise, çevre sorunları
ve konularının hızla küreselleşerek, toplumun
ve uluslararası politikanın gündeminde yerini
almasıdır.

Bu gelişmelerin yansımaları, kente yerleşmesi
öngörülen nüfusa nitelikli bir mekan sunmayı
hedefleyen planlamada üç önemli altyapının
değerlendirmeye alınmasını gündeme getirdi:
Bunlar, yerleşimlerin fiziksel ulaşılabilirliği ve
yerleşime uygunluk önceliklerinin (topografya,
doğal eşikler gibi) sağlanması; kentin ve kentlinin
çevresel niteliğini artıracak biçimde, su kaynakları
ve hassas doğal ortamların korunmaya alınması,
yeşil alanların ayrılması; kentin afetlere karşı
korunması ve kentlilerin riskli alanlardan uzak
tutulmasıydı. Kentsel yerleşimlerde aranan bu
üç öncelik kent planlamada temel ilkeler olarak
yerlerini aldılar.

Kentleri planlarken, zamanla bu yaklaşımın da
yetersiz kaldığı görüldü. Çünkü, insan-doğa ve
yapay çevreler, karşılıklı birbirlerinin etkileşimi
içinde çalışan bir üst sistemin alt parçalarıydı.
Böylesi kapsamlı bir bütünü çözümlenebilmek
için bu sistemin iç dinamiklerini ve koşullarını
belirleyen "ekoloji"yi yakından tanımak gere-
kiyordu. Sonuç olarak kentler, doğal bir sistem
üzerine kendi yapay kurgusuyla zaman zaman ona
nefes aldırtmayacak bir biçimde yerleşmekteydi.
Dolayısıyla enerji, besin zincirinde oluşan kop-
malar nedeniyle bir üst alana geçemiyor, ayrıca
bunların etkisi sinerjik olarak insana kadar uzanı-
yor; kenti ve kent yaşamını doğrudan etkiliyordu.
Ekoloji: insan dahil tüm canlıların yaşadığı, nefes
aldığı, beslendiği doğanın ve doğal döngülerin
tümünü içermekteydi. Böylesi bir oluşumu ve
etkileşimi anlayabilmenin ve öneriler geliştire-
bilmenin yanıtı, ekologların dar çerçevesinden
bugünkü tanımına ulaşan "ekoloji"nin kendisin-
deydi. *Acaba ekoloji, bilinçsizce kendi yaşam
kaynağını yok eden insanlığı uyararak, yön-
lendirmek ve planlamayı da yeniden tanımlamak
adına yeni bir araç olabilir miydi?*

İzleyen yıllarda bunun yanıtını arayan planlama
çevreleri çeşitli yaklaşımları gündeme getirdi-
ler: Bunlar arasında, Avrupa Birliği ve Avrupa
Konseyi çevre politikalarında yer alan, "tahmin

ve önleme" boyutunu projelere katan "çevresel
etki değerlendirme" süreci ve onun planlamaya
yansıtılması çabaları; İngiltere'de kabul gören
ve çeşitli planlama çalışmalarına yansımış olan
"stratejik planlama" kavramı; yeni bir arayış
olarak da 90'ların sonunda Birleşik Amerika'da
biyologların öncülüğünde ortaya atılan "biyoplan-
lama" dikkati çeker. İlk iki arayışın çıkış dönem-
leri daha önce olduğundan politikalara yansımış,
yasalar ve yönetimler aracılığıyla uygulamaya
konmuştur. Sonuncu öneri ise oldukça yeni
olduğundan, henüz yeterli destek oluşmamış ve
uygulama aşamasındaki etkinliği ve geçerliliği
sınanmamıştır.

Bu yazıda, ilk iki yöntemin kapsamına ve eleş-
tirilerine bir başka yazının konusu olabileceği
düşüncesiyle yer verilmemiştir. Kaldı ki, bu
arayışlar günümüz planlama yaklaşımını temel-
den değiştirmeden, çevresel değerlerin planlama
sürecine daha kapsamlı bir yaklaşımla eklen-
mesini önermektedirler. Ayrıca, bu çalışmalarla
ilgili daha kapsamlı bilgilere planlama yazınında
ulaşmak mümkündür. Bu nedenle, burada henüz
oldukça yeni olan ve ekoloji'nin temel bilimcileri
biyologlar tarafından öne sürülen ve doğrudan
bir yaklaşım değişikliği ve yenilenme öneren
"biyoplanlama" öncelikli olarak ele alınacaktır.
Bu önerinin de planlamada nasıl yerini alacağını
zaman ortaya koyacaktır.

*1999'da Birleşik Amerika'da öncülüğü İçişleri
Müsteşarı Bruce Babbitt ve Balık ve Yaban
Yaşam Hizmetleri Müdürü Jamie Rappaport Clark
tarafından yapılan "biyoplanlama" yaklaşımı ilk
bakışta bugüne kadar söylenmiş olanlardan çok
farklı bir yöntem önermiyor görünmekle birlikte
"tahmin ve önleme" yaklaşımının da ötesine geçe-
rek kentin kendisini insan türünün yaşadığı bir
mekanizma olarak ele almasıyla farklı bir bakış
açısı benimsemektedir. Kenti içinde bulunduğu
doğa parçasıyla bir bütün olarak ele alan bu görüş,
kenti yabancı, yapay bir oluşumdan öte insanoğ-
lunun kurguladığı ancak aksayan yönleri olan bir
yaşam alanı olarak görmektedir.*

Bu ekibin getirdiği yeni tanımda; kentler yaşayan
bir varlık olarak ele alınmakta, bunda insan coğ-
rafyasının önemli rolü olduğu kabul edilmekte ve
bu mekanizmanın işleyişine yönelik genel ilkele-
rin tüm disiplinlerin biraraya gelerek oluşturacağı
tartışma ortamlarında gerçekleştirilmesi gerekli-
liğininin altı çizilmektedir. Bu yöntem bugüne
kadar dile getirilen disiplinlerarası çalışmadan

... "biyoplan-
lama" yaklaşımı
ilk bakışta
bugüne kadar
söylenmiş
olanlardan
çok farklı bir
yöntem önermi-
yor görünmekle
birlikte "tahmin
ve önleme"
yaklaşımının da
ötesine geçerek
kentin kendisini
insan türünün
yaşadığı bir
mekanizma
olarak ele
almasıyla farklı
bir bakış açısı
benimsemek-
tedir.

Plancılar buldukları konum ve üslemlerini roller bağlamında, öncelikle "ekoloji" yi ve çevre değerlerini meslek etiklerinin ayrılmaz bir parçası olarak görmek zorundadırlar.

daha kapsamlı bir çalışmaya ön ayak olacak bir öneri içermektedir. Burada hedef; biyoloji eğitimi almış, biyologlar, ekologlar, genetikçiler ve evrimcilerle; insanlarla ilgili bilgi üreten sosyal bilimcileri, coğrafyacılar, plancılar, ekonomistler ve sosyologları biraraya getirmek; ayrıca insan ve eylemlerini sorgulayan ahlak ve çevre etikçilerine de bu çalışmanın bir parçası olarak çözümde söz vermek, böylece ortak yeni bir yol bulmaya çalışmaktır. Temel yaklaşım insan ve çevresine ilişkin tüm disiplinleri biraraya getirerek bunu bir ekosistem anlayışı içinde kent ortamlarına aktarabilmenin yollarını araştırmaktır. Bu yeni yaklaşım kurucuları tarafından "kent biyoplanlaması" veya "kentsel biyoplanlama" olarak adlandırılmaktadır (Blockstein, 1999: 682-685).

Bu yazıyla, ekoloji biliminin ve planlama mesleğinin tarihi gelişimi vurgulanmaya çalışılmış; her iki disiplinin birbirlerine, özellikle ekoloji biliminin planlamaya olan katkısı üzerinde durulmuş; çevre değerlerini ön plana çıkaran bu bilimin, insan yerleşimleri üzerine karar üreten planlama disiplini için ne kadar önemli bir girdi olduğunun altı çizilmiştir. Yazının temel hedefi, yerleşimlerin biçimlenmesinde söz sahibi olan ve karar süreçlerinde yer alan plancılara çevrenin ayrılmaz bir bütün olduğu gerçeğini, nitelikli ve sağlıklı çevreler oluşturmadaki sorumluluklarını ve görevlerini bir başka bakış açısından aktarabilmektir.

Hepimizin izlediği gibi planlama mesleği, artık uzaydan dahi görülebilecek netlikte büyüyen bu dev devingen ağı kontrol altına almakta zorlanmaktadır. Burada özenle altını çizdiğimiz doğa ve kaynakları, bu dev devingen yapı altında hızla yok olmaktadır. Bu dev kentler ağı küresel bağlamda yalnızca doğal yaşamları değil kentin kendi yaşam niteliğini de yok etmekte bütün yaşamı tehdit altına almaktadır. İnsanoğlu kendi eliyle yarattığı bu dev oluşuma dizgin vuramamaktadır. Ekolojik sistem ise tüm donanımı ve silahları ile bunun karşısında direnişini sürdürmektedir. Ancak hızla dengesini, onu besleyen türlerini ve taşıma gücünü yitirmektedir.

Bu nedenle, insanlara nitelikli, sağlıklı ortamlar sunmayı hedefleyen planlama gibi meslekler, bu devingen yapıyı; sosyoloji, ekonomi, demografi, politika, yönetim gibi sosyal bilimlerle yardımcıyla çözümlerken; hassas doğal yapısını ekoloji, hidroloji, meteoroloji, biyoloji ve jeoloji gibi bilimlerle yardımcıyla bir bütün içerisinde yeniden tanımlayabilmelidir. En önemlisi ise; *insan-çevre ilişki-*

sinin ahlaki boyutlarını yüzyıllardır sorgulayan etik felsefesi ve çevre etiği disiplinlerinin sunduğu değerler çerçevesinde, plancılar yaklaşımlarını yeniden gözden geçirmeli ve genel ilkelerini eleştirel pencereden belirleyebilmelidir.

Bu oldukça karmaşık görünen sistemi tanımlayabilmek, çözümlenebilmek tek başına bir kişinin da plancının yapabileceği kapsamda bir çalışma olmanın ötesine geçmiştir. Böylesi devingen bir sistemi kontrol altına almak, hassas ortamın sürdürülebilirliğini sağlamak, geleceğe yönelik öngörüler oluşturmak, özellikle büyük metropoller için, öneriler geliştirmek disiplinlere kadroların önderliğinde olabilecek çalışmalar olarak ortaya çıkmaktadır. Böyle bir çalışma planlama eğitimi almış, doğal değerlerin bilincinde olan bölge plancıları, peyzaj plancıları ekosistem plancılarının öncü meslekler olduğu yadsınamaz bir gerçektir.

Plancılar buldukları konum ve üslemlerini roller bağlamında, öncelikle "ekoloji" yi ve çevre değerlerini meslek etiklerinin ayrılmaz bir parçası olarak görmek zorundadırlar. Bu değerleri: Gen planlama ilkelerini belirlerken; tanımlama, değerlendirme ve çözümleme aşamalarında; gelecek yönelik yapacağı kestirim ve önerilerde; uygulama ve denetleme aşamalarında; siyasi ve eylem yönelik yönetim ve katılım boyutlarında, meslek yaşamlarına yansıtma sorumluluğunu taşımalıdırlar. Bu görev ve sorumluluğu yalnızca kendi meslekleri adına değil, yaşam ve insanlık adına üstlenmelidirler.

KAYNAKÇA

Blockstein, David E. (1999) "Integrated Science for Ecosystem Management: An Achievable Imperative içinde Conservation Biology. Volume 13, No. 5, s.s.682-685.

Burgess, Ernest W. ve Bogue, Donald J. "Research in Urban Society: A Long Review", s.s.1-16.

Fishman, Robert (1991) *Urban Utopias in the Twentieth Century*. London: The MIT Press.

Gifford, Robert (1997) *Environmental Psychology: Principles and Practice*. Boston: Allyn & Bacon.

Keleş, Ruşen ve Hamamcı, Can (1997) *Çevrebilim*. Ankara: İmge Kitabevi.

Naveh, Zev ve Lieberman, Arthur S. (1990) *Landscape Ecology: Theory and Application*. New York: Springer-Verlag.

Fiziksel Planlama, Toplumsal Bilinç ve Ekoloji

Burcu SILAYDIN

Araş. Gör.,
ŞBP Bölümü, Dokuz Eylül
Üniversitesi

Modernizmin öngördüğü kapsam ve amaçlar bütünü içinde gelişen "geniş kapsamlı rasyonel planlama", amacını merkezinde sanayileşmenin yer aldığı ekonomik değer üretim sisteminin fiziki mekânını oluşturmaya doğru yöneltmiştir. Sanayileşme ve büyük işçi gruplarının istihdam gereksiniminden doğan kentleşme sürecinde, ekolojik değerler göz ardı edilmiştir. Sonuçta bugün, doğal kaynaklar açısından geline nokta, gerçekten hem üzücü hem de korkutucudur.

Devam eden bu dönemde, kapitalizme yönelik olumsuz eleştiriler, öncelikle üretici güçlerin üretim araçlarını ellerinde bulundurmaması sonucu doğan sınıflar arasındaki ekonomik dengesizlik, iş gücünün metalaştırılması gibi sosyo-ekonomik konular üzerine yoğunlaşmıştır. Doğal alan ve kaynakların "girdi" olarak sürekli dahil edildiği bu üretim ve yapılaşma sürecine tepkiler ise 1960'ların başından itibaren ortaya çıkmış; böylelikle kapitalizmin ve endüstriyel toplum yapısının doğal alan üzerindeki hakimiyetinin doğurduğu olumsuz sonuçlara karşı ekolojik hareketler farklı platformlarda gelişmiştir.

Bunlardan biri, öncülüğünü Arne Naess'in (1973) yaptığı "derin ekoloji" görüşüdür. Naess, derin ekolojinin amacına ulaşmasının ancak yeşil toplumlarda mümkün olacağını düşünmektedir ve Derin Ekoloji hareketini destekleyenlerin "sosyal yeşiller" ile "doğal yeşilleri" biraraya getirip her iki tarafın ağırlıklarından uzak durmayı başardıklarını söylemektedir (Naess, 1990). Derin ekoloğlara göre, insanı diğer canlılardan ayrı bir

yerde koymamak ve akıldan ziyade sezgilere dayanarak hareket etmek gerekmektedir.

Naess, Derin Ekoloji Hareketi'nin aslında 1960'ların başında, Rachel Carson gibi kişilerle başladığını söylemiştir. "Rachel Carson, The Silent Spring (Sessiz İlkbahar) adlı kitabında deterjan gibi atıkların dolambaçlı yollardan içme sularına kadar karıştığını ve eninde sonunda insan sağlığına zarar verebileceğini halkın anlayabileceği nefis bir üslupla ortaya koymuş, çevre sorunlarının sadece uzmanlar arasında tartışılan bir konu olmaktan çıkıp halk düzeyine inmesine yol açmış" olan bir biyologdur, (Tont,1997).

Yine 1960'larda, Simone de Beauvoir ve Germain Greer gibi kişilerle modernist feminist hareketleri başlamış ve 1974 yılında önderliğini Françoise d'Eaubonne'un yaptığı ve Rosemary Ruether ile desteklenen "Feminist Ekoloji" Hareketi doğmuştur. Ekofeministlere göre kadın ve doğa aynı kaderi paylaşmaktadır ve ikisi de aynı hegemonya altında ezilmektedir.

Bunlardan farklı olarak ileri sürülen bir diğer hareket ise, Murray Bookchin'in öncülüğünü yaptığı "Sosyal Ekoloji"dir. Bookchin, el değmemiş doğayı ilk doğa, yapılaşmış alanı ise ikinci doğa olarak ele alır (Bookchin, 1994). Ona göre insanın doğaya tahakkümünün özünde, insanın insana olan tahakkümü yatar ve toplumsal hegemonya düzeni değişmedikçe, doğaya olan tutum da değişmez (Bookchin, 1997).

Yukarıda sayılan bu hareketler, uygulamayı sağlamaya değil, koşulları değiştirmeye yöne-

PLANLAMA
2003/1

Ekolojik
planlama,
modernist
planlamanın
doğal alanı
kültürel alana
dönüştürme
-mekân
oluşturma-
anlayışının
karşısındadır.

laktır ve tabii ki bu doğru bir tavidir. Çünkü, pratikte sonuçlar elde etmek için önce teorinin oluşturulması gerekmektedir. Teori neyi amaçladığına, uygulamaya konulduğunda o amaca ulaşılır. Uygulama basamaklarını oluşturmamış olan fikirler, elbette değersiz değildirlere. Herşeyden önce bu bir süreç gerektirir ya da belli koşullarda uygulamaya yansıtılamayan bir fikir, koşullar değişince bu olanağı bulur.

Öte yandan, dünyanın köklü değişimleri bekleyecek zamanı olmadığı bilincini taşıyan bir kişi ve ekolojik döngülerin sürekliliğini sağlama konusunda önemli bir role sahip olan planlama disiplininin bir üyesi olarak, konuya uygulamada yapılması gerekenlerden başlamak istemek doğru bir tutumdur ve "ekolojik planlama"nın önemi de bu bağlamda ortaya çıkmaktadır.

Toplumsal Ekolojik Bilinç ve Planlama

Ekolojik planlama, modernist planlamanın doğal alanı kültürel alana dönüştürme -mekân oluşturma- anlayışının karşısındadır. Daha açık bir ifadeyle, ekolojik planlama, doğal döngülerin sürdürülebilirliğini sağlama amacı güden, doğadan yana bir niteliğe sahiptir. Bu nitelik, farklı planlama ölçeklerine ve yerel özelliklere göre değişen yapılaşma kriterlerinin ekolojik planlama bütününde belirlenmiş olmasını gerektirmektedir. Bu bağlamda, farklı ölçeklere göre yapılaşma kriterleri şu şekilde saptanmaktadır:

ÖLÇEKLER	KRİTERLER
Yerleşim Ölçeği	Yerleşimi
	Yapı yoğunluğu
	Yönlenme
Yapı Adası Ölçeği	İnsan ölçeği
	Yapı nizamları
Yapı Ölçeği	İnsan ölçeği
	Bina yönlenmesi
	Yapı malzemesi seçimi
	Cephe düzenlemeleri
	Yapı formu

Tabloda belirtilen kriterler bağlamında ekolojik planlamayı sağlayacak kararların alınması, şehir planıcısının -ve yapı ölçeğinde mimarın- bireysel ekolojik bilinç düzeyine ve duyarlılığına bağlı olmakla birlikte bu bağlılık bir yeterlilik durumuna işaret etmemektedir. Daha açık bir ifadeyle,

nasıl modernist planlama, tüm yasal, örgütsel ve toplumsal yapı içinde şekilleniyor ve bu bütünü bir parçası ve işlerlik aracı olarak destekleniyorsa, aynı şekilde ekolojik planlamayı da mekân oluşturmada etkin kılacak destek güçlerinin varolması gerekmektedir. Bu destek güçlerinin en önemlisini ise belki direk bireylerden başlamak üzere, toplumun bizzat kendisi oluşturmaktadır. Burada vurgulanmak istenen kısaca, ekolojik planlamanın gerçekleşmesi için temel teşkil edecek tüm yasal ve yönetsel düzenlemelerin yeniden tanımlanmasını sağlayacak şekilde talep baskısını yaratacak olan toplumsal ekolojik bilincin gerekliliğidir.

Bir kişinin herhangi bir konuda bilinçli olma durumu iki şekilde gerçekleşebilir. İlki toplumsallaşma sürecinde bilinç dışı olarak bireye maledilen toplumsal bilince karşın, bireysel çabalarla geliştirilen kişisel bilinç, ikincisi ise yine toplumsallaşma sürecinde kültürel yapıya uyumlu gelişen toplumsal bilinç. Doğa-ekoloji konuları üzerinde kişisel bilincin gelişmesi, bireysel uğraş, duyarlılık sonucu oluşur. Bu olumlu bir durum olmakla birlikte, büyük kitleleri temsil etmemektedir. Öte yandan, toplumun geri kalan çoğunluğu, ne ekolojik bilince sahip olmalarına yardımcı olacak eğitim sürecine sahiptir ne de modernizmin endüstriyel toplum yapısı bu bilincin geliştirilmesine izin vermektedir (zaten eğitimi ve diğer üst yapı kurumlarını yönlendiren de modernizmdir). Bir toplumda ekolojik bilince kişisel çabalarla sahip olanlar, toplumun çok küçük bir bölümünü oluşturmaktadır. Bu kişilerin de büyük çoğunluğunu ekoloji bilimiyle ilgilenenler (özellikle akademisyenler) oluşturmaktadır.

Modernizmin toplumsal düzeni, araçsal akıl yoluyla (kurumları da bu yönde düzenleyerek) özellikle kentli topluma "modern bilinci" yüklerken, ekolojik bilinci saf dışı bırakmaktadır. Bu süreçte, hem toplumun görece edilgen ama tüketerek kapitalizmin çarkının dönmesinde rol alan büyük çoğunluğu, hem de şehir planlama, mimarlık gibi daha etkin disiplinlerde görev alan kesimi modernist bilinçle yüklenmektedir. Öte yandan, modernizme alternatifmiş gibi ortaya çıkan, toplumsal yumuşatma politikası güden ve özünde modernizmin sürekliliğini amaçlayan "postmodernite" de bu nitelikleriyle doğaya farklı bir bakış açısı geliştirmemektedir.

Bu noktada modernizm bütününde konunun farkında olunmadığı düşünülemez. Nitekim, planlama literatürüne en etkin biçimde katılan, "Ortak Geleceğimiz (Our Common Future)" raporu ile gündeme gelen "sürdürülebilirlik" kavramı, batı koridorundan gelen bir farkındalık habercisidir. Sürdürülebilir kalkınma, adından da anlaşılacağı gibi, kalkınmanın sürekliliğini sağlamak üzere doğayı korumak ve kaynakları gelecek kuşakları da düşünerek bugün kullanmak anlamına gelmektedir ki bir çok platformda da tartışıldığı gibi doğal kaynakların korunumu sorumluluğunu özellikle geliştirmekte olan ülkelere bırakmaktadır. Sürdürülebilirlikte doğal kaynaklara halâ "meta" olarak bakılmaya devam edilmektedir. Bu bağlamda plancılar sürdürülebilir kalkınma paradigmasını fiziksel planlama aşamalarına dahil ediyor ve bu yönde bir duyarlılık gösteriyor olsa bile, bu yaklaşım paradigmanın özü itibarıyla ne plancıların ekoloji bilinci ile davrandığı ne de ekolojik planlamanın gerçekleştirildiği anlamına gelmektedir.

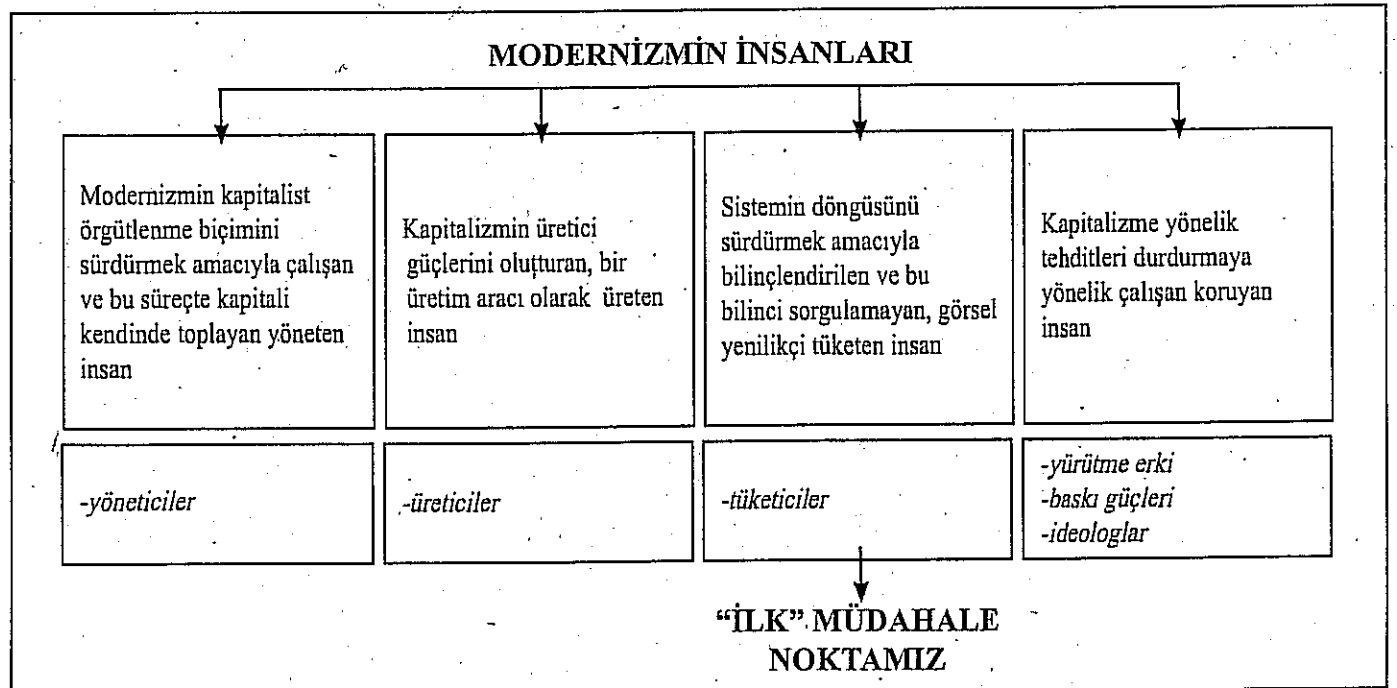
Bununla birlikte, eski Anadolu yerleşmelerinin doğa ile uyumlu bir şekilde yapılaşmış örnekler sergilemeleri, o günün yaşayanlarının belli bir ekolojik bilinç ile hareket etmiş olduklarını doğrular niteliktedir. Bu noktada, eski Anadolu yerleşmeleri ile günümüz kentlerinin yapılaşma anlayışlarını belirleyen sosyo-ekonomik koşullar arasında büyük farklılıklar bulunduğu gözardı

edildiği düşünülmemelidir. Ancak burada vurgulanmak istenen, bugün fiziksel planlama, bu konuda eğitilmiş uzmanlar yani şehir plancıları tarafından gerçekleştiriliyor olmasına rağmen geçmişten günümüze duyarlılığın ve paralelinde yapılaşma bilincinin doğayla uyum özelliğinin kaybedilmiş olduğudur.

İnsanların "doğa bilincini" ya da "ekolojik bilinci" kaybetmelerine neden olan en önemli değişim, ekonomik kazanç elde etme uğraşlarında meydana gelen değişimdir. Sosyo-ekonomik yapıda meydana gelen değişimin (değişim derken, sektörel anlamda önceliklerin yer değiştirmesi anlaşılmalıdır) gerektirdiği mekânsal oluşum biçimi eski yerleşmelerden farklı bir nitelik taşımaktadır. Bu anlamda geçmiş ile günümüz arasında olduğu gibi bir önemli fark da kırsal doku ile kentsel doku arasında bulunmaktadır. Bu bağlamda kırsal doku içinde gelişen yerleşmeler ile kentsel yerleşmeler arasında göz ardı edilemeyecek bir gerçek, kentsel gelişimin, kırsal yapılaşmadan çok farklı sosyo-ekonomik ilişkileri bünyesinde barındırdığı ve bu doğrultuda mekân biçimlendirdiğidir.

Bu gerçekler ve günümüz kentlerinin yapılaşma biçimlerinin doğal alan ve döngüler açısından birincil önemde tehlike teşkil ettiği ve nüfusun büyük çoğunluğunun kentlerde istihdam ettiği gözönünde bulundurulduğunda, yukarıda belirtilen "toplumsal ekolojik bilinç" in bireylere kazandırılması amacının öncelikli hedef kitlesini

İnsan zihinsel-toplumsal bir varlık olduğu bilincine sahip olmakla birlikte, fiziksel-doğal bir varlık olduğu bilincine sahip değildir.

Bugün toplumsal yapının eriştiği uygarlık/gelişmişlik düzeyi ve gelecekte bunun korunabilmesi fiziksel-doğal bir varlık olma niteliğimizin sürdürülebilmesine bağlıdır.

PLANLAMA
2003/1

kentlilerin oluşturması gerektiği düşünülmektedir. Ancak "kentli" kavramı da içinde bir çok aktörün rol aldığı bir bütünü temsil etmektedir ve amaç bütününde görelî soyut bir niteliğe sahiptir. O zaman tüm bu süreçte, doğa-ekoloji bilinci kazandırma amacı ve önerileri, öncelikle kentli toplumun hangi kesimine yönelik olarak geliştirilecektir?

Modernizmin insanları arasındaki ilişki (Bkz. Şema), tüketen insana doğru yönelen tek taraflı baskı yaratma niteliğindedir. Daha çok, daha hızlı ve çeşitli üreterek, ürünü pazarlamanın yollarını arayarak, eskimeyeni "moda" ile eskiterek, bu bağlamda medyayı işlevsel kılarak insanları tüketmeye yöneltmeleri anılan (gizli) baskının nedenlerini oluşturmaktadır.

Bu kapsamda, ilk müdahale noktası "tüketiciler" olarak belirlenmektedir ki bu seçimin iki önemli gerekçesi bulunmaktadır:

- Dünya nüfusunun çoğunluğunu oluşturmaktadırlar,
- Kapitalizm içinde edindikleri rol, değişime açık/egitilebilir edilgen bir nitelik taşımaktadır.

Toplumsal ekolojik bilincin kazandırılması, bizi aynı zamanda ekolojik benliğin oluşturulması sonucuna götürecektir. "...Kendimize yöneltilen sen kimsin? sorusunu genellikle, erkeğim, kadını, Hıristiyanım, marangozum, anneyim ya da Amerikalıyım diye yanıtlarız...Demek ki çoğumuz toplumsal bir benliğimiz, toplumsal bir kimliğimiz olduğunu düşünüyor ve işimizden, cinsiyetimizden, dinimizden söz ediyoruz" (Devall'den aktaran Tamkoç, 1994). Burada Devall'in vurgulamak istediği, toplumsal benliğe sahip olduğumuz, ancak ekolojik benliğe sahip olmadığımızdır (Devall'e dayanarak, Tamkoç, 1994). Oysa ki insan, bir yandan doğanın bir parçası olarak fiziksel-doğal, öte yandan zihinsel-toplumsal bir varlıktır. İnsan zihinsel-toplumsal bir varlık olduğu bilincine sahip olmakla birlikte, fiziksel-doğal bir varlık olduğu bilincine sahip değildir. Gerçekte, zihinsel-toplumsal bir varlık olabilmenin ön koşulu, fiziksel-doğal bir varlık olmaktır. Bugün toplumsal yapının eriştiği uygarlık/gelişmişlik düzeyi ve gelecekte bunun korunabilmesi fiziksel-doğal bir varlık olma niteliğimizin sürdürülebilmesine bağlıdır.

Genelde toplum oluşturan "tüketici bireylerin", özelde şehir planlamanın aktörü olarak "şehir plancıları"nın amaçlanan bilinç düzeyine erişmeleri, ancak bu gerçekleri içselleştirmeleriyle mümkün olabilecektir ki bu aşamada önemli toplumsal kazanımlar sağlanmasına yardımcı olacak bir kurum olarak sanat karşımıza çıkmaktadır.

Sanatsal açıdan doğa, ekoloji konularına gösterilen duyarlılık, doğa sevgisi, dünyada batı ve doğuda farklı biçimlerde. Batıda Jean Jacques Rousseau'nun önderliğini yaptığı Romantizm akımı ile doğal alana bir çok alanda pencere açılmıştır. O döneme kadar, sanatta, edebiyatta çok sık işlenmeyen ya da bir resimde arka fon olmaktan öteye gidemeyen doğa ögesi, Romantizm ile birlikte bu durumdan kurtulmaya başlamıştır. Sanatta doğa tutkusu Avrupa'da 18.-19. yüzyıllarda yeni yeni başlarken, o zamandan çok daha önce uzak doğu ülkelerinde edebiyat ve sanatta doğal öğeler sıklıkla işleniyordu (Tont, 1997). Edebiyatta, sanatta doğa ögesinin işlenmesinin ekolojik bilinç ile ne gibi bir ilgisi olduğu sorusu akla gelebilir. Direk olarak etkili olmasa bile, dolaylı olarak doğa sevgisinin işlenmesi, doğa sevgisinin yayılması için önemlidir. Doğa sevgisi, bireysel çabalarla ekolojik bilinç geliştirilmesine teşvik edici bir unsur oluşturabilir.

Sonuçta tüketici bireylere ve şehir plancılarına kazandırılacak ekolojik bilincin temellerini neyin oluşturması gerektiği sorusu gündeme gelmektedir. Yanıtı:

İnsan enerjiden oluşan bir canlıdır,

Bir enerji sistemi olan evrenin bir parçasıdır,

Evrensel değerler içinde "yaşamın" olduğu varsayılan "canlı", içinde enerji olan maddesel bir yapıdır,

İnsan, "evren-güneş sistemi -dünya"nın çevresini oluşturduğu, tek başına varolamayan bir varlıktır, (Göksu, 1996).

Sonuç

Bu temellere dayanarak toplumsal bir ekolojik bilinç oluşturma amacı kapsamlı ve yoğun çaba gerektirici süreçleri içermektedir. Günümüzde bunu sağlamaya yönelik en geçerli yol ise, duyarlı-İlgili sivil toplum kuruluşları ya da örgütler tarafından yürütülen ve giderek daha da geliştirilmesi gereken sosyal hareketler ve

erini",
şehir
eriş-
eriyle
i top-
lacak
dır.
erilen
ğuda
üsse-
ni-ile
tır. O
şlen-
iteye
te bu
doğa
yeni
loğu
sık-
natta
le ne
direk
loğa
nası
larla
i bir
rına
eyin
kte-

bu-
nlar üzerinden halkı bilinçlendirme çalışmalarıdır. Bu noktada, bilinçlendirme çalışmalarının neler üzerinde yoğunlaşacağı konusu önem kazanmaktadır.

Aslında ekolojik planlama kapsamında üzerinde yoğunlaşılması gereken bir çok öbek mevcuttur. Bununla birlikte, hedef kitleyi toplumun ne ekoloji ne de planlama eğitimi almış olan büyük çoğunluğu oluşturduğu için, hedef bireylerin kendi deneyimleri sonucu onay verebilecekleri alanlardan hareket etmek gerekmektedir. Bu nedenle, toplumsal ekolojik bilinç oluşturabilmek amacıyla, ilk aşama olarak bireylerin bizzat kendi yaşamlarında konfor olanaklarını sağlayabilen bir alan seçilmelidir.

Öte yandan, gelecek için kurgulanan ekolojik benliğe sahip bir topluma ancak bugünden başlayarak atılan adımlarla ulaşılabilecektir. Bu nedenle, ekolojik planlamanın uygulanabilmesi için gerekli yasal ve yönetsel alt yapının tanımlanmasına destek verecek toplumsal ekolojik bilinç oluşturabilmek için, öncelikle hali hazırdaki yasal ve yönetsel düzenlemeler içinde işlerlik kazandırılacak bir alan belirlenmelidir.

Yukarıda sıralanan gerekçeler göz önünde bulundurulduğunda, her ikisine de yanıt veren ve ekolojik planlama bağlamında sağladığı enerji kazanımı nedeniyle doğal alanların ve ekolojik döngülerin korunması açısından da önemli bir yapılaşma kriteri olan "kentsel yönelme", bilinçlendirme çalışmalarının ilk alanı olarak belirlenmektedir.

Öyle ki, İmar Yönetmeliği incelendiğinde kentsel yönelme için engel teşkil edebilecek bir madde

bulunmamaktadır; bu nedenle uygun yönelme planının kendi karar sürecine bağlı olarak gerçekleştirileceği yol ve yapı adası düzenlemeleriyle sağlanabilecektir. Buna ek olarak, bireyler de kendi yaşam mekânlarında uygun yönelmenin sağladığı konfordan faydalanma olanağı bulabileceklerdir.

Böylelikle, ilk olarak "kentsel yönelme" üzerine odaklanan bilinçlendirme çalışmaları ile oluşmaya başlayan "toplumsal ekolojik bilinç ve benlik", geleceğin ekolojik bilinçli toplumuna bir temel oluşturacak ve bu durum ilerleyen süreçte yaşanacak bilinç sıçramaları ile ekolojik planlamayı mevcut planlama yaklaşımı haline getirecek yasal ve yönetsel zeminin hazırlanmasını sağlayan toplumsal altyapıyı oluşturacaktır.

KAYNAKÇA

Boockhin, M. (1994) *Özgürlüğün Ekolojisi*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Bookchin, M. (1996) *Ekolojik Bir Topluma Doğru*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Devall, B. (1994), "Ekolojik Benliğimiz", G. Tamkoç (der.), *Derin Ekoloji içinde*, İzmir: Ege Yayınları.

Göksu, Ç. (1996) *Güneş Bilinci*. Ankara: İmaj Yayınevi.

Naess, A. (1990) "Derin Ekolojinin Temelleri", G. Tamkoç (der.), *Derin Ekoloji içinde*, İzmir: Ege Yayınları.

Tont, S. (1997) *Sulak Bir Gezegendeki Öyküler*. TÜBİTAK Popüler Bilim Kitapları, Ankara: Nuro Yayınları.

Eko-Faşizm

Şehir Plancısı,
Bayındırlık ve İskan
Bakanlığı

Haluk BİLGİN

Yaşamakta olduğumuz ekolojik bunalım şüphesiz çağımızın en büyük sorunlarını oluşturmaktadır. Çevreye olan ilgi uzun yıllardan beri var olsa da, günümüzde çevre sorunlarının yerel ve dönemsel olmaktan çıkıp bütün insanlığı tehdit edecek boyutlara ulaştığına tanık olmaktayız. Bu gerçekliğin sonucu olarak da çevrecilik toplumun her kesiminden aldığı destek ve katılımı kitlesel ve küresel bir hareket yaratarak, yeni hukuk normları, yeni siyasal partiler oluşturmuş, ekonomik ve sosyal önceliklerde yeni bir düşünce olmuş, uluslararası ilişkilerde anahtar bir rol üstlenmiştir.

Kent planlaması da bir bütün olarak toplumsal planlamanın çelişkili doğasından kaçamaz. Yaşadığımız kentsel bunalım, kapitalizmin doğayla toplum arasında yaratmış olduğu bölünmeden beslenmektedir. Bu nedenle, plancılar olarak, çevreci hareketlere ve ekolojiye bakış açımız, kentliliği toplumsallığın insani bir alanı olarak yeniden oluşturmak için büyük önem taşımaktadır.

Ekolojik bunalıma rağmen bir çevre duyarlılığına sahip olmamak, gerçekten üzülecek bir durumdur. Ancak bundan belki daha acıklı olan ise bir zamanların toplumsal kaygılarla dile getirilen çevreci taleplerinin var olan sistem tarafından yutulması, çevreciliğin "ilerici" ve "toplumsal" yönünün saptırılmasıdır.

Modern tüketim toplumuyla birlikte çevresel bozulma sonucu insanoğlunu bekleyen felaket farkedilmiş, bu sonun önüne geçebilmek amacıyla toplumsal bir değişimi öngören "yeşil" bir örgüt-

lenme bilinci oluşmuştur. Ancak, ekolojinin bu "devrimci" ve "toplumsal" yapısı, modern kültüre karşı köklü bir eleştiri potansiyeli taşıyan yeşil karşı kültürün değişim talepleri, özellikle 1980'li yıllarla birlikte egemen modern ideoloji tarafından çalınarak etkisiz hale getirilmiştir. Böylece ekolojik bunalımın gerçek nedenleri, kapitalizmin kendisine karşı olan düşünceleri olarak kendi gerçek problemlerine olan ilgiyi saptırmakta kullanması yeteneğiyle birlikte saptırılarak, çevrecilik var olan egemen sisteme eklenmiştir.

Ekolojik hareket yalnızca çevreyi kirletmek isteyenlere karşı mücadele etmemelidir. Esas çatışma alanı bu hareketin kendi içinde, ya da bozulan doğasında saklıdır. Günümüz çevreci hareketlerine baktığımızda ortama hakim olan ve sürekli gündemde kalan iki temel hareket göze çarpmaktadır:

Reformist Çevre Hareketi: İnsan merkezli bu hareket, var olan sistem içinde bazı değişiklikler yaparak, sorunlara "çevre mühendisliği" mantığı ile yaklaşır. Doğayı sadece edilgen bir yaşam ortamı, nasıl olursa olsun insanların kullanımına "hizmet edebilecek" bir dışsal nesnel topluluğu olarak görür. Hava-su kirliliği, zehirli atıklar, gıdaların kimyevileştirilmesi ve benzeri konular üzerine yoğunlaşan reformist çevre hareketi sadece buz dağının görünen kısmıyla ilgilenmekte, teknik reformlar yoluyla doğal dünyayı var olan toplumsal yapının gereksinimlerine uyarlamak istemektedir. Mevcut toplumun temel kavramlarını özellikle de "insanın doğaya hükmetmesi" düşüncesini sorgulamaz, tam aksine

bu tahakkümün birlikte getirdiği sorunları görünüşte azaltacak teknikler geliştirerek, asıl sorunlar maskelenmiş olur.

Derin Ekoloji: Doğa merkezli bir anlayışın hakim olduğu bu hareketin temelinde “insan sevmez”, “anti-teknolojik”, “anti-ussalcı” bir yaklaşım ve doğa ile mistik bir birlik düşüncesi yatar. Günümüzün en popüler çevreci hareketi olan bu yaklaşım ekolojik bunalımın temel nedeni olarak teknolojiyi ve aklı suçlar. Daha engin bir ruhani gelişmeyi, kozmos ile uyumlu hale gelmeyi amaçlar. İnsanın evrimsel süreç sonunda doğadan “ötekileşmesini” “ilk günah” olarak nitelendiren derin ekoloji, canlı-cansız herşeyi “eş-değer” sayar. Bu anlayışa göre, tüm yaşam biçimleri “içsel değerler” açısından birbirine eşittir.

EKO-FAŞİZM: ALMANYA DENEYİMİ

Genel hatlarıyla yukarıda sözünü ettiğimiz derin ekolojik düşünce yapısının, 19. yy Almanya'sının yaşadığı eko-faşist deneyimle önemli benzerlikleri bulunmaktadır. Almanya, sadece ekoloji biliminin doğduğu bir yer olmakla kalmayıp aynı zamanda ekolojinin romantizm etkisinde milliyetçilikle sentezine ev sahipliği yapmıştır. Alman faşizminin ekoloji deneyimi şüphesiz sağ politikalarla ekolojik konular arasında kaçınılmaz bir ilişki olduğunu göstermez. Almanya bu garip deneyimi yaşarken, aynı dönemde sol ve özgürlükçü ekoloji daima var olmuştur. Ancak yönelimler ayırt edilmelidir: İnsanöğlunun modernleşmeyle birlikte doğa üzerindeki artan baskısından kaynaklanan sorunlarla ilgili düşünceler, ideolojilerin aşırı uçlarında yer alan büyük gruplar tarafından paylaşılırken, “insan sevmez” ve “el değmemiş - vahşi doğa” düzen istekleri politik olarak Alman radikal sağında ortaya çıkmış ve bu yönelim ekolojiji toplumsal ve ilerici yoldan saptırmıştır. Nazilerin yeşil kanadı ekolojiji kullanarak yalnızca yahudi düşmanlığını yeniden canlandırmakla kalmamış, aynı zamanda doğal saflık ve insan-karşıtı politikalarını cinayetlerine alet etmişlerdir.

“Kan ve Toprak” Mistisizminin Kökenleri
Romantik geleneğin aydınlanma karşıtı irrasyonelizminin etkisinde, çevreciliğin ve ırkçılığın kendine özgü sentezine ev sahipliği yapan Almanya, bu “çirkin” birlikteliği iki 19. yy figürü ile temsil

etmiştir: Ernst Moritz ARNDT ve Wilhelm Heinrich RIEHL.

Alman tarihçileri, fanatik milliyetçiliği ile tanınan Arndt'ı “modern anlamda çevreci düşüncenin ilk örneği” olarak görürler. 1815'de yazdığı “Ormanların Korunması Üzerine” başlıklı makalesi Orta Avrupa'nın sanayileşmesinin etkisinde yazılmış ve ormanların kısa vadeli amaçlar için kullanılmasının karşısında ekonomik nedenler suçlanmıştır. Söz konusu makale günümüzün biyomerkezci anlayışının temelini oluşturmaktadır. Buna göre, doğadaki herşey eşit derecede önemlidir: Bitki, hayvan, taş, insan, hepsi “içsel değerleri” açısından tek bir birlik oluştururlar. Arndt'ın çevreciliği ile yabancı düşmanlığı iç içedir ve ekolojik duyarlılığını Alman toprağı ve Germen ırkının çıkarlarını ele alan terimlerle ifade etmiştir.

Arndt'ın öğrencisi Riehl ise bu geleneği geliştirerek uç noktalara taşımıştır. O'na göre, “ormanları yalnızca soğuk kış günlerinde sobalarımızın odunsuz kalmaması için değil, hayatın ritminin devam etmesi için korumalıyız. Böylelikle Almanlar Alman olarak kalacaklardır”. Sanayileşme ve kentleşmenin uzlaşmaz bir karşıtı olan Riehl, “tarımsal romantizmin ve kentleşme karşıtlığının kurucusu” olarak görülmektedir.

Bu birliktelik milliyetçi popülizm ve doğa mistisizmini birleştiren güçlü bir toplumsal yaklaşım olan Wölkisch hareketinin içinde 19. yy'ın ikinci yarısında olgunluğa erişmiştir. Bu hareketin cazibesinin merkezinde modernliğe hastalıklı bir başkaldırı vardır. Sanayi kapitalizmi karşısında yaşanan şiddetli sarsıntılar sonucunda Wölkisch düşünürleri toprağı dönüşü, doğanın saflığını ve bütünlüğünü savunmuşlardır. Köklerini doğadan alan ve kozmik yaşam ruhu ile yaşayan bir toplumu savunan bu harekete göre ise çevresel yıkımın suçluları, rasyonalizm, kozmopolitanizm ve kentsel medeniyettir. Yahudilerin zorla tecrübe ettirdiği ketsel sanayi medeniyetinin yıkıcılığından “ilkel” bir yaşama dönerek kurtulmayı amaçlamışlardır. Wölkisch hareketi ile birlikte, mistisizmle doldurulmuş ırkçılık ve çevreci söylemleri birleştiren son bağlantı da kurulmuştur.

1867'de Alman Zoolog Ernst Haeckel bir bilimsel disiplin olarak “ekoloji” terimini kullanmıştır. “Almanca konuşan dünya” teorisini savunan Haeckel “MONISM” adını verdiği bir toplumsal Darwinci felsefe geliştirmiştir. Bilimsel temeli

Yaşadığımız kentsel bunalım, kapitalizmin doğayla toplum arasında yaratmış olduğu bölünmeden beslenmektedir. Bu nedenle, plancılar olarak, çevreci hareketlere ve ekolojiye bakış açımız, kentselliği toplumsallığın insani bir alanı olarak yeniden oluşturmak için büyük önem taşımaktadır.

Genel hatlarıyla yukarıda sözünü ettiğimiz derin ekolojik düşünce yapısının, 19. yy Almanya'sının yaşadığı eko-faşist deneyimle önemli benzerlikleri bulunmaktadır. Almanya, sadece ekoloji biliminin doğduğu bir yer olmakla kalmayıp aynı zamanda ekolojinin romantizm etkisinde milliyetçilikle sentezine ev sahipliği yapmıştır.

PLANLAMA
2003/1

"çevresel bütünsellik" olan bu felsefe Wölkisch düşünce sisteminin görüşlerini yansıtmıştır. İrksal üstünlüğe inanan ve ırksal karışmalara muhalefet eden Haeckel'e göre, "uygarlık ve ulusların yaşamı doğadan ve organik hayattan kaynaklanan aynı kurallarla belirlenir". "Doğal yasalar" ve "doğal düzen" düşüncesi günümüz derin çevreci düşüncesinin de temel dayanağını oluşturmaktadır. Buna "anti-hümanizm" düşüncesi eşlik etmektedir. Bu düşünceye göre, Avrupa uygarlığının en zararlı ögesi insan düşüncesinin yetenekleri ve rasyoneliyeti ile dünyayı yeniden şekillendirme yeteneğidir. Monist felsefede, insanoğlu bir sistem olarak doğa ile karşılaştırıldığında önemsiz bir varlıktır.

Haeckel görüşleriyle nasyonel sosyalist düşüncenin temellerini atmış ve ırkçı-empyralist Alman ideolojisinin en önemli önderlerinden birisi olmuştur. Yaşamının sonlarına doğru Nazi hareketinin doğmasında anahtar rol oynamış olan Thule Derneği'ne katılmıştır.

Böylelikle 20. yy'm ilk yıllarından başlayarak Alman siyaset kültürünün sağcı içeriği ile beslenen ekolojik yaklaşım, insan-merkeziliğin ve modernliğin bütünüyle reddi ile sonuçlanmıştır.

Gençlik Hareketi (Wandervögel)

Arnold ve Riehl tarafından ana hatları çizilen ideolojik yapıyı üne kavuşturan ana öge, Alman popüler kültürünü 1950'lere kadar şekillendiren Gençlik Hareketi olmuştur. Bu hareketi oluşturan temel yaklaşımlar; romantizm, doğu felsefeleri, doğa mistisizmi, nedensellik karşıtlığı ve toprağa dönüş vurgusudur.

Gençlik Hareketinin önünde iki çeşit isyan duruyordu; radikal toplum eleştirilerini öne çıkararak toplumsal devrimi gerçekleştirmek ya da topluma karşı protestonun diğer biçimi olan romantizme teslim olmak. Hareket, romantizmi seçmesi ile faşizmin politik olmayan destekçiliğine sürüklenmiş ve binlerce üyesi Nazilere katılmıştır. Gençlik Hareketinin Naziler tarafından içerilmesinden çıkarılacak dersler oldukça önemlidir. Bu, toplumsal ve ekolojik sorunları bilen ve karşı çıkan ancak bu durumu yaratan siyasal ve ekonomik yapılarla aktif bir şekilde karşı çıkmayan ve sorunların sistematik köklerini göz ardı eden herhangi bir hareketin başına gelecek kaçınılmaz sonudur. Toplumsal bunalımların yaşandığı dönemlerde, toplumsal değişmeler yerine bireyi değiştirmeye

çalışmak, diğer bir deyişle "apolitik asilik peşinde koşmak barbarca sonuçlar doğurabilir ve bunalımın yarattığı hava ile birlikte gerçek sebepler bütünüyle reddedilebilir.

Filozof Ludwig Klages, gençlik hareketinin görüşlerini derinden etkilemiş ve çevrecilikle faşizm arasındaki bağı kuvvetlendirmiştir. 1913'de yazdığı "insan ve dünya" adlı makalesinde günümüz "derin" çevreciliğinin tüm vurgu noktalarını belirleyen Klages, modern toplumun bunalımına karşı teşhisinde tek bir suçlu bulur: GEIST. Akıl ya da kavrayış demek olan bu terimi kullanarak rasyonel ve nedensel düşüncüyü yargılayan filozof, aklı bütünüyle reddeder. Bu yaklaşım ise, toplumun doğayla rasyonel bir şekilde ve uyumlu kurgulanmasının yolunu kapatır ve en zalim otoriter yönetim biçimini haklı çıkarır.

Faşizmle çevrecilik arasındaki köprü'nün kurulmasına yardım eden bir diğer filozof ve aydınlatma eleştiricisi Martin Heidegger'dir. "Öz varoluş"u savunan Heidegger, modern teknolojiyi şiddetle reddetmiş ve günümüz derin ekolojistleri kendisini "eko-kahraman" olarak nitelemişlerdir. Nazi Partisi'nin aktif bir üyesi olan Heidegger, anti-hümanist düşüncenin ekoloji kisvesi altında kullanılmasının sorumlusudur.

Nasyonel Sosyalizm'de Doğa

Yukarıda özetlemeye çalıştığımız düşünce yapısı, Alman Nasyonel Sosyalist İşçi Partisi üzerinde güçlü ve uzun süreli bir etki oluşturmuştur. Nasyonel Sosyalizm'in yarattığı doğa dini; tarih öncesi çağlara ait Alman mistisizminin, yarı bilimsel ekolojinin, irrasyonel anti-hümanizmin ve toprağa dönüş yoluyla sağlanacak ırkçı kuruluş mitolojisinin patlamaya hazır bir karışımı olarak tanımlanabilir. Bu dinin ana temaları, "doğal düzen", "organik bütünsellik" ve "anti-hümanizm" olmuştur.

Hitler'e göre, doğal süreçlerin tartışmasız kanunlarının araştırılması ve toplumun onlara uygun bir şekilde organize edilmesi gerekmektedir. Özellikle, "doğanın ebedi kanunları karşısındaki aciz insanoğluna" vurgu yapan Hitler, Kavgam'da şunları yazmıştır: "İnsanlar doğanın demir mantığına başkaldırmaya yeltendiklerinde, insani varlık olarak varolmalarını borçlu oldukları aynı temellerle karşı karşıya gelirler. Doğaya karşı eylemleri onların kendi düşüşlerine yol açacaktır".

silik” Nasyonel Sosyalizmde ekolojik konular, gele-
rabilir neksel toprakçı romantizm ve kentsel uygarlık
gerçek düşmanlığı ile ilişkilendirilmiştir.

SONUÇ

Ekoloji, günümüzde geldiği noktada ise toplumsal duyarlılığı olmayan, ruhanilikten (içe ve özüne dönme), Budizmden ve insan eli değmemiş doğadan söz eden ekoloji, var olan toplumsal düzenin sürdürülebilirliğini sağlamak amacıyla insanlara püskürtülen bir uyuşturucu ya da var olan düzeni destekleyen yeni bir din niteliğine dönüşmüştür. Günümüz çevrecileri ekolojik bunalımın gerçek nedenlerinin teknolojiye ya da nüfus artışında değil, irrasyonel toplum yapısında olduğunun farkında olmalıdırlar. Yaşadığımız ekolojik bunalımın arkasında bugünkü toplumsal yapının geçmişteki tüm toplumlardan daha çok organik evrimi bozuyor olmasında yatmaktadır. Şüphesiz insan da bu organik evrimin dışında değildir ve insanoğlu kendisine doğal evrim tarafından verilen yeteneklerini kullanarak evrimsel sürecin yönünü şekillendirmekle sorumludur. Ya bu hiyerarşinin ve tahakkümün temel olduğu sistemin çelişkilerini görmezden gelecek ya da tahakkümü ortadan kaldıran özgürlükçü ve demokratik yapılanmalarla oluşan ekolojik bir toplum yaratacaktır. Doğada diğer yaşam biçimlerine değer biçen tek etik özne olan insanoğlu, bu özelliği ile diğer varlıklardan ayrılır. İnsanı bir kuşla ya da bir ağaçla eşdeğerli görmek, insanın çevresini ve kendisini daha iyiye, güzele doğru geliştirme ve değiştirme yeteneğini ve potansiyelini göz ardı eder.

Bu çerçevede, ekolojik ve toplumsal açıdan baktığımızda doğa, var olan herşey değildir. Doğa, giderek genişleyen çok uzun bir farklılaşma süreci olarak görülmesi gereken evrimsel bir bir gelişimdir. Bu gelişim organik olmayandan organige ve sonuçta toplumsal olana doğru birikerek çoğalan evrimsel bir süreçtir. Bu süreçte “birinci doğa” vahşi doğa olarak doğal dünyanın özellikle de organik dünyanın birikimsel evrimi olarak tanımlanabilir. “İkinci doğa” ise insanlar tarafından yaratılan tüm değerleri içerir. Bir bütün olarak doğanın bu iki gelişimini bir karşıtlık ilişkisi olarak değil, son derece yaratıcı ve paylaşılan bir evrim olarak ele almak gerekmektedir. Buna karşın reformist çevreciler birinci doğayı ikincisi içinde eritme eğilimindedirler. Derin ekoloji yak-

laşımını benimseyenler ise, biyomerkezci yaklaşımlarıyla genellikle insanoğlunun sorunlarını ve ikinci doğayı küçümserken, birinci doğayı yüceltme eğilimi taşırlar. Bu şekilde insanlığın tarihi boyunca elde ettiği bütün kazanımlar lanetlenmekte ve yok sayılmaktadırlar.

Bugünkü kar üzerine kurulu ve “ya büyü ya öl” gereksinimine dayalı toplum yapısına hizmet eden bilim görmezlikten gelinerek, bilime karşı olmak ne kadar doğrudur? Ya da teknolojiyi bugünkü yapısıyla değerlendirerek ekolojik sorunların tek sorumlusu olarak görmek ne kadar akılcıdır? Akli nasıl olursa olsun tüm sorunların kaynağı görmek ve bütünüyle akla saldırmak ne kadar doğrudur?

İnsanlar doğaya müdahale etmeli mi etmemeli mi sorusu ekolojik bunalımın ardındaki gerçek nedenleri örtmektedir. İnsanoğlunun evrimsel süreçte elde ettiği kazanımların (teknoloji, bilim, akıl) “nasıl”, “hangi amaçlarla” ve “hangi etik temellerde” kullanılması gerektiği sorusu, sormamız gereken asıl sorudur. Çünkü bu soruya vereceğimiz yanıt nasıl bir toplum istediğimizi ortaya koyacaktır. Kuracağımızın toplum ve oluşturacağımız etik tavrımız doğaya olan tavrımızı ve ona nasıl müdahale edeceğimizi belirleyecektir. Toplum ile doğayı birbirinden ayrı düşünmek, reformistlerin yaptığı gibi birini diğerine feda etmekten daha az tehlikeli değildir. Bu “ikili” ve “indirgemeci” yaklaşım yerine bütünlükçü, devingen, ve birikimsel bir düşünce tarzına gereksinim vardır. İnsanın doğadan ayrı olmadığını ve kendisinin ve kazanımlarının doğanın ürünü olduğunun farkında olmalıyız ve doğanın bize verdiği güç ile kendimizi ve doğayı yok etme durumuna geldiğimizi görmeliyiz. Ancak, yıkıcı olan bu gücün aynı zamanda onarıcı ve yapıcı potansiyeli de olduğunun farkına varmalı ve çözümü yine insanlığın doğasında aramalıyız.

KAYNAKÇA

Biehl, J.; Staudenmaier, P. *Eco-fascism: Lessons from the German Experience*. AK Press.

Bookchin, M. (1996) *Ekolojik bir Topluma Doğru*, çev. A. Yılmaz, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Bookchin, M. (1993) *What is Social Ecology?*, *Environmental Philosophy: From Animal Rights to Radical Ecology*. Prentice Hall.

Ekoloji, var olan toplumsal düzenin sürdürülebilirliğini sağlamak amacıyla insanlara püskürtülen bir uyuşturucu ya da var olan düzeni destekleyen yeni bir din niteliğine dönüşmüştür. Günümüz çevrecileri ekolojik bunalımın gerçek nedenlerinin teknolojiye ya da nüfus artışında değil, irrasyonel toplum yapısında olduğunun farkında olmalıdırlar.

Bookchin, M. "Will Ecology Become Dismal Science?", *The Progressive*, December 191, ss. 18-21.

Brecht, B.; Eco, U.; Ehrenburg, I. (2001) *Faşizm Yazıları*. Ankara: Ütopya Yayınevi.

Clark, M. (1993) *Environmentalism*. Manchester & New York: Manchester University Press.

Cooper, N. S.; Carling, R. C. J. (1996) *Ecologists and Ethical Judgements*. London: Chapman & Hall.

Demirer, G. N.; Demirer, T.; Duran, M.; Ertan, B.; Özdemir, F.; Torunoğlu, E. (1997) *Ve Kirlendi Dünya*. Ankara: Öteki Yayınevi.

Dobson, A. (1995) *Green Political Thought*. London & New York: Routledge.

Erdoğan, İ. (1996) "Emperyalist Çevre Talanının Mekanizmaları", *Bilim ve Ütopya*, Şubat 1996.

Ferry, L. (2000) *Ekolojik Yeni Düzen*, çev. T. Ilgaz İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Gorz, A. (1993) *Kapitalizm, Sosyalizm, Ekolojik Yönelim Bozuklukları, Arayışlar*, çev. I. Ergüder İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Gürsel, D. (1995) *Gelenekselci Çevrecilikte Gelenekselci Liberalizme*. Ankara: Vadi Yayınları

Madden, R., "Eco-fascism".

Mellos, K. (1988) *Perspectives on Ecology: Critical Essay*. New York: St. Martin's Press.

O'Connor, M. (1999) *Is Capitalism Sustainable? Political Economy and The Politics of Ecology*. London & New York: The Guilford Press.

Sarkar, S. (1999) *Eco-Socialism or Eco-Capitalism? A Critical Analysis of Humanity's Fundamental Choices*. Zed Books, London & New York

Staudenmaier, P., "Anthroposophy and Eco-Fascism".

Stratejik Çevresel Değerlendirme (SÇD)

Mustafa AYDIN

Çevre Uzman Yardımcısı,
ÇED ve Planlama Genel
Müdürlüğü,
Çevre Bakanlığı

Üçyüz yıl öncesinde sanayi devrimiyle ortaya çıkan çevresel kirlenmeler zaman içerisinde noktasal kaynaklı olmaktan çıkıp kümülatif etkileri değerlendirilmesi gereken konular haline geldiler. Önceki on yılda çevresel problemlerin, global ısınma, ozon tabakasının delinmesi, yağmur ormanlarının giderek yok olması, Körfez Savaşı'ndan kaynaklanan duman tabakalarının etkileri gibi global özellikleri kabul gördü. Bu sorunların sadece sorunun kaynaklandığı ölçeği değil dünyanın tamamını etkiliyor olması ortak bir gelecek kaygısını ve bu sorunlara bütüncül yaklaşma ihtiyacını birlikte getirdi.

Sürdürülebilirliği hedefleyen bu yeni yaklaşımın araçlarından birisi olarak Çevresel Etki Değerlendirmesi (ÇED) plan ve programlara dayalı olarak uygulama kararı alınmış projelerin belirli çevresel kriterlere uyarak hayata geçirilmesini sağladı ve bütün dünyaya yayılmış bir biçimde uygulandı. Fakat ÇED sadece proje bazında koruyucu önlemleri içeren bir etki değerlendirme aracı olarak uygulamanın en son aşamasında etkili olabildi. ÇED sadece planlamanın, "Neden bir şey yapmalıyım?, Ne yapmalıyım?, Nerede yapmalıyım, Nasıl yapmalıyım?" sorularından "Nasıl?" sorusunun cevabında devreye girer. Bu sorunun cevabı bütün kararlar verildikten sonra gerçekleşmesi neredeyse kesin olan bir faaliyetin, çevreye en az zararı verecek önlemleri alarak gerçekleştirilmesini sağlamaktır. Oysa SÇD süreci "Neden" bir plan/program/politikaya gereksinim var? sorusunun sorulması ile birlikte stratejik karar ile entegre bir şekilde ilerler. SÇD'nin karar

verme sistemine çevresel gereklilikleri de entegre ederek sürdürülebilir kalkınmanın sağlanmasında kullanılan geniş ölçekli bir çevre yönetimi aracı olmasının nedeni ve gerekliliği burada yatmaktadır.

ÇED'in dünya üzerindeki hızlı ekonomik gelişimden kaynaklanan çevresel etkileri indirgemekteki yetersizliği yeni arayışların nedeni olmuş ve SÇD kavramı sürdürülebilir kalkınmanın sağlanması için oluşturulan araçların en son noktası olarak karşımıza çıkmıştır.

DÜNYA'DA SÇD

SÇD süreci karar verme mekanizmasındaki koordinasyonu güçlendiren, kurumlar arası eşgüdümü destekleyen ve karar vericilerin çevresel, sosyal, ekonomik ve politik hedeflerini eşgüdüm içerisinde vermelerini sağlayan bir süreçtir.

Amerika Birleşik Devletleri, Hollanda, Kanada ve Yeni Zelanda gibi birkaç ülke dışında SÇD süreci dünya üzerinde henüz yasal bir zemine sahip değildir. Bu ülkelerde ise SÇD, henüz ÇED yönetmeliklerinin prosedürünü takip ederek yürütülmektedir. SÇD birçok ülkede çeşitli plan, program ve politikalar üzerinde uygulanmaktadır. Her ülke bugün için kendi tercihlerine göre farklı uygulamalara gitmiştir. Örneğin, Amerika program ve planlar, Hollanda, Yeni Zelanda plan, program, politika ve kabine kararlarına SÇD uygularken, İngiltere, Avustralya, İsviçre, Finlandiya, Fransa ise plan program ve politikalara SÇD uygulamaktadır.

PLANLAMA
2003/1

SÇD süreci karar verme mekanizmasındaki koordinasyonu güçlendiren, kurumlar arası eşgüdümü destekleyen ve karar vericilerin çevresel, sosyal, ekonomik ve politik hedeflerini eşgüdüm içerisinde vermelerini sağlayan bir süreçtir.

Her ülkenin yeni gelişen bu prototip çevresel etki değerlendirmesi aracına farklı yaklaşımlarının bulunması SÇD'nin gelişimine de katkıda bulunmaktadır. Her kullanıma özel tasarım SÇD'nin etkinliğini artırır. Hollanda'da bunun örneği olarak plan ve programlara SÇD, taslak yönetmeliklere ise Çevresel Test uygulanmaktadır. SÇD için her çalışmada kullanılacak tek ve değişmez bir teknik bulunmamaktadır. Bu tekniğin bulunmaması sadece bu yaklaşımın yeniliğinden kaynaklanmamakta aynı zamanda SÇD'nin doğasından ileri gelmektedir. SÇD plan, politika ve program gibi değişik düzeyde stratejik karar verme aşamaları üzerinde çevresel bir değerlendirmeye gittiğinden, bu seviyelerin her biri ve ayrıca her değişik türü için uygun tekniklere başvurmak; gerektiği durumlarda bu tekniği diğer teknikleri modifiye ederek oluşturmak gerekebilir. SÇD'nin iyi sonuçlar verebilmesi için duruma uygun teknikler kullanılırken SÇD'nin temel prensiplerine uymaya özen göstermek gereklidir.

1991 yılında imzaya açılan "Sınır Aşan Çevresel Etki Değerlendirmesi Sözleşmesi" kapsamında takip edilen uygulamaların sürdürülebilir kalkınmanın sağlanmasında ve çevre kirliliğinin önlenmesinde yeteri kadar başarının sağlanmadığı görülerek daha etkin araçların geliştirilmesi yönünde arayışlara gidilmiştir. Bu arayışlar doğrultusunda geliştirilen ve uluslararası mevzuata yerleştirilmeye çalışılan SÇD'ye ait protokol taslağı Birleşmiş Milletler'ce hazırlanarak 26-27 Şubat 2001 tarihlerinde Sofya'da yapılan II. Taraflar Konferansı ile ülkelerin görüşlerine sunulmuştur. 2003 Mayıs ayında Kiev'de yapılacak toplantı ile de imzaya açılması hedeflenmektedir.

Avrupa Birliği, Birleşmiş Milletler çatısı altında yürütülen SÇD çalışmalarının sonuçlanmasını beklemeden 27.06.2001 gün ve 2001/42/EC sayılı direktifi ile SÇD Yönetmeliği'ni yayınlamış ve üye ülkelerin üç yıl içerisinde çıkartılan direktif doğrultusunda kendi yönetmeliklerini çıkartmasını istemiştir. Bu yönetmelikle birlikte üye ülkelerin çeşitli sektörlerde ve ölçeklerde yapacakları plan ve programlara SÇD uygulanması zorunluluğu getirilmiştir. Henüz hiçbir AB üyesi ülke kendi yönetmeliğini çıkarmamıştır, bunun ana nedenlerinden biri, diğer ülkelerin bu konuda

izleyecekleri politikayı ve yönetmeliği yorumlayış şekillerini, yapılacak çevresel değerlendirmenin özellikle duplikasyondan kaçınılarak gerçekleştirilmesi, konusunda görmek isteyişleridir.

Burada AB'nin SÇD konusuna verdiği önemden ve bu kavramın yeniliğinden kaynaklanan uzun süreye dikkat çekmekte fayda bulunmaktadır. AB çıkardığı direktiflere uyum için üye ülkelere 18 ay süre tanıırken, SÇD Direktifi'ne uyum için 36 ay yani üç yıl süre tanımıştır. Uygulamaya geçildikten beş yıl sonra ise Direktif üye ülkelerin katılımı ile düzenlenecek toplantılarda yeniden tartışmaya açılacak ve uygulamanın sonuçlarına göre revize edilebilecektir (AB SÇD Direktifi Madde 20). Ülkemiz bütün bu çalışmaları AB ve dünya ülkeleriyle eş zamanlı takip etmekte ve bu yeni konseptin planlama sistemimize ve çevresel mevzuatımıza getireceği yenilikler konusunda gerekli bütün çalışmaları yapılmaktadır.

SÇD'nin TEMEL PRENSİPLERİ

SÇD, bir plan, program veya politikanın, halkın katılımı etkin sağlanarak çevre üzerinde olası olumsuz etkilerinin değerlendirilmesi, yapılan değerlendirmelerin bir rapor halinde sunulmasıdır. Bu sürecin en önemli özelliği karar mekanizması ile entegre bir şekilde yürümesidir.

SÇD'nin dünya üzerinde mevcut uygulamalarda kabul gören genel prensipleri Tablo 1'de verilmiştir. Bu prensipler uygulamada kullanılan teknikler farklı olsa da çalışmanın genelinde sağlıklı yürütülebilmesi için bir çatı oluştururlar.

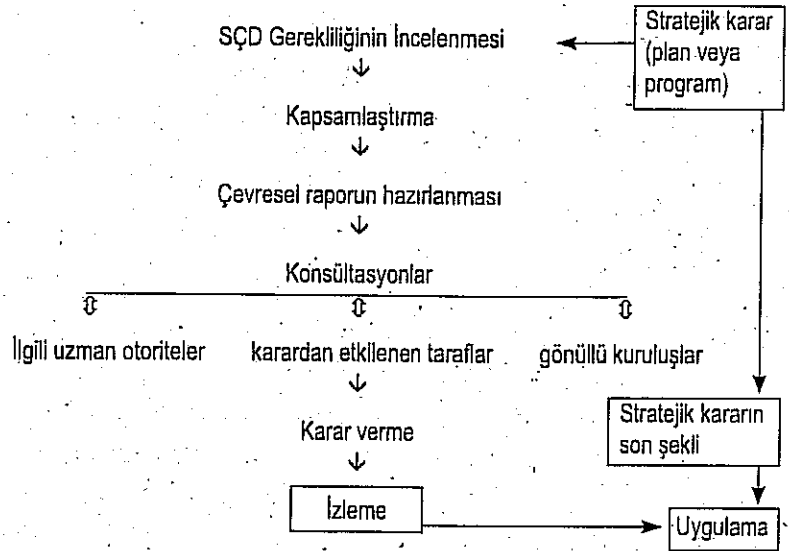
İyi kurgulanmış bir SÇD süreci; bir politikanın referans gösterilmiş olmasını (sürdürülebilirlik politikası, amaçlar ve stratejiler), basit ve esnek teknikler kullanılmasını, çalışma alanından çok, yol (süreç) üzerine yoğunlaşılmasını, disiplinler arası bakış açısını dahil edilmesini, amaçlar, kriterler ve kalite standartları tanımlanmış olmasını, bilgiye erişimin sağlanmış olmasını, kaynakların uygunluğunun sağlanmasını, halkın ve ilgili tarafların katılımının sağlanmış olmasını, önyargıları ortadan kaldırmaya yarayacak değişen davranış şekillerine katkıda bulunulmasını, karar verme mekanizmasındaki yeniliklere olanak verilmesini gerektirir. Bunların yanı sıra çalışmaya yardımcı rehber kitapçıkların varlığı çalışmayı daha sağlıklı kılacaktır.

Tablo 1: Genel SÇD Prensipleri/Bir SÇD Süreci
Aşağıdakileri İçermelidir

ZAMANLAMA: Stratejik kararın hazırlanmasında değerlendirme sonuçlarının karar mekanizmasına erken safhada dahil edilmesi
TARAMA: Uygun bir çevresel değerlendirmenin yürütülmesi
ÇEVRESEL KAPSAMLAŞTIRMA: Gerekli tüm çevresel bilginin derlenmesi, işe yaramayan bilgilerin dışarıda bırakılması, değerlendirmeyi yapanın hangi yönde ilerleyeceğinin veya hedeflerinin nasıl daha çevre dostu olabileceğinin belirlenmesi.
SOSYO-EKONOMİK KAPSAMLAŞTIRMA: Eğer uygunsa, değerlendirmeye paralel ya da entegre bir şekilde diğer faktörler üzerinde sosyo-ekonomik konuları içeren gerekli bilginin sağlanması.
RAPOR: Değerlendirmenin sonuçlarının karardan etkilenen her taraf için tanımlanabilir, anlaşılabilir ve ulaşılabilir olmalıdır.
HALKIN GÖRÜŞLERİ: Stratejik kararın hazırlanmasında olabildiğince erken bir safhada etkilenen tarafların görüşleri.
KARAR VERME: Nihai raporun hazırlanması.
KALİTE KONTROLÜ: Sürecin kalitesinin etkili bir gözden geçirme süreciyle beslenmesi.
İZLEME: Uygulama aşamasında çeşitli göstergeler yardımıyla belirlenen hedeflere ulaşıp ulaşılmadığının denetlenmesi.

halkının planı sahiplenmesini sağlayabilecektir. Aşağıdaki şemada planlama süreci ve SÇD sürecinin entegre akışı verilmiştir:

Tablo 2: SÇD ve Planlama Süreci

SÇD, hem ekonomik hem de çevresel kriterleri bir potada ve eşgüdüm içerisinde karar mekanizmasına dahil ederek ekonomik gelişimin sürekliliğinin sağlanmasında ve bu gelişimin sosyal, çevresel yapı üzerinde olumsuz etkilerinin en aza indirgenmesi ve mümkünse ortadan kaldırılmasında önemli bir rol üstlenebilecektir. Bu sadece SÇD'nin tek başına planlama sisteminin en erken safhasında devreye giren bir süreç olmasından değil, ilgili tüm tarafların (kamu kurum ve kuruluşları, üniversiteler, sivil toplum kuruluşları, belediyeler ve yöre halkı) planlama ve etki değerlendirmesi sürecine dahil edilmesinden ve birden fazla alternatifin göz önüne alınıp bu alternatifler üzerinden en doğru seçimin yapılabilmesinden de kaynaklanmaktadır.

SÇD süreci şeffaf bir süreçtir ve halkın tüm aşamalarda bu sürece katılıp kendi geleceği üzerinde fikir belirtme ve yön tayin etme hakkına sahip olduğu aşamalardan oluşur. Yörede saklı kalmış yerel bilginin de planlama sürecine dahil edilmesini, planlama sürecinde ayrıca insan ve çevre ilişkisinin birinci planda tutulmasını sağlar. SÇD bütün bu özellikleri tek başına sağlayabilecek bir süreç değil, planlama sisteminin sağlıklılığını güçlendiren bir araçtır.

Türkiye'deki planlama pratiğine SÇD sürecinin entegre edilmesi, üç önemli konu ile bölge planlarına yeni boyutlar kazandırmaktadır. Bunlar; halkın aktif katılımının sağlanması, gerekli

Planlama süreci ve SÇD süreci birbiriyle entegre yürüyen süreçlerdir. Planlama sürecinin başlamasıyla birlikte SÇD süreci de başlamış olur ve bu sürecin her aşamasında devreye girer.

PLANLAMA ve SÇD

AB SÇD Yönetmeliğinde Kapsam başlıklı 3. madde'de "... Tarım, ormancılık, balıkçılık, enerji, endüstri, taşımacılık, atık yönetimi, su yönetimi, telekomünikasyon, turizm, kent ve kırsal planlaması ya da arazi kullanımı..." na ilişkin plan ve programların SÇD sürecine tabi tutulacakları hüküm altına alınmıştır. Yönetmelikte belirlenen sektörler ve kapsadığı alanlar göz önüne alınırsa ülkemizde değişik sektörlerde ve büyük oranda fiziksel planların, bu uygulama alanı içinde olduğu görülmektedir.

Planlama süreci ve SÇD süreci birbiriyle entegre yürüyen süreçlerdir. Planlama sürecinin başlamasıyla birlikte SÇD süreci de başlamış olur ve bu sürecin her aşamasında devreye girer. Bu, SÇD ye özgü bir özelliktir ve bu yolla planlama sürecinin ileri aşamalarında geri dönüşe izin verilmemiş olur; süreç boyunca çevre ile ilgili makamlar ve planıcı otoritenin, sivil toplum örgütlerinin, ilgili tüm tarafların birlikte iletişimi ve kararın bu yönde şekillenmesi bunu engeller. Planlama pratiğine getirdiği iletişimci ve uzlaşmacı yapı, plan ortaya çıktıktan sonraki anlaşmazlıkları ve uygulamadaki gecikmeyi engelleyecek, tüm tarafların ve yöre

iyi kurgulanmış bir SÇD süreci; bir politikanın referans gösterilmiş olmasını (sürdürülebilirlik politikası, amaçlar ve stratejiler), basit ve esnek teknikler kullanılmasını, çalışma alanından çok, yol (süreç) üzerine yoğunlaşılmasını, disiplinler arası bakış açısını dahil edilmesini

çevresel verinin bulunması ya da yaratılması ve alternatif planların varlığıdır. Bu süreç içerisinde halkın katılımı yörede düzenlenecek çalışma grubu toplantıları ile etkin bir biçimde ve planlamanın her aşamasında sağlanmalıdır. Bunun dışında internet veya diğer yayın araçları ile her değişiklik şeffaf bir şekilde erişime açık olmalıdır. Şeffaflık, plan üzerindeki karar mekanizmasının adaletli bir şekilde çalışmasına yardımcı olacak bir süreçtir. Yöreye has bilginin değerlendirilmesi ve bu bilginin karar verici otoritenin teknik süzgecinden ve yönlendirmesinden geçerek nihai bir vizyona dönüşmesi SÇD sürecinin planlama sürecine katacağı bir güç olarak değerlendirilebilir.

Çevresel verinin varlığı SÇD sürecinin işleliğinde büyük önem arz eder. Türkiye'deki planlama pratiğinde de çevresel verinin toplanması ve işlenmesi hali hazırda mevcuttur. Bununla birlikte SÇD bu bilgiyi katı bir format içinde ve her planlama alanı için değişmez bir çeşitlilikte beklememekte, kapsamlılaştırma yolu ile gerekli bilgileri tanımlamaktadır. Ülkemizde her türlü veriye ulaşmanın zorluğu göz önüne alındığında kapsamlılaştırma yolu ile planlama alanı için özel olarak seçilmiş gerekli bilginin toplanması ve işlenmesi zamandan tasarrufu sağlayabilecek ve verimliliği arttıracaktır.

SÇD sürecinin gerektirdiği analizlerin yapılabilmesi için bölgedeki çevresel durumun planlama çalışması ile birlikte gelecekte göstereceği eğilimin tespit edilebilmesine yardımcı olacak veriler bulunmalıdır. Bu veriler bölgenin geleceğine dair bir vizyon çizilmesinin yanı sıra gelecekte arzu edilen çevresel değerlere ulaşabilmek için belirlenecek çevresel eğilimler için birer gösterge olarak kullanılacaklardır. Örneğin bir bölgedeki hava kirliliği oranları ya da su kalite sınıfları o bölgedeki sanayi alanlarının belirlenmesinde etken rol oynaya-

yacağı gibi gelecek yirmi yılda bu bölgenin sahip olacağı çevresel yapı ile ilgili alınacak önlemlerle ilgili de birer gösterge olacaklardır. Bu verilere sahip olunan bir alanda SÇD süreci çok daha kısa olabileceği gibi, bunların eksikliği bu süreci gereğinden fazla uzatabilir. Bölge planları için kullanılacak veri, ayrıntılardan oluşmamalıdır. Bölgenin sürdürülebilir gelişimine temel oluşturacak kriterleri içermelidir. Avrupa Birliği Bölgesel Kalkınma Planlarının Çevresel Değerlendirmesi ve AB Yapısal Fon Programları El Kitabı bir bölge planı için elde edilmesi gereken çevresel verileri tanımlamış ve bu bilgilerin değerlendirilmesi için on çevresel sürdürülebilirlik kriteri belirlemiştir (Tablo 3). Burada sözü geçen kriterler SÇD çalışmaları için zorunlu kriterler değildirler. Her SÇD çalışması ayrıntılı ve çalışma için gereksiz veriden uzak durduğu sürece alana ve konuya özgü çevresel kriterler üzerinden yürütülebilir. Örneğin bir bölgede rüzgar tribünlerinin inşası için oluşturulacak çevresel kriterler ile atık yönetimi planı için oluşturulacaklar, kendilerine özgü konularda farklı kriterlere sahip olabilirler.

Alternatif planların bulunması SÇD sürecinin temelini oluşturur. SÇD sürecinde alternatiflerin gerekli olması bölge planlarının da değişik senaryolar ile geliştirilmesini gerekli kılabılır ve doğru kararlara ulaşmada bir katalizör etkisi yaratabilir. Çünkü SÇD sürecinin kurulu olduğu temel olası senaryoların içinden bölge için en uygun olanı seçilebilmektedir. Bir bölge planında olası alternatifler aşağıdaki yönlerden farklılık göstermelidirler;

- Hiçbir şey yapmama ve şimdiki eğilimi devam ettirmek,
- Talep düşürücü alternatifler üretmek (örneğin sayaç koyma yöntemi ile hem su ihtiyacını karşılamak hem de su tüketimini düşürmek)

Tablo 3: 10 Önemli Sürdürülebilirlik Ölçütü

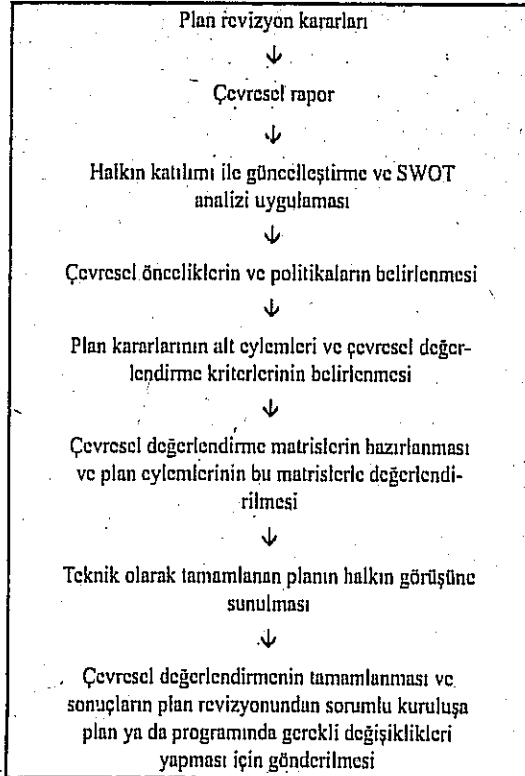
1 Yenilenebilir kaynak kullanımının en aza indirilmesi	2 Yeniden oluşum için kapasite sınırında yenilenebilir kaynakların kullanımı	3 Tehlikeli/ kirlilik yaratan madde ve atık maddelerin çevre açısından sağlıklı kullanım ve yönetimi	4 Yaban hayatı, habitatlar ve bitki örtülerinin korunması ve çoğaltılması	5 Toprak ve su kaynaklarının niteliğinin korunması ve geliştirilmesi
6 Tarihi ve kültürel kaynakların korunması ve geliştirilmesi	7 Yerel çevre ve niteliğinin korunması ve geliştirilmesi	8 Atmosferin korunması (global ısınma)	9 Çevre duyarlılığı, eğitim ve öğretiminin geliştirilmesi	10 Sürdürülebilir kalkınmayı içeren kararlarda kamu katılımını teşvik

Ülkemizde ilk
SÇD projesi
Hollanda Hükümetinin AB
Aday ülkelerin
adaylık sürecinde kurumsal yapılarını güçlendirmek için kullanımlarına açtığı MATRA sosyal programı fonlarından yararlanılarak Çanakkale ilimizde yürütülmüştür

yapılarını güçlendirmek için kullanımlarına açtığı MATRA sosyal programı fonlarından yararlanılarak Çanakkale ilimizde yürütülmüştür (Çanakkale Merkezi ve Çevresi 1/25.000 ölçekli Çevre Düzeni Planı Revizyonuna SÇD Uygulaması Pilot Projesi). Ülkemizde fiziksel planlamanın en üst ölçeğini oluşturan Çevre Düzeni Planları içerdikleri fonksiyonlar ve kapsadıkları alanlar nedeniyle bölge planlarının hedeflerini içlerinde bulunduran planlar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Pilot projenin ilk aşamasını plan revizyonu oluşturmuştur. Bu revizyona Çanakkale'nin sosyo-ekonomik yapısının geliştirilmesi amacıyla mevcut durum verilerinden hareketle, bölgede yapılan toplantılar ile karar verilmiştir. Yöredeki tüm kamu kurum ve kuruluşlarının, belediyelerin, sivil toplum örgütlerinin ve meslek, sanayi, ticaret odalarının temsilcilerinin katılımı ile yapılan toplantılarda; tarıma dayalı sanayi, rüzgar kaynaklı enerji sektörü ve bölgenin tarihi, kültürel ve ekolojik ürünlerine dayalı turizmin geliştirilmesine, bu sektörler için Çevre Düzeni Planında revizyon yapılmasına karar verilmiştir. Ulaşılan bu karar ile SÇD süreci başlamıştır.

Tablo 4: Çanakkale SÇD Pilot Projesi Akış Şeması

Bu revizyon esas alınarak bölge için bir çevresel rapor hazırlanmıştır. Hazırlanan çevresel rapor

PLANLAMA
2003/1

- Değişik lokasyonları ele almak,
- Aynı hedefi sağlayan farklı gelişimler düşünmek,
- Değişik formdaki yönetim yolları geliştirmek (örneğin geri çevirim ya da depolama yöntemiyle atık yönetimi)

Alternatiflerin birbirinden zamanlama, ölçek ve kapsam bakımından farklılık göstermeleri gerekir. Mevcut çevresel veri toplandıktan ve bölge için gelişim vizyonu belirlendikten sonra hazırlanan alternatifler çeşitli teknikler yoluyla çevresel kriterler yardımıyla değerlendirilir. Alternatiflerin değerlendirilmesinde birçok farklı tekniğin kullanılmasına karşın bunlardan en yaygın olarak yararlanılan çevresel değerlendirme matrisleri ve değerlendirme tabloları oluşturma yoludur. Almanya ve Amerika gibi bazı ülkeler, SÇD tekniklerinin niceliksel anlamda yoğunlukla kullanıldığı bir sisteme iyi bir örnektir. Özellikle, Coğrafi Bilgi Sistemleri teknikleri kullanılmaktadır. Almanya'nın bu yöntemi etkin bir şekilde kullanabilmesinin en önemli nedeni gerekli veri tabanına sahip olmasıdır. Bu veri tabanını yaratmak bile bazı bölgeler için yıllar alabilecek bir çalışmayı gerektirdiğinden, bir çok ülke daha öznel ve genel SÇD yaklaşımları ile olası etkileri belirlemektedir.

SÇD'nin planlama sürecine en erken aşamadan itibaren entegre edilmesi bölgenin gelecekteki rotası çizilirken sürdürülebilir bir sistemin yaratılmasını; doğal ve yapay sistemlerin dengeli gelişimini sağlar. Karar verme mekanizmasının rasyonelliğini güçlendirerek, bu rotanın çiziminde karar vericiyi, yönü tek başına tayin eden olmaktan çıkarıp, bir rehber konumu üstlenmesini sağlar. Çeşitli alternatiflerin zorunluluğu planlama sistemimizdeki eksiklikleri gidermekteki bir araç olarak önemlidir.

TÜRKİYE'DE SÇD ÇALIŞMALARI

Ülkemizde de SÇD konusundaki çalışmalar AB Ulusal Uyum Programında ÇED başlığı altında SÇD konusundaki gelişmelerin takip edileceği ve bu konuda gerekli çalışmaların yapılacağı taahhüdü üzerine yürütülmektedir.

Çanakkale SÇD Pilot Projesi

Ülkemizde ilk SÇD projesi Hollanda Hükümetinin AB Aday ülkelerin adaylık sürecinde kurumsal

Çevre Bakanlığı, Hollanda Hükümetinin MATRA programına 2002 yılında yeni bir proje için başvurmuş ve projesi kabul görmüştür.

Çanakkale'de sivil toplum kuruluşlarının da katıldığı bir toplantı ile bölge halkına anlatılmış, rapordaki bilgiler güncelleştirilmiştir. Bu toplantıların her birinde yöre halkı çalışma öncesi bakanlıkta yapılan tüm çalışmalardan haberdar edilmiş ve SÇD konusunda seminerlere tabi tutulmuştur. Aynı toplantıda rapora SWOT (Strengths- İçsel Güçler, Weaknesses- İçsel zayıflıklar, Opportunities- Dışsal olanaklar, Threats- Dışsal tehditler) analizi uygulanmıştır. Analiz sonucunda çevresel öncelikler ve politikalar belirlenmiştir. Bundan sonraki aşamada işe plan kararlarının alt eylemleri ve çevresel değerlendirme kriterleri tespit edilmiştir. Bu kriterler bir matrisin satır ve sütunlarına yerleştirilmiş ve plan kararlarının çevre üzerindeki olası etkileri değerlendirilmiştir. Değerlendirme matrisinin son sütununda eylem yapılması durumuna bağlı olarak, gerekli görülmesi halinde yerine getirilmesi gereken şartlar belirlenmiştir. Bütün bu çalışmalar sonucunda çevresel rapor teknik anlamda tamamlanmıştır. Tamamlanan rapor Bakanlığın web sayfasında yayınlanmış, özet halinde tüm sivil toplum kuruluşlarına ve bölgedeki yerel, bölgesel kurumlara dağıtılmış, gazetelere ilan verilmiş; mümkün olan en üst düzeyde kamuoyunun yapılan çalışmalarla ilgili bilgilendirilmesi sağlanmıştır.

Gerçekleştirilen bilgilendirme sürecinin sonrasında bireysel düzeyden kurumsal düzeye kadar geniş yelpazeli bir katılımın sağlandığı halkın katılımı toplantıları gerçekleştirilmiştir. Yapılan bu toplantılarda plan revizyonunun çevresel değerlendirmesine ilişkin tüm katılımcıların görüşleri alınmıştır. Bu görüşlerin de yansıtıldığı rapor nihai halini almış ve plan revizyonundan sorumlu kuruluşa çevresel değerlendirme iletilmiş, ulaşılan sonuçların planlamaya yansıtılması istenmiştir.

Çanakkale SÇD pilot projesi süresince edinilen en önemli tecrübelerden birisi planlama ve çevresel değerlendirme sürecine halkın katılımının eğer iyi organize edilebilirse son derece verimli sonuçlar verdiğidir. Bunun dışında veri eksikliğinin SÇD sürecine olumsuz etkisi gözlemlenmiştir. Planlama ve çevresel değerlendirme sürecinin eşgüdümlü ve eşzamanlı yürütülmesinin yöredeki sağlıklı ekonomik gelişime ivme kazandıracığı düşünülmektedir. İlgili tüm tarafların birlikte ve fikir birliğiyle aldığı kararlar koordinasyonu güçlendirmiştir.

bu sürecin problemler daha oluşmadan çözümler yaratma çabası ve gelişim alanlarının çevresel değerlendirmelerden stratejik bir seviyede geçerek belirlenmesi, olası ekonomik faaliyetlerin gelişimine ivme kazandırabilecektir.

TÜRKİYE İÇİN TASLAK BİR SÇD YÖNETMELİĞİNİN HAZIRLANMASI ve UYGULANMASI PROJESİ

Ülkemizin henüz SÇD ile ilgili çalışmaları yürütmek için yasal bir düzenlemesi ve SÇD sürecini uygulamak isteyen kurumlara yön verebilecek rehber bir aracı bulunmamaktadır. Bu amaçla Çevre Bakanlığı, Hollanda Hükümetinin MATRA programına 2002 yılında yeni bir proje için başvurmuş ve projesi kabul görmüştür. Türkiye İçin Taslak Bir SÇD Yönetmeliğinin Uyumlaştırılması ve Uygulanması Projesi 2003 yılının Ocak ayında başlamıştır. Bu proje kapsamında AB SÇD Direktifinde belirtilen tüm sektörlerin temsilcileri ve etkilenen tüm tarafların katılımı ile taslak bir SÇD yönetmeliği hazırlanacak ve bu yönetmeliğin işlerliği sektörel gelişimi içeren bir pilot proje ile test edilecektir. Proje süresince bütün proje ortaklarına SÇD eğitimi verilecek ve SÇD uygulamalarında başvurulabilecek el kitapları hazırlanacaktır. Bir taslak yönetmeliğin hazırlanmasının yanı sıra projenin ana amaçlarından birisi SÇD konusunda Türkiye'deki kurumsal altyapıyı geliştirmek ve ülkemizi ileride uygulamaya geçecek bu süreçte hazırlamaktır.

Proje üç aşamadan oluşmaktadır. Bunlardan ilki AB SÇD Yönetmeliğinde belirtilen sektörlerle ilgili planlama çalışmalarını ülkemizde yürüten tüm kurum ve kuruluşların da katılımı ile birlikte ülkemiz için taslak bir SÇD Yönetmeliği hazırlamaktır. Bu aşama için 6 ay süre belirlenmiştir.

İkinci aşama ise bu yönetmeliğin işlerliğinin test edileceği bir pilot proje uygulamasıdır. Pilot proje boyunca sürecek planlama ve çevresel değerlendirme için 12 ay ayrılmıştır.

Son aşama, pilot projenin sonuçlarından elde edilen tecrübe ve derslerden Taslak Yönetmeliğe geri besleme yapılmasıdır. Bu aşamada Taslak Yönetmelik proje sonuçlarına göre yeniden gözden geçirilecek ve projeden elde edilen sonuçlar belirlenecektir.

SONUÇ

SÇD; 'Plan', 'Program', 'Politika' ve 'Karar Verme' uygulamalarının bir parçası haline gelmektedir. Bunu bürokratik işlemleri arttırarak, para ve zamanı daha fazla kullanarak değil; Plan, Program, Politika sürecine belirli prensipleri ve bir dizi hedefi bağlayarak bu süreçlerin daha sağlıklı ve sürdürülebilir olmasını sağlamak yoluyla gerçekleştirilmektedir.

Planlamada SÇD'nin kullanımı, planların halkın katılımı ve tüm ilgili kurumların bilgi, tecrübe ve koordinasyonun dinamik bir şekilde sürece dahil edilmesi, çeşitli alternatiflerin devreye sokulması ile ülkemizdeki planlama sisteminin mevcut yapısına yeni bir bakış açısı getirebilecektir.

SÇD'nin her duruma özgün çözüm geliştirme üzerine tasarlanmış yapısı eğer ülkemizde de katılımcı bir anlayışla ve doğasından çok şey kaybetmeden uygulanabilirse, katı uygulamaları ve yeni durumlara hazırlıksız bakışları ile işleyen yasal yapıların ötesinde bir başarıyla sürdürülebilecektir.

Ülkemiz coğrafyası ve nüfusunun büyüklüğüyle birçok Avrupa Birliği Üyesi ülkeden ayrılmaktadır. Buna gelişmekte olan bir ülke olması ve kalkınma gerekliliklerinin aciliyeti de eklendiğinde bu çevresel değerlendirme aracının uygulamasındaki başarı konusunda soru işaretleri oluşabilecektir. Fakat eğer SÇD planlama sürecini güçlendiren ve çevresel değerlendirmeyi üst ölçekte tanımlayıp çözdükten sonra alt ölçekteki duplikasyonu, bürokratik anlaşmazlıkları çözebilen bir araç olarak algılanır ve ülkemizde bu yönüyle hayata geçirilebilirse bu soru işaretlerinin ortadan kalktığı, hem kalkınma hem de planlama sürecinin sağlamlığı için verimli sonuçlar alındığı görülebilir.

Günümüzde değişen planlama tanımı ile birlikte düşünüldüğünde SÇD, bölgesel gelişmede sürdürülebilirliğin sağlanmasında önemli bir rol üstlenebilecektir.

KAYNAKÇA

EC (1998) DGXI, *Environment, Nuclear Safety and Civil Protection: A Handbook on Environmental Assessment of Regional Development Plans and EU Structural Fund Programmes.*

European Community (2001) *Directive 2001/42/EC of the European Parliament and of The Council of 27 June 2001 On The Assessment of The Certain Effects of Certain Plans and Programmes on The Environment.*

Verheem, Raa; Tonk, Jamn (2000) "Strategic Environmental Assessment: One Concept, Multiple Forms", *Impact Assessment and Project Appraisal*, Vol. 18, ss. 177-182.

Buckley, Ralf (2000) "Strategic Environmental Assessment of Policies and Plans: Legislation and Implementation", *Impact Assessment and Project Appraisal*, Vol. 18, ss. 209-215.

Therivel, Riki; Wilson, Elizabeth; Thompson, Steward; Heaney, Donna; Pritchard, David (1999) *Strategic Environmental Assessment.*

Therivel, Riki; Partidario, Maria Rosario (1999) *The Practice of Strategic Environmental Assessment.*

Arce, Rose; Gullon, Natalia (2000) "The Application of Strategic Environmental Assessment to Sustainability Assessment of Infrastructure Development", *Environmental Impact Assessment Review*, Vol. 20, ss.393-402.

UN Economic and Social Council Economic Commission for Europe (2001) *Draft Elements for a Protocol on Strategic Environmental Assessment.*

United Nations Economic Commission for Europe (1991b) *Convention on Environmental Impact Assessment in a Transboundary Context, Espoo Convention.*

Planlamada SÇD'nin kullanımı, planların halkın katılımı ve tüm ilgili kurumların bilgi, tecrübe ve koordinasyonun dinamik bir şekilde sürece dahil edilmesi, çeşitli alternatiflerin devreye sokulması ile ülkemizdeki planlama sisteminin mevcut yapısına yeni bir bakış açısı getirebilecektir.

Endüstriyel Ekoloji: Planlamaya Ekolojik Yaklaşım

Prof. Dr., ŞBP Bölümü,
Gebze Yüksek Teknoloji
Enstitüsü

Arş. Gör., ŞBP Bölümü,
Gebze Yüksek Teknoloji
Enstitüsü

Nihal ŞENLİER, Ayşe Nur ALBAYRAK

Endüstrileşme çabalarının neden olduğu çevre sorunlarının çözümü için geliştirilen "endüstriyel ekoloji (EE)" kavramı, planlamaya yenilikçi bir bakış açısı kazandırmıştır. Kavramın endüstriyel alanlarda uygulanmasıyla, atık üretimi ve çevreye etkisi en aza indirilmiş, hammadde ve enerji verimliliği yüksek endüstri bölgeleri, "eko endüstriyel parklar (EEP)" ortaya çıkmıştır. Türkiye'de Organize Sanayi Bölgeleri (OSB) EEP'lerin uygulanmasında yüksek potansiyele sahip alanlar olarak öne çıkmaktadır.

Çevre sorunlarını planlamanın gündemine getiren, kalkınma ve çevrenin korunumu arasında yaşanan çelişki olmuştur. Dünya ekonomik düzeni içinde ülkeler ekonomik kalkınma için doğal kaynakları kullanırken, bir yandan da ortaya çıkan çevre sorunlarının çözümlerini aramışlardır. Ekoloji bilimi, insan eylemlerinin doğal sistemler üzerindeki etkilerini, doğal döngülerin olumsuz etkilendiğini, yenilenebilir kaynakların aşırı kullanımını ve yenilenebilir kaynakların tükenmekte olduğunu ortaya koymakta (Kışlalıoğlu ve Berkes, 1997), çevre korunmadan, kalkınmanın ve ekonomik gelişmenin sürdürülemeyeceği (Pearce ve Pearce, 1993) görüşü yaygınlaşmaktadır.

Sürdürülebilirlik ve Endüstriyel Ekoloji

Kalkınma ve çevre arasındaki çatışmaya bir çözüm olarak sunulan sürdürülebilir kalkınma, Birleşmiş Milletler tarafından "bugünün ihtiyaçlarını, gelecek kuşakların da kendi ihtiyaçlarını karşılayabilme olanağından ödün vermeksizin

karşılama" olarak tanımlanmaktadır. Sürdürülebilirliğin her türlü etkinliğe uyarlanmasıyla bir ekolojik bütünlük sağlanması mümkün olabilecektir (WCED, 1991). Sürdürülebilir gelişmenin planlama açısından kriterleri aşağıdaki gibi tanımlanmıştır:

- Yenilenebilir kaynakların yenilenme kapasiteleri içinde kullanımı (ormanlar, su kaynakları),
- Yenilenebilir kaynaklar yerine yenilenebilir alternatiflerin kullanımı (fosil yakıtlar, madenler),
- Atıkların bertarafında atık asimilasyon kapasitelerinin aşılması,
- Plan kararlarıyla yapılan uygulamaların türlerin kaybına ya da biyolojik çeşitliliğin azalmasına yol açmaması,
- Plan kararlarının sağlık, konut, sosyal aktivite gibi temel insan gereksinimlerini karşılaması,
- Planların arazi kullanımlarıyla sağladıkları rant dağılımında tüm vatandaşlara daha iyi yaşam koşullarına ulaşmada eşit fırsat sağlanması,
- Planlama ya da karar verme süreçlerinin tüm vatandaşların etkin katılımını sağlaması ve
- Ekolojik, sosyal ve ekonomik önceliklerin plan hedefleri, seçeneklerin oluşturulması, değerlendirme yöntemleri ve planın izlenmesi süreçleriyle bütünleştirilmesi (McDonald, 1996).

Radikal ekoloji ve derin ekoloji gibi ekolojik yaklaşımların endüstrileşmeye ve büyüme eğilimlerine karşı tutumu, toplumların ekonomik ve sosyal gereksinimleriyle çelişmektedir (Graedel ve Allenby, 1995). Bu durum üretim sistemlerini ve toplumları daha sürdürülebilir bir yapıya ulaştırmak için ekonomik ve çevresel hedefleri bir arada gerçekleştirecek yeni yaklaşımların geliştirilmesini gerektirmiştir. Ekosistemdeki atık yönetimi, hammadde ve enerji kullanımından alınan dersler "endüstriyel ekoloji (EE)" kavramının doğmasını sağlamış, endüstriyel sistemlerin giderek ekosisteme benzeyecek bir şekilde tasarlanmasının yolları aranmıştır (Frosch ve Gallapagos, 1989). Burada temel hedef, küresel, bölgesel ve yerel düzeyde sürdürülebilir kalkınmayı sağlamaya çalışmaktır (Garner ve Keoleian, 1995).

Bu araştırmada beş temel bileşen EE'yi ifade etmektedir. Bunlar, EE'nin sistem yaklaşımı, madde-enerji akışının optimizasyonu, çok disiplinlilik, doğal sistemlere benzerlik ve lineer sistemlerden döngüsel sistemlere dönüşüm olarak sıralanabilir (Şenlier ve Albayrak, 2001; Albayrak, 2000). Bu bileşenlerin bir araya gelmesi endüstri kuruluşları ve kentsel düzeyde endüstriyel ortak yaşamın kurulması anlamına gelmektedir. EE'nin ortak yaşama dayalı endüstriyel düzenlemelerle sağlamayı hedeflediği yararlar şu şekilde sıralanabilir (www.mises.org/journals/scholar):

- Kaynak girdisi olarak kullanılan işlenmemiş hammadde miktarının azaltılması,
- Kirliliğin azaltılması,
- Enerji kullanımının azaltılmasını sağlayacak verimliliğin artırılması,
- Bertaraf gerektiren atık ürün miktarının azaltılması,
- Pazar değeri yüksek ürünler için üretim süreçlerinin sayı ve tiplerinin artışı,
- EE'nin "eko-verimliliğe" doğru gitmesi ve sonuçta endüstri ve toplum ile doğal sistem etkileşimini içermesi, böylece toplam madde döngüsünün optimizasyonunun sağlanması

Endüstriyel ekoloji sosyal bir yapılanmadır ve kaynak geri kazanımının yanında, daha verimli kullanım sağlamaya dönük bir girişimdir (Rosenthal, 2000). Ekonomi ve çevrenin birbirlerine olan bağılıklarının farkında olunmaması, iş çevrele-

rinin işletme performansını geliştirirken, doğal çevreyi korumaları konusunda dikkati çekilmesi gereken noktalardan biridir (Martin ve Cushman, 1998).

Endüstriyel Ekolojinin Endüstriyel Alanlarda Uygulanması

Endüstriyel ekolojinin en önemli uygulama alanı "eko-endüstriyel parklar (EEP)" olmaktadır. Bir EEP kısaca, "şirketler ve kurumların, birlikte çalışarak çevresel ve ekonomik performanslarını geliştirmek için bir üretim ağı kurmaları" olarak tanımlanabilir (Lowe, 1997). Buna göre bir eko-endüstriyel park "enerji ve hammadde kullanımında, atıkların minimize edilmesinin arandığı, madde ve enerji değişiminin planlandığı, ekonomik, ekolojik ve sosyal ilişkilerin kurulduğu bir endüstriyel sistem"dır (PCSD, 1997).

EEP tasarımının doğal sistemlere uygunluğu, enerji optimizasyonu, madde dolaşımının sağlanması, su dolaşımının sağlanması, şirketlere destekleyici hizmetlerin sunulması ve sürdürülebilir tasarım-inşaat sistem tasarımında dikkate alınacak temel ilkelerdir (Lowe vd., 1997). Bugüne kadar uygulanmış EEP projelerinden sağlanan ekonomik ve çevresel yararlar etkili bir endüstriyel ortak yaşamda aşağıdaki özelliklerin bulunması gerektiğini ortaya koymuştur (Grann, 1997):

- Üye endüstriler birbirlerine uyumlu, fakat farklı olmalıdır.
- Bireysel anlaşmalar toplum önceliklerini temel almalıdır.
- Çevresel gelişmeler, kaynak koruma ve ekonomik teşvikler birlikte de alınmalıdır.
- Üye fabrikalar arasında fiziksel mesafede yakınlık avantajdır.
- Düşünsel yakınlık da aynı önemdedir.
- İki taraflı yönetime anlayışı ve birlikte taahhütte bulunma temeldir.
- Üyeler arasında üretime ilişkin etkin iletişim gereklidir.
- Diğer alanlarda güven ve eğitim gibi yan kazanımlar sağlanmalıdır.

Organize Sanayi Bölgelerinin Eko-Endüstriyel Parklara Dönüşümü

EEP kavramı, endüstriyel sektörlerde etkinlikte bulunacak işletmelerin ekonomik koşullar kadar,

Eko-endüstriyel parkların gerçekleştirilmesinde parkın kurulduğu bölgenin ekonomik ve sosyal yapısını geliştirmek, kirlenmiş alanların iyileştirilmesi ve yenilenmesi, kullanılmayan ya da teknolojinin gerisinde kalmış tesislerin dönüşümü, kullanılmayan kaynakları ekonomiye kazandırmak gibi hedefler gözetilmektedir.

PLANLAMA
2003/1

çevresel koşulları da dikkate almalarını gerektirmekte, bunu yaparken de farklı işletmelerin bir araya gelerek "endüstriyel ekoloji" prensiplerini uygulamaya aktarmaları gerektirmektedir. Böyle bir düşünce yeniliği getirebilmek endüstrinin araştırma kurumlarıyla yakın ilişkide olmasını, politik çevrelerin ve halkın desteğini sağlamasını da gerektirmektedir. Örgütlenmenin önem kazandığı bu yapılanma Türkiye'de en kolay organize sanayi bölgelerine (OSB) adapte edilebilir.

OSB hedefleri ve uygulamalarında EEP'lerle pek çok ortak noktalar bulunmaktadır. Özellikle OSB'lerin toplumun çeşitli kesimlerini bir araya getiren organizasyonlar olması (finansal kesim temsilcileri, yerel yönetim, sanayi ve ticaret odaları gibi), OSB müdürlüklerinin çevre, teknoloji vb. alanlarda uzman kadrolara sahip olması, ortak arıtma tesisleri planlanması, altyapı maliyetlerinde tasarruf sağlanması ve OSB bünyesinde sosyal tesisler ve ortak kullanım alanların bulunması, bu benzerliklerin en önemlileridir (Şenlier ve Albayrak, 2001; Albayrak, 2000).

Bütün bu benzerliklere rağmen OSB'lerle EEP'leri birbirinden ayıran bazı farklılıklar da bulunmaktadır. Bu farklar aşağıda özetlenmiştir

- EEP'lerde farklı sektörlerin birbirini tamamladığı bir yapı vardır. OSB'ler ise tek sektör ağırlıklıdır ya da mevcut sektörel grupların birbirleriyle ilişkisi kurulmamıştır.
- İşletmeler yalnız kendi gereksinimlerini dikkate alarak OSB'de yer almaktadır. EEP'lerde ise park içinde yer alacak işletmeler üretim süreçlerinin birbirleriyle uyumu dikkate alınarak belirlenmektedir.
- EEP'lerin tasarlanmasında ekonomik çevreler kadar araştırma kurumları, üniversiteler, enstitüler ve sivil toplum örgütleri de etkilidir OSB'lerin kuruluş aşamasında ağırlık sanayi ve ticaret odalarında.
- OSB'lerde ekonomik başarı ön plandadır EEP'lerde ise çevresel başarıya ulaşmak ekonomik başarı kadar önemlidir.
- OSB'lerde çevresel yararlar, atıkların bertarafıyla aranmaktadır. "Atık Borsası" çok yeni bir uygulamadır. EEP'lerde ise sistemin tasarlanmasında "geri kazanım", "yeniden kullanım" gibi kavramlar önceliklidir. İşletmeler arasında kurulan endüstriyel ortak

yaşamla maksimum çevresel yarar sağlanmaya çalışılır.

- OSB'lerde şirket bilgileri (üretim süreçleri atıklar vb. hakkında) gizlidir. Buna karşın EEP'lerde üyeler arasında etkin ve sürekli bilgi akışı vardır.
- OSB dışındaki işletmelerle mal-alışveriş ya da diğer ilişkiler bireyseldir. EEP'lerde ise park dışındaki işletmelerle olan ilişkiler park bütünüylecek fırsatlar olarak değerlendirilir (Albayrak, 2000).

Sonuç ve Öneriler

Özellikle gelişmekte olan ülkeler için endüstriyel parkların bölgeler arası gelişmişlik farklarını ortadan kaldıracak, toplumun tüm gelişme dinamiklerini aktif duruma getirecek etkin bir planlama potansiyelleri vardır. Eko-endüstriyel parkların gerçekleştirilmesinde parkın kurulduğu bölgenin ekonomik ve sosyal yapısını geliştirmek, kirlenmiş alanların iyileştirilmesi ve yenilenmesi, kullanılmayan ya da teknolojinin gerisinde kalmış tesislerin dönüşümü, kullanılmayan kaynakları ekonomiye kazandırmak gibi hedefler gözetilmektedir.

Bu nedenle OSB'lerin belirli bir tema etrafında oluşturulması, üyelerin altyapı ve diğer tesislerin maliyetlerine katılmaları ve birbirleriyle ilişkilerinin kurulması önemlidir. Yatırımlar bölgesel bazda ele alınmalı ve bölgenin sosyal dinamiklerine olumlu etki sağlayacak uygulamalara öncelik verilmelidir. Karar verme sürecine sanayiciler, üniversiteler, sivil toplum örgütleri, işçi temsilcileri, odalar ve yerel yönetimler de dahil edilerek geniş bir katılımı uygulamalarda kamuoyu desteği sağlanmalıdır (Şenlier ve Albayrak, 1999; Albayrak, 2000).

Endüstriyel ekoloji kavramının yeniden yorumlanarak, eko-endüstriyel parkların Türkiye'de uygulanması, çevreyle uyumlu endüstrileşme ve kalkınma çabalarının gerçekleştirilmesinde önemli bir adımdır. Toplumdaki çevre bilincinin artmasıyla endüstriyel ekoloji ve eko-endüstriyel parklar gibi yenilikçi yaklaşımların uygulamaya aktarılması mümkün olacaktır. Bu yaklaşımların geliştirilmesi çevrenin korunması ve ekonomik gelişmenin sürdürülebilmesi için büyük bir fırsattır.

KAYNAKÇA

Albayrak, A.N. (2000) "Endüstriyel Ekoloji ve Eko-Endüstriyel Parkların Türkiye'de Uygulanabilirliği: Gebze Örneği", Tez Danışmanı: Şenlier, GYTE Mühendislik ve Fen Bilimleri Enstitüsü, Şehir ve Bölge Planlaması Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Gebze.

Frosch, R. ve Gallapaugos, N. (1989) "Strategies for Manufacturing", Scientific American.

Garner, A. ve Keoleian, G. A. (1995) "Industrial Ecology: An Introduction", Pollution, Prevention and Industrial Ecology içinde.

Graedel, T. E. ve Allenby, B. R. (1995) Industrial Ecology. New Jersey: Prentice Hall, Englewood Cliffs.

Grann, H. (1997) "The Industrial Symbiosis at Kalundborg, Denmark", "The Industrial Green Game: Overview and Perspectives", The Industrial Green Game içinde, Washington D.C.: National Academy Press.

Kışlalıoğlu, M. ve Berkes, F. (1997) Çevre ve Ekoloji. Remzi Kitabevi.

Lowe, E. (1997) "Regional Resource Recovery, and Eco-Industrial Parks an Integrated Strategy" Verwertungsnetz Obersteiermark Innovation Durch Regionale Recycling-Netzwerke at Karl-Franzens-Universität Graz April 28-29, 1997 (An Indigo Industrial Ecology Paper/ www.indigodev.com/Eipresrecov.html)

Lowe, Warren, Moran (1997) Discovering Industrial Ecology an Executive Briefing and Sourcebook, Battelle Press.

Martin ve Cushman (1998) "Applying Ecology to

Industrial Parks: An Economic and Environmental Analysis", Economic Development Quarterly, Vol 12, issue 3.

McDonald, G. T. (1996) "Planning as Sustainable Development", Journal of Planning Education and Research, vol:15, p:225-236,

PCSD (1997) Eco-Industrial Park Workshop Proceedings, October 17-18, 1996, Cape Charles, Virginia.

Pearce, Markandya ve Barbier (1993) Yeşil Ekonomi İçin Mavi Kitap. Alan Yayıncılık.

Rosenthal, E. C. (2000) "A Walk on the Human Side of Industrial Ecology", The American Behavioral Scientist, Vol.44, issue:2.

Şenlier, N. ve Albayrak, A. N. (1999) "Endüstri-Çevre Etkileşiminde Yeni Yaklaşımlar: Eko-Endüstri Parkları", III. Türkiye'de Çevre Kirlenmesinin Öncelikleri Sempozyumu, Gebze Yüksek Teknoloji Enstitüsü ve TÜBİTAK, Gebze, cilt 1, ss.90-102.

Şenlier, N. ve Albayrak, A. N. (2001) "Sürdürülebilir Yerleşmeler İçin Endüstriyel Organizasyonların Yorumlanması ve Eko-Endüstriyel Parklar", Ulusal Sanayi-Çevre Sempozyumu ve Sergisi, Mersin, ss: 639-647, 25-27 Nisan 2001.

Şenlier, N. ve Albayrak, A. N. (2001) "Gebze Organize Sanayi Bölgesi Örneğinde Eko-Endüstriyel Park Olgusunun İncelenmesi", Gebze Yüksek Teknoloji Enstitüsü Araştırma Fonu Projesi Bitirme Raporu, Proje No: 99-B-02-01-09, Gebze.

WCED (1991) Ortak Geleceğimiz. TÇS Vakfı Yayını.

www.mises.org/journals/scholar

Quebec Eko-Turizm Deklerasyonu

Öğretim Görevlisi, Dr.,
ŞBP Bölümü,
Gazi Üniversitesi

Çev. Kübra CİHANGİR ÇAMUR

Çevirenin notu: Aşağıda çevirisi verilen Quebec Eko-Turizm Deklerasyonu metni, 2002 yılı Mayıs ayında Quebec'te ekoturizmin geliştirilmesi ve benimsenmesiyle ilgili çevrelerin biraraya gelerek, daha önceki iki yılda gerçekleştirilen ön çalışmaların biraraya getirilmesini hedefleyen bir çalışmanın sonuçlarını ortaya koymaktadır. Bu çalışmanın dikkat edilmesi gereken unsuru, ön çalışmalara ve Quebec'teki toplantıya katılanlar arasında oluşan bir uzlaşmanın sonucunu yansıtmaktadır. Dolayısıyla, kamuoyunun katkıları ve eleştirileriyle değişmesi, gelişmesi beklenmelidir.

Birleşmiş Milletler'in "2002 Uluslararası Ekoturizm Yılı" etkinlikleri çerçevesinde gerçekleştirilen Dünya Ekoturizm Zirvesi'nde (WES), 132 ülkeden kamu, özel ve STKlar'dan 1000'in üzerinde katılımcı, Birleşmiş Milletler Çevre Programı (UNEP) ve Dünya Turizm Örgütü (WTO) himayesinde, Quebec Turizm ve Kanada Turizm Komisyonunun ev sahipliğinde 19-22 Mayıs 2002 tarihlerinde Quebec'te toplanmıştır.

Quebec Zirvesi, ulusal ve yerel yönetimlerin turizm, çevre ve diğer ilgili birimlerinin, özel sektör ekoturizm şirketleri ve bunların ticari örgütlerinin, STK'ların, akademik kuruluşların ve danışmanların, hükümetler arası örgütlerin ve etnik-yerel toplulukların 3000'in üzerindeki temsilcisinin katılımını içeren 2001 ve 2002 yıllarında gerçekleştirilen 18 hazırlık toplantısının sonuçlarını ortaya koymuştur.

Bu metin, hazırlık aşamasındaki süreci ve Zirve'deki tartışmaları kapsamaktadır. İlgili bir çok kesimin diyalogu sonucu ortaya çıkmış olmakla birlikte, henüz kamuoyunda tartışılmış bir doküman değildir. Temel amaç, eko-turizm aktivitelerinin sürdürülebilir kalkınma kapsamında geliştirilmesine yönelik bir hazırlık ortamının oluşturulması ve bir dizi önerinin ortaya konulmasıdır.

Dünya Ekoturizm Zirvesi'nin katılımcıları (eko-turizmle ilgili tüm çevrelerin, özellikle de STK'ların ve yerel-etnik grupların taleplerinin bir araya getirilmesinde bu danışma sürecinin kısıtlarının farkında olarak),

1. Turizmin önemli, karmaşık sosyal, ekonomik ve çevresel etkileri olduğunu KABUL ETMEKTEDİR,
2. İnsanların doğal alanlara giderek artan ilgisini GÖZ ÖNÜNDE TUTMAKTADIR,
3. Ekoturizmin, ev sahibi toplumların doğal kaynaklarının ve kültürel bütünlüğünün korunmasına aktif katkıda bulunarak ve turistlerin doğa ve kültür mirasının korunmasına yönelik bilinçlerini yükselterek ekonomik yararlanmanın artmasına ve bütün turizm sanayisinin daha sürdürülebilir olmasına katkıda bulunması gerektiğini VURGULAMAKTADIR,
4. Özellikle, geleneksel bilgileri, kullanım biçimleri ve pratikleriyle birçoğu sürdürülebilirliklerini yüzyıllardır kanıtlamış yerel toplulukların tarihsel varlığı sonucu ortaya çıkan doğayla bütünleşmiş kültürel çeşitliliği TANIMAKTADIR,

BÜLKELERİN İŞİĞİNDA, DÜNYA EKOTURİZM ZİRVESİ'NİN KATILIMCILARI,

- A. hükümetlere,
- B. özel sektöre;
- C. STK'lara, toplumsal amaçlı derneklere, akademik ve araştırmacı kuruluşlara,
- D. hükümetlerarası örgütlere, uluslararası finans kurumlarına, gelişmeye yardımcı faaliyette bulunanlara,
- E. etnik ve yerel topluluklara

bir dizi öneride bulunmuştur. Bu öneriler aşağıda sıralanmıştır:

A. Hükümetlere Öneriler

1. Sürdürülebilir gelişmenin genel amaçları ile tutarlı ulusal, bölgesel ve yerel ekoturizm politikaları ve gelişme stratejileri oluşturulmalı, bunu yaparken, ekoturizm faaliyetlerinin içinde yer alacaklarla, etkilenmesi veya etkilemesi olası olanlar karşılıklı görüş alışverişinde bulunmalıdır. Bunun da ötesinde, ekoturizm için uygulanacak ilkelerin tümü, turizm sektörünü kapsayacak biçimde yaygınlaştırılmalıdır.
2. Doğal, yerel kültür ve özellikle geleneksel bilgi ve genetik kaynaklar, yerel toplumla elele, özel sektör, sivil toplum örgütleri ve tüm ekoturizm ortaklarıyla (aktörlerinin) birlikte koruma, garanti altına alınmalıdır.
3. Ekoturizm sürecinin değişik aşamalarında, aktörlerin ekoturizmle ilgili kararların alınmasına katılım koşulları oluşturulurken, ulusal, bölgesel ve yerel kamu kuruluşlarının da (gereğinde bakanlıklar arası çalışmaları grublarının oluşturulması) sürece dahil olması, katılımı ve eşgüdümü sağlanmalıdır. Aynı zamanda, çok aktörlü yapının amaç ve hedeflerinin gerçekleştirilmesi için, yeterli bütçe mekanizmaları ve uygun yasal çerçeve oluşturulmalıdır.
4. Toplum ve doğal çevre üzerindeki negatif etkilerin önlenmesi ve en aza indirilmesine yönelik, ulusal, bölgesel ve yerel düzeyde tüm aktörlerin ve çevresel etki değerlendirme çalışmalarının üzerinde uzlaştığı, sürdürülebilirlik göstergeleri ve düzenleme ve izleme mekanizmaları oluşturulmalıdır. İzleme sonuçları, turistlerin ekoturizm ilkelerine uygun davranan işletmecileri tercih etme-

sini sağlamak üzere kamuoyunun bilgisine sunulmalıdır.

5. Yalnızca koruma alanlarındaki değil aynı zamanda geçiş bölgeleri ve diğer ekoturizm gelişme alanlarında da bölgeleme ve katılımcı arazi kullanım planlaması gibi gelişmeyi sağlayıcı işletme araçlarının uygulanabilmesi için yerel yönetimlerin kapasitesi geliştirilmelidir.

6. Ekoturizmde sürdürülebilirliğe yönelik olarak sertifika sistemlerini, eko-etiketleri ve diğer benzer uygulamaları geliştirmek için ve özel sektörün bu tür programların içinde yer almasını sağlamak, bunların tanınmasını ve bilinirliğini desteklemek üzere uluslararası onay kazanmış kılavuzlar kullanılmalıdır. Bununla birlikte, sertifika verme sistemleri bölgesel ve alt bölgesel kriterleri ve üretim kapasitesini yansıtmalı; küçük ve orta ölçekli girişimcilere bunların kullanılabilmesi için finansman desteği sağlanmalıdır. Bu tür sistemlerin bekleneni vermesi için yasal düzenlemeye gereksinim duyulmaktadır.

7. Ekoturizmin özünü oluşturan küçük ve orta ölçekli firmaların işe başlaması; büyümesi ve işlerini sürdürülebilir bir çerçevede geliştirme için teknik, mali ve insan kaynakları desteği sağlanmalıdır. Benzer biçimde, bu altyapı, ekoturizm potansiyeline sahip alanlarda yerel girişimcilerin ortaya çıkmalarını sağlamak üzere oluşturulmalıdır.

8. Ziyaretçiler için ekoturizme uygun politikalar geliştirilmeli ve işletme planları tanımlanmalı, hızla artan ziyaretçi sayısının hassas ekosistemlere zarar vermeyecek biçimde ayarlanması ve etkin korunması sağlanmalıdır. Bu planlar alandaki tüm ekoturizm işletmeleri için sosyal ve çevresel etkilerin izlenmesini sağlayıcı açık kurallar, doğrudan ve dolaylı işletme stratejileri ve yasal boyut içermeli ve finansmana yönelik fonları olmalıdır.

9. Ulusal turizm yönetimi tarafından hem ulusal hem de uluslararası pazara yönelik geliştirme stratejileri ve programlar mikro, küçük ve orta ölçekli firmaları olduğu kadar dernek ve STK tabanlı ekoturizm uygulamalarını da kapsamalıdır.

10. Ekoturizm ürünlerinin tanıtımına ve pazarlanmasına yönelik, bölgesel ağlar ve işbirliği geliştirilmelidir.

11. Turizm operatörlerine eko-turizm ilkelelerini benimsemeleri ve uygulamalarında daha fazla toplum, kültür ve çevre duyarlı olmaları için (pazarlama, promosyon gibi alanlarda) teşvikler sağlanmalıdır.
12. Tüm eko-turizm gelişme alanları (kırsal kesimdekiler dahil) ve pilot rol oynayacak milli ve bölgesel parklar için temel çevre ve sağlık standartları tanımlanmalıdır. Bu standartlar yer seçimi, planlama, tasarım, katı atıkların işlenmesi, kanalizasyon ve su yataklarının korunması vb. ni içermelidir. Eko-turizm geliştirme stratejilerinde hükümetler sürdürülebilir altyapıya yatırım yapmadıkça ve yerel yönetimlerin denetleme ve izleme kapasiteleri artırılmadıkça başarı beklenmemelidir.
13. Eko-turizm ve sürdürülebilir turizm üzerine araştırma programlarına yatırım yapan kurumlar desteklenmeli ve bunlara yatırım yapılmalıdır.
14. Uluslararası ve ulusal yasal çerçevenin, politikaların ve master planların içeriği, sürdürülebilir gelişme kavramı turizme uygulamak üzere zenginleştirilmeli; sürdürülebilir turizm prensiplerinin, kılavuzlarının ve etik kodlamasının geliştirilmesi desteklenmelidir.
15. Bir seçenek olarak, kamu toprakları sahiplik ve kullanımının yeniden tahsisi ile, net sosyal, ekonomik ve çevresel faydanın toplumsal boyutta artacağı yerlerde, yoğun üretimden, korumayla bütünleşik turizme geçiş düşünülmelidir.
16. Çocukları ve gençleri hedef alan eğitim programları, çevre koruma, sürdürülebilir kullanım, yerel-etnik kültürler ve bunların eko-turizmle ilişkileri konusunda bilinci artırmak üzere çoğaltılmalı ve geliştirilmelidir.
17. Dış ve iç bağlantılı tur operatörleri, diğer servis sağlayıcılar ve hedef ülkedeki STK'lar arasındaki işbirliği (özellikle gelişmekte olan ülkelerde) artırılmalı, turistler eğitilerek gidecekleri yerdeki davranışları yönlendirilmelidir.

B. Özel Sektöre Öneriler

18. İşini, duyarlı ekosistemlere ve genel olarak çevreye olumsuz etkileri minimize ederek ve olumlu katkıda bulunarak, yerel topluma

doğrudan yararlı olacak biçimde ele alma geliştirmeli ve yönetmelidir.

19. Eko-turizm işletmelerinin sürdürülebilir olabilmesi için, tüm ilgili taraflar (pro sahipleri, yatırımcılar, yöneticiler ve çalışanlar) kadar doğal alanda yer alan koruma örgütleri ve yerel halk) için karlı olması gerektiğini aklından çıkarmamalıdır.

20. Sürdürülebilirlik ilkelerine bağlılıklarını ve sundukları ürünlerin, hizmetlerin kalitesini olası müşterilerine göstermek üzere, örneğin eko-etiket gibi, güvenilir bir ruhsat veya gönüllü kontrol sistemi benimsemelidir.

21. Koruma altındaki doğal alanların ve bio-çeşitliliğin korunmasıyla yükümlü olan hükümet örgütleriyle ve STK'lar ile eko-turizm uygulamalarının işletme planlarına ve diğer yasal düzenlemelere göre yürütülmesi böylece turizmin kalitesi artırılırken olumsuz etkilerin en aza indirilmesini sağlamak üzere işbirlikleri kurulmalı ve doğal kaynakların korunması için mali destekte bulunmalıdır.

22. Eko-turizme yönelik ürünün otantikliğinin korumak, mali ve diğer faydaların üretildiği yerde kalma oranını artırmak için yerel girdi ve ürünlerin yani yerel lojistik ve insan kaynaklarının kullanımının çoğaltılmasına çalışmalıdır. Bunu başarmak için özel sektör, yerel işgücünün eğitimine yatırım yapmalıdır.

23. Eko-turizmin oluşumunda kullanılan sunum zincirinin sürdürülebilir olması ve tüketiciye sunulan sonuç ürün ve hizmetlerin de sürdürülebilir olmasına dikkat edilmelidir.

24. Yerel kültürleri ve toplumları doğru tanımak ve tanıtmak için yerel liderlerle birlikte çalışılmalı; personel ve konuklar özgün yerler, gelenek-görenekler, tarih hakkında doğru ve yeterli bilgilendirilmelidir.

25. Turistlere ve çalışanlara yerel etiğe uygun davranışlar benimsenmesi ve çevre eğitimi sağlanmalı, kültürlerarası ilişkiler teşvik edilmeli, yerel halka ve koruma çalışmalarına gönüllü katkılar cesaretlendirilmelidir.

26. Sunulan turistik aktivitelerin çeşitlenmesi sağlanmalı, böylece potansiyel fayda yaygınlaştırılmalı ve belli yerlere yığılmadan kaynaklanacak uzun vadeli sürdürülebilirliği tehdit edecek sorunlardan kaçınılmalıdır. Bu çerçevede, özel girişimciler, eko-turizm nok-

alarında önceden belirlenmiş olan "ziyaretçi etki yönetimi"ne saygı göstermeye ve katkıda bulunmaya yönlendirilmelidir.

27. Ticari işletme örgütlerinin ve koöperatiflerin eko-turizm eğitimi, pazarlama, ürün araştırma, geliştirme ve finansmanına yardımcı olacak fonlar oluşturulmalı ve geliştirilmelidir.

28. Yukarıdakilere ek olarak, sürdürülebilir turizme yönelik, eko-turizmin her parçasında/aşamasında kullanılabiləcək firma politikaları oluşturulmalı ve uygulanmalıdır.

C. STK'lar, Dernekler, Akademi ve Araştırma Kurumlarına Öneriler

29. Eko-turizm noktalarına, ev sahibi kuruluşlara, küçük firmalara ve yerel yetkililere, uygun politikaların, gelişme ve işletme kılavuzlarının hazırlanmasında ve sürdürülebilirliği yönelik izleme mekanizmalarının oluşturulmasında teknik, mali, eğitim, ve gerekli diğer boyutlarda destek sağlanmalıdır.

30. Eko-turizm noktalarındaki turizm aktivitelerinin eko-sistemler, bio-çeşitlilik, yerel kültürler ve sosyo-ekonomik doku üzerindeki etkileri izlenmeli ve araştırılmalıdır.

31. Araştırmalar sonucu oluşan veri ve bilginin eko-turizmin gelişmesi ve yönetiminde karar verme mekanizmalarını desteklemeye yönlendirilmesinde kamu ve özel sektör kuruluşlarıyla dayanışma ve ilişki içinde olunmalıdır.

32. Eko-turizmin gelişmesinde, yeterli ve uygulanabilir çözümlerin geliştirilmesi için araştırma kurumlarıyla dayanışma içinde olunmalıdır.

D. Hükümetlerarası Örgütler, Uluslararası Mali Kuruluşlar ve Gelişmeye Yardımcı Ajanslara Öneriler

33. Eko-turizme yönelik ulusal/yerel politikaların ve planlama kılavuzlarının uygulanmasına yardımcı olunmalı; eko-turizmin bio-çeşitliliğin korunması, sosyo-ekonomik gelişme, insan haklarına saygı, yoksulluğun giderilmesi, doğanın korunması ve sürdürülebilir gelişmenin diğer hedefleriyle ilişkilerinin değerlendirme çerçeveleri geliştirilmeli, bunlara yönelik know-how'ın tüm ülkelere

transferi sağlanmalıdır. Gelişme aşamasındaki ülkelere (özellikle küçük ada ve dağlık bölgelerdekilere) özel ilgi gösterilmelidir.

34. Bölgesel, ülkesel ve yerel örgütlerin, eko-turizm politikaları ve planlarını uluslararası kılavuzlara dayalı oluşturma ve uygulama kapasiteleri geliştirilmelidir.

35. Küçük ve orta ölçekli girişimcilerin gereksinimlerini dikkate alan ve sisteme entegrasyonlarını kolaylaştıran eko-turizm sertifika sistemlerinin kurulmasında uluslararası standartlar oluşturulmalı ve finansman mekanizmaları geliştirilmelidir.

36. Eko-turizmde yer alan sektörlerin ve ülkelerin deneyimlerini paylaşmalarında, çoklu temsil yöntemi, politikalara, kılavuzlara ve projelere küresel, ülkesel ve bölgesel düzeyde dahil edilmelidir.

37. Küresel ölçekte başarılı ve başarısız deneyimlerin paylaşımının sağlanmasında yayınlar, saha çalışmaları, eğitim seminerleri ve teknik yardım projelerinden yararlanılmalıdır.

38. Eko-turizmin özünü oluşturan mikro, küçük ve orta ölçekli eko-turizm firmalarının uzun vadeli ekonomik sürdürülebilirliğinin sağlanmasına yönelik finansman ve borçlanmaya yönelik kolaylıklar sağlanmalıdır.

39. Sürdürülebilir turizm ve eko-turizme yönelik insan kaynakları kapasitesi bir alt-sektör olarak geliştirilmelidir. Eko-turizmi sürdürülebilir gelişmenin bir aracı olarak gören uzmanlık, araştırma ve dokümantasyon altyapısı oluşturulmalıdır.

E. Yerel Topluluklara ve Belediyelere Öneriler

40. Eko-turizmi içeren toplumsal gelişme vizyonunun bir parçası olarak, eko-turizmin gelişmesi yoluyla, insani, fiziki, mali ve sosyal sermayenin gelişmesi ve teknik bilgiye daha etkin erişim sağlanmalı; toplam faydayı artıracak bir strateji tanımlanmalı ve uygulanmalıdır.

41. Doğal yerel kaynaklar sürdürülebilir kullanılarak, toplum, eko-turizmle ilgili geleneksel beceriler, el sanatları, el işleri, tarımsal ürünler; geleneksel konut ve peyzaj değerlerini koruma ve kullanmada cesaretlendirilmeli ve yetenekleri geliştirilmelidir.

Daha Yaşanabilir Yerleşmeler Arayışında Kentsel Tarım*

Prof. Dr., ŞBP Bölümü,
Dokuz Eylül Üniversitesi

Hülya KOÇ

Yaşanabilir bir çevre, insanların temel fizyolojik gereksinmelerini sağlaması yanında; kullanıcılarının geçmiş, bugün ve gelecek ile bağlarını kurabilmesini, doğa ile bağlantılarını kurabilmesi ve/veya koruyabilmesini kolaylaştırıcı, özel ve yarı-özel mekanların ayrıştığı, iç ve dış mekanların bütünleşebildiği, kullanıcılarına kendileme/kendini ifade edebilme olanağını verebilen, yerel ve kendine özgü kimliğini yansıtabilen, ortak iletişim alanlarının sağlanmış olduğu sağlıklı bir yapı çevre niteliğini taşımaktadır.

Sağlıklı bir yaşam çevresi, sağlıklı ekosistemler ile sağlıklı fiziksel yapı çevreye sahip yerleşmeleri kapsamaktadır. Sağlıklı ekosistemler biyolojik çeşitliliğin sürdürülebildiği, tarım toprakları, ormanlar ve doğal potansiyellerin korunduğu yuvalardır. Sağlıklı yerleşme çevreleri, zararlı kimyasal atıkları bulunmayan, atıkların zararlı etkiler yaratmadan giderilebildiği veya değerlendirilebildiği, temiz su sağlanabilen, hava, toprak ve gürültü kirliliğinin olmadığı yerlerdir. Toplumun tüm kesimlerinin, yiyecek, su, barınma, gelir, güvenlik ve iş gibi, temel gereksinmelerinin karşılanmış olması da sağlıklı bir kentin göstergeleri arasında yer almaktadır.

Kentsel tarım, sağlıklı bir yaşam çevresi oluşturması ve gıda güvenliğine katkısı ile yaşanabilir yerleşmeler arayışında daha fazla incelenmesi gereken bir konu olarak görünmektedir. Bu çalışmanın amacı da kentsel tarım olgusunu olanak ve sınırlamaları ve şehir planlamada uygulanabilirliği açısından değerlendirmektir. Çalışma iki ana bölümden oluşmaktadır. İlk olarak kentsel tarım kavramının ne olduğuna, neden yeniden gündeme geldiğine ve kısaca kentsel tarım olanaklarının ve sınırlamalarının neler olabileceği konusuna değinilecektir. İkinci olarak da kentsel tarımın kent planlama ve kentsel tasarım alanında uygulamasına ilişkin bazı öneriler geliştirilecektir.

KENTSEL TARIM KAVRAMI

Kentsel tarım, öncelikle kent sınırları içinde yapılan tarımsal aktivitelere işaret etmektedir. Çeşitli ve ölçekleri açısından ise bu aktivitelerin geniş bir kapsamı bulunmaktadır. Bu aktiviteler, dar gelirli ailelerin kendi tüketimleri için yaptıkları gıda üretimlerinden, topluluk ve hobi bahçelerine ve daha büyük ölçekteki tarımsal işletmelere kadar uzanmaktadır. Konum açısından ise, kentsel tarım (urban agriculture) ve kent çeperi tarım (peri-urban agriculture) kavramları birçok kez birlikte

*Bu çalışmanın temel kurgusu, yazar tarafından, LIVENARCH, Livable Environments and Architecture, International Congress, Congress Proceedings, Karadeniz Technical University, pp.239-244, 4-7 th July, Trabzon'da sunulan ve yayımlanan "Urban Agriculture: A Hope For the Future?" isimli İngilizce bildiri ile 1°. International Urban Design Meeting-Rendez-Vous İstanbul 2001, Mimar Sinan Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, 26-29 Eylül 2001, İstanbul'da sunulan ve Küreselleşme Sürecinde Kentsel Tasarım ve Yerel Özellikler, MSÜ, İstanbul 2002, pp.266-279'da yayımlanan, "Urban Agriculture for Livable Environments" isimli İngilizce bildiriye dayanmaktadır.

kullanılan kavramlar olarak literatürde yer almaktadır. Bu çalışmada kentsel tarım olgusu üzerinde durulacaktır.

UNDP (Birleşmiş Milletler Kalkınma Örgütü) kentsel tarımı şöyle tanımlamaktadır: Kentsel tarım, kentlerde ve kent çeperlerinde yoğun üretim yöntemleri uygulayarak çeşitli gıda ürünleri üretme, işleme ve pazarlamayı kapsayan bir aktivitedir. Üretim toprakta veya suda olabilir. Bitkisel ya da hayvansal ürünler içerebilir. (Jacobi, vd, 2000) Kentsel tarım, tamamen ailenin tüketimine dönük, geçimlik veya daha büyük ölçekte yapılabilir.

Kentsel tarımı kırsal tarımdan ayıran başlıca fark, kentsel tarımın kentsel ekonomik ve ekolojik sistem içinde yer alması ve etkileşim içinde olmasıdır. Bu bakış açısından kentsel tarım "bir kasaba, kent veya metropolisin içinde veya çeperinde konumlanmış olan, büyük ölçüde insan kaynaklarını ve o kentsel alanda ve çevresinde bulunan malzeme (maddi) kaynaklarını yeniden kullanarak yine büyük ölçüde o kentsel alana insan ve malzeme kaynağı, ürün ve hizmet sağlamak üzere gıda ürünleri yetiştiren, işleyen ve dağıtımını yapan bir etkinlik" olarak görülebilir. (Mougeot, 2000, s.10)

Kentsel Tarımın Yeniden Gündeme Gelmesi

Aşlında kentte tarımsal gıda üretimi yeni bir olgu olarak ortaya çıkmamıştır. Tarihin hemen her döneminde kentler tarımsal aktivitelere de yer vermiştir. Yalnız, modern dönemde kent, tüketim ve tarımsal olmayan üretimin mekanı olarak görülmeye başlamıştır. Ancak son yıllarda, kentsel tarımın özellikle gıda güvenliği konusundaki öneriler ile yeniden gündemde kapsamlı bir yer edindiği izlenmektedir.

Kentsel tarımın ilk modern örnekleri yoksullara gıda üretimi için kamu desteği ile arazi sağlanması biçiminde ortaya çıkmıştır. II. Dünya Savaşı sonrası dönemde kentsel tarım aktivitesini yansıtan örnekler arasında Mozambik'in zonas verdes, Küba'nın hydroponicos'ları yanında Moğolistan'ın okul bahçeleri Güney Afrika'nın küçük ölçekli kent çiftlikleri ile Fransa ve Birleşik Devletler'deki topluluk bahçeleri (community gardens) sayılabilir. (Drescher, 2000) Schreber gardens ve allotment gardens da kentsel tarım

aktivitelerinin gerçekleştirildiği alanları isimlendirmek için kullanılan terimler olmuştur.

Kentsel tarım, dünyanın birçok yerindeki kentlerde yaşayan milyonlarca insanın yaşamlarının ayrılmaz bir parçası durumundadır. Asya, Avrupa ve Kuzey Amerika'daki kentsel tarım aktiviteleri değerli deneyimler sunmaktadır. (Sommers, Smith, 1994) Bununla birlikte, gelişmiş ülkeler ile gelişmekte olan ülkelerin kentsel tarım aktivitelerine yaklaşımlarında farklılık bulunmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerde, kentsel tarım aktivitelerinin, temel amaçları, yoksullukla baş etme, kriz yönetimi ve gıda güvenliği sağlamaktır. Gelişmiş ülkelerde ise rekreasyonel veya eğitimsel yönleri ile kentsel açık mekanlarla ilgili çevresel konular ve yeşil kuşak yönetimi gibi yönleri ağırlık kazanmaktadır. (Drescher, vd., 2000)

İkinci Dünya Savaşı sonrası, dünyanın birçok ülkesinde hızlı kentleşme ile birlikte, arsa spekülasyonu ortaya çıkmış, kentsel yayılma ile kent içinde ve çevre alanlarda gıda üretimine uygun alanlar giderek kentsel arazi kullanımına dönüşmeye başlamıştır. Ancak, ekonomik gerekçelerle kentsel alanlarda tarımsal aktivitenin sürdürülmesi gitgide kısıtlanmıştır. Kent sınırları içindeki çiftliklerin ciddi bir sağlık riski taşıdığı kabul edilmesi de kamu sağlığı ile ilgili konularda belediyelerin sert önlemler almasını getirmiştir. Kent çeperindeki tarımsal alanlar ise ancak geçici bir süre için direnebilmişler ve zamanla gelişen kentsel oluşumlar tarımsal aktiviteleri yutmuştur. Bu bakış açısıyla kent içindeki yeşil alanlar yalnızca kenti güzelleştirmek, hayali bir doğal alan yaratmak veya arazi fiyatlarını artırmak üzere tahsis edilen alanlardır. Ağaçlar, gölge, süs ya da dekoratif amaçlar ile ve nadiren gıda amaçlı olarak dikilmiştir.

Ancak, bazı özel durumlarda kentsel ve kent çeperindeki tarım, kentsel arazi kullanımının ayrılmaz bir bileşeni olarak görülmüştür. Örneğin, yönetimsel değişiklikler, ekonomik kriz dönemleri ve doğal afetler durumunda yerel yönetimler kentsel tarım yoluyla kentsel gıda güvenliğine daha fazla önem vermişlerdir. Yine, kentsel açık ve yeşil alanların yönetimi kapsamında, kamu ve özel işbirliği ile maliyeti azaltma çabaları veya örneğin topluluk bahçeleri kurma (community gardening) yoluyla gençlere veya topluma yönelik programlarda da kentsel tarım, kentsel arazi

Bu aktiviteler, dar gelirli ailelerin kendi tüketimleri için yaptıkları gıda üretimlerinden, topluluk ve hobi bahçelerine ve daha büyük ölçekteki tarımsal işletmelere kadar uzanmaktadır.

Kentsel tarımın ilk modern örnekleri yoksullara gıda üretimi için kamu desteği ile arazi sağlanması biçiminde ortaya çıkmıştır.

kullanımının bir bileşeni olarak kabul görmüştür. (Drescher, vd.2000).

Gelişmekte olan ülkelerdeki birçok örnekte ise kentte gıda üretimi resmi bir kentsel tarım politikası içinde yer almamakta, özel ve kamu mülkiyetindeki boş ve yeşil alanlarda gerçekleştirilen bir uğraş olarak sürdürülmektedir. Bu uğraş, çoğu kez hanehalkının kendi gıda gereksinmesini desteklemeye yönelik bir işlem olmuştur.

Son onbeş yıla dek, kentsel tarım, uluslararası kalkınma kuruluşlarının, plancıların ve yerel yönetimlerin gündeminde pek görünmemiştir. Kaldı ki II. Dünya Savaşı sonrasında gıda üretimine yönelik uygulanan politikalar piyasa için üretimi kendine yeterli üretime tercih etmiştir. Ancak, kentsel tarım, kentteki yoksul gruplar arasında gereklilikten doğan bir icat olarak ortaya çıkmıştır. Kırsal kesimden gelen, dar gelirli aileler gıda gereksinmelerini bir ölçüde olsun bulabildikleri boş alanlarda sürdürdükleri tarımsal faaliyetlerle gidermeye çalışmışlardır.

Aslında uluslararası kalkınma kuruluşlarının kentsel tarıma duydukları yeni ilgi de kentteki marjinal ve yoksul grupların artık tutunmak üzere başka çarelerinin kalmayışının farkında olmalarına bağlanabilir. Kırsal alandaki eski kendine yeterli üreticiler için kentte önerilen çözüm de aynı olmuştur: kendine yeterli üretim. Kırsal kesimde kendine yeterli üretimi desteklemeyen zihniyetin, bu kez kentsel yoksullara kendine yeterli üretimi bir çare olarak göstermesinin ilginç bir çelişkiyi yansıttığı düşünülmektedir.

Kentsel Tarımın Olanakları ve Sınırlamaları

Olanaklar

Kentsel tarımın ekonomik, ekolojik, toplumsal açılardan birçok yararından söz edilebilir. Bu yararlar göz önünde tutularak kentsel tarımla uğraşmanın başlıca gerekçeleri şöyle özetlenebilir:

- Düşük gelir gruplarının gıda güvenliğinin sağlanması (satın alma gücünün azlığı, iş olanaklarının azlığı nedeniyle yeterli gıdaya erişimdeki sorunlar),
- Daha iyi bir yaşam çevresi ve yeşil kentler oluşturma arzusu,
- Bireysel tatmin ve toplumsal etkinlik,

- Çevre kirliliği ile mücadele, atık yönetimi öncelikle sayılabilir. (Jacobi, vd, 2000)

Sınırlamalar

Kentsel tarımla ilgili bazı sınırlamalar bulunmaktadır. Bunlardan ilki ve en önemlisi bu tür bir aktivite için olası alanların sınırlılığıdır. Aslında, bu tür aktiviteler için çok çeşitli alanlar kullanılabilir. İkinci önemli husus ise, toplum sağlığı açısından kentsel tarımın oluşturabileceği endişelerdir. Her yene verilen önem, özellikle 20. yüzyılda tarımsal aktivitelere belediyelerin getirdiği sınırlamaların başlıca nedeni olmuştur.

Kritik olan konu, kentsel tarımla ilgili aktivitelerin uğraşanların ve kent halkının sağlığına yönelik önlemlerin ihmal edilmemesidir. Kentsel tarımla uğraşanların olası mesleki kazalardan ve bu yolla üretilen gıdaları tüketenlerin ise toprak ve su kirliliği, özellikle kimyasal olarak kirliliğe maruz kalmış alanlardan kaynaklanan bulaşmalara karşı korunması önem taşımaktadır. (de Zeeuw, 2000) Bu alanların belirlenmesi ve gıda üretimi amaçlı kullanılmaması gerekir.

Kentsel tarımla ilgili aktiviteler aslında pek çok arazi kullanım türü ile olumsuz bir etkileşim göstermemektedir. Ancak yine de çevresinde yer alan kullanımlarla etkileşimlerini belirleyen koruyucu yasal düzenlemeler yeniden gözden geçirilmelidir. Bu riskler ilk olarak bir eğitim sürecinin gerekliliğine işaret etmektedir. İkinci olarak da sağlıklı ilgili yönetmeliklerin yeniden değerlendirilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. (Deelstra, Girardet, 2000; Smit, 1996) Bir başka risk alanı da bu alanların mülkiyeti ile bağlantılıdır. Mülkiyetle ilişkili sorunların çözümünde izlenecek yolların ne olabileceğinin ortaya konulması gerekir.

Kent İmar Planları İle Kentsel Tarımın Bütünleştirilmesi

Drescher (2000) yaşanabilir bir kent yaratma üzere kent planlamada kentsel tarımın da yer olması gerektiğini savunmaktadır. Drescher'e göre:

- Kentsel sürdürülebilirliği sağlamak,
- Kentsel gıda sistemini genişletmek, özellikle gıda güvenliğini artırmak ve
- Tarım ile diğer aktiviteler arasındaki çatışmayı azaltmak veya gidermek

açısından kentsel tarım önemli bir rol oynamaktadır. (Drescher, 2000)

Kent imar planlarına kentsel tarımın entegrasyonu için ayrıca şu önlemler alınabilir:

- Kent imar yönetmeliklerinin revizyonu ve kentsel tarımın imar planlarında bir kullanım türü olarak dahil edilmesi
- Kentsel tarımın boş olan kamu ve özel mülkiyetteki alanlar için geçici bir kullanım olarak teşvik edilmesi
- Çok işlevli arazi kullanımlarının ödüllendirilmesi ve kentsel açık alanların bakımına toplumsal katılımın teşviki
- Yeni sosyal toplu konut gelişmelerine bireysel veya topluluk bahçeleri (community gardens) için mekanların eklenmesi

gibi çalışmalar bu önlemlerden bazılarıdır. (De Zeeuw, vd., 2000, s.169-170)

UYGULAMA OLANAKLARI

Acaba kentsel tarımı destekleyecek daha etkin arazi kullanımlarını gerçekleştirmek üzere atılabilecek ilk adımlar neler olabilir? Bu konuda üç ana noktaya işaret edilebilir.

Kent Sınırları İçinde Kentsel Tarım Aktivitelerine Olanak Verebilecek Çeşitlilikte Yeni Kentsel Arazi Kullanım Türleri Tanımlanması: Dünyadaki örneklerde, kentsel tarım kapsamında yer alan aktivitelerle ilgili birçok terim göze çarpmaktadır. Örneğin, topluluk bahçeleri (*community gardens*), tahsisli bahçeler ya da hobi bahçeleri (*allotment gardens veya allotments*), çatı bahçeleri (*rooftop gardens*), okul bahçeleri (*school gardens*), kent çiftlikleri (*city farms*), çocuk kent çiftlikleri (*children's city farms*) gibi kullanımlar kentsel tarıma toplumsal katılımı teşvik edici etkinlikler arasında yer almaktadır. Bu kullanım biçimlerinin kent imar planlarında da yer bulabilmesi için öncelikle bu terminolojinin ayrıştırılması ve netleştirilmesi ve daha sonra kullanımların temel özelliklerinin ne olduğunu tanımlamak gerekecektir. Bu çalışma, ayrı bir araştırmanın konusu olacak denli kapsamlıdır. Burada yalnız birkaç cümle ile genel özelliklere değinilecektir.

Topluluk bahçeleri: "Community Gardens" Kuzey Amerika'da ve Avrupa'da bahçeciliğe karşılık olarak kullanılan bir terimdir. Bu kullanım, aynı komşuluk biriminde veya toplulukta yaşayan komşularla, arkadaşlarla yapılan

bahçeciliği ve birlikte üretimi anlatmaktadır. Bir anlamda bu alanlar, *insanların toprak, su ve güneşi gibi temel kaynakları paylaştıkları* yerlerdir. (Fairholm, 1999) Temel amaç, aynı yörede yaşayanlara dönük bir iletişim, eğitim ve gıda güvenliğidir. Alan parsellere ayrılmıştır. Parsellerin ölçüsü değişebilir.

Tahsisli Bahçeler ya da Hobi bahçeleri: Bazı kaynaklarda "*community gardens*" ve "*allotment gardens*" birbiri yerine geçer biçimde kullanılmaktadır. (Gröning, 1996) Tahsisli bahçeler ya da ülkemizde de örnekleri izlenen hobi bahçeleri çeşitli büyüklükteki parsellerden oluşan ve ailelerin gıda üretimine ilişkin aktiviteler gerçekleştirdikleri alanlardır. Hobi bahçeleri ile topluluk bahçeleri arasında bir fark bulunuyorsa, izlenen literatüre dayanılarak bu kavımla, tahsisli bahçelerin belirli bir komşuluk ya da konut grubu kapsamında yer almayabileceğidir.

Okul Bahçeleri: Öğrencilere tarım, doğa, dış mekanlar ve diğer çeşitli, örneğin tarih, matematik gibi konularda bilgiler vermek üzere bazı okul bahçelerinde kurulan bahçelerdir. Bu kullanımlar okulların yanında, okul bahçelerinin içinde veya okulun içinde yer alabilir.

Çocuk Kent Çiftlikleri: Kent içinde, okul öncesi ve okul çağındaki çocukların tarımsal aktiviteleri ve çiftlik hayvanlarını tanıyabilmesi amacıyla oluşturulan küçük çiftliklerdir. Buradaki temel amaç beslenme değil, eğitimseldir. Gıda üretimi yanında, çiftlik hayvanlarının gözlenmesi de yer alabilir. Bu çiftliklerin ölçüsü değişebilir. Ancak ziyaretçi sayısı alan büyüdükçe artmaktadır. Örneğin 1 hektarlık bir alanda kurulan bir kent çiftliği yılda 60 000 ziyaretçiyi, 2 hektarlık bir alandaki 200 000 ziyaretçiyi konuk edebilmektedir. (Ginsberg, 2000)

Topluluk bahçelerini gerçekleştirmek için belediyenin yapması gerekenler arasında, uygun konumların belirlenmesi, alanın çitle çevrilmesi, parsellerin çizilmesi, oturma yerleri, masalar gibi cadde mobilyalarının eklenmesi, su sağlanması, temizlik, katılımcıların eğitilmesi ve desteklenmesi yer almaktadır. (Food and Hunger Action Committee, 2001, s.33)

Aslında kentsel tarım olanağı veren alanların varlığı belediyeleri de bakım masrafları konusunda rahatlatacaktır. Bu rahatlık iki yönlüdür. Birincisi

küçük de olsa kira geliri biçimindedir. İkincisi, asıl önemlisi, bu alanların kent halkı tarafından sahiplenilmesi ile bakımının sağlanmasıdır. Bu bakım ile hem yeşil hem de estetik açıdan olumlu kullanımların gelişmesi beklenebilir.

Kentsel Yeşil Alanlar Konusundaki Görüşümüzün Zenginleştirilmesi: Yeşil alanlar kent için yalnız görsel bir parçası değildir. Bu alanlar aynı zamanda doğa ile bağlantılarımızın yeniden kurulduğu alanlar ve yediğimiz yiyeceklerin üretildiği deneyim ve eğitim alanları olarak da görülmektedir. Bu açılarından kentsel tarım yapılan alanlar kentlerin açık mekan fonksiyonlarının ayrılmaz bir parçası olarak ortaya çıkmaktadır. (Hough, 1993, s.213)

Bu aktiviteler için ayrı bir standart geliştirilebilir. Ancak en azından başlangıçta, imar yönetmeliklerimizde yer alan 10 m² yeşil alan standardının örneğin 3 m²'sinin bu kullanımlara yönelik olarak ayrılması teşvik edilebilir.

Deprem Zararlarının Anımsanması: Kentsel tarımsal aktivitelerle ayrılmış olan alanlar kentlerde deprem zararlarından korunmada etkin kullanımlar olarak görülebilir. Ülkemiz kentlerindeki yoğun yapılaşma deprem zararını artırmak yanında deprem sonrası önlemler açısından da sınırlamalar getirmektedir. Kentsel tarım aktivitelerinin sürdürüleceği, altyapısı olan ve gıda sağlayan bu açık ve yeşil alanlar, deprem sonrası geçici barınma ihtiyacı için de güvenli bir vaha niteliği taşıyabilecektir.

SONUÇ

Kentsel tarımın kentlere ve kentlilere sosyal, ekonomik, ekolojik ve eğitimsel yararlarından söz edilebilir. Tarımın yeniden kentsel yaşamın girmesi şu amaçlara hizmet edecektir:

- Yerel gıda sağlanması ile halkın gıda güvenliği desteklenecektir. (IDRC, 2000)
- Yeni istihdam olanakları yaratılarak gelir sağlanacaktır. (IDRC, 2000)
- Artık ve bakımsız alanların kullanımı yönetimi sağlanacaktır. (IDRC, 2000)
- Organik atıkların kompost ve gübreye dönüşümü hızlanacaktır.
- Su yönetimi açısından (özellikle yer altı suları), ısınma etkisi, karbondioksit döngüsü açısından yarar sağlayacaktır.

Belediyelerin açık alanlara bakım maliyetleri azalacaktır.

• Yörede yaşayanların rekreasyonel gereksinimleri karşılanacaktır.

• Özellikle kadınlar ve yaşlı gruplar açısından ekonomik ve toplumsal fayda sağlayacaktır.

• Her yaş grubu için, özellikle çocuklara yönelik bir çevre eğitimi için olanak yaratacaktır.

• Bu alanlar toplumsal iletişimi, arkadaşlığı artıracaktır. Komşularla birlikte iş yapılacak kaynaklar paylaşılacaktır. Topluluk kimliğini oluşturmayı kolaylaştıracaktır. Bir topluluğa ait olma duygusunu güçlendirecektir.

• Sağlıklı ve taze gıda üretimi sağlanacaktır.

• Bahçecilikle uğraşanlara temiz havada egzersiz yapma olanağı sağlayacaktır. Toprakla uğraşmak hem fiziksel hem de ruh sağlığı açısından olumlu etki yaratacaktır.

• Komşuluğun estetik niteliği yükselecektir.

Tarımsal aktivitelerle bir kent daha yeşil ve daha serin olacaktır. Atıkların biyolojik dönüşümü ve çıplak alanların yeşil ve verimli bir peyzaj kazanması daha temiz ve sağlıklı yerleşmelerin oluşmasına katkı sağlayacaktır. (Smit, 1996) Kısaca, kentsel tarım sağlıklı toplulukları teşvik etmektedir. Bütün bu özellikleri ile kentsel tarımın, daha yaşanabilir yerleşmeler arayışında olan kent plancıları ve tasarımcılar için bir anlam taşıdığı inancındayım.

Kentsel tarımın gıda güvenliği kapsamında bir politikaya konu olması ile ilgili olarak özellikle gelişmekte olan ülkelerin değerli deneyimleri bulunmaktadır. Bu açıdan internet oldukça geniş bir deneyim paylaşma ortamı yaratmıştır. Örneğin, www.ruaf.org, www.cityfarmer.org ve www.idrc.ca sitelerinde konunun çeşitli yönlerini kapsayan çok sayıda yazıya ulaşılabilmektedir. Bu ortam içinde kentsel tarımın çok çeşitli işlevlerinden, özellikle toplumsal hedefleri ön plana çıkartılarak uygulama araçları araştırılmaya ve öğrenilmeye başlanıldığında, bu kullanımın yaşama geçebilmesi ya da yaşamda daha fazla yer alabilmesi konusunda küçük de olsa bir adım atılmış olacaktır. Bu adımın kentsel arsa politikaları ile bütünleştirilmesi durumunda ise başarı şansı artacaktır. Tarımsal aktivitelerle ilgili deneyimin, sayılan yararlar yanında, en az onlar kadar önemli bir başka sorgulamayı da sağ-

layabileceği, "doğa ile olan iletişim biçimimizi yeniden gözden geçirmeye yardımcı olacağı"na da inanıyorum.

KAYNAKÇA

De Zeeuw, Henk (2000) "Urban and Periurban Agriculture, Health and Environment", Discussion paper for FAO-ETC/RUAF Electronic Conference Urban and Periurban Agriculture on the Policy Agenda, August 21-September 30, 2000. <http://www.ruaf.org>

De Zeeuw, Henk; Guendel, Sabine; Waibel, Hermann (2000) "The Integration of Agriculture in Urban Policies-Thematic paper 7", N. Bakker, M. Dubbeling, S. Guendel, U. Sabel-Koschella, H. de Zeeuw (der.), Growing Cities, Growing Food: Urban Agriculture on the Policy Agenda: A Reader on Urban Agriculture içinde, RUAF. <http://www.ruaf.org/reader.html>

Deelstra, Tjeerd; Girardet, Herbert (2000) "Urban Agriculture and Sustainable Cities-Thematic paper 2", N. Bakker, M. Dubbeling, S. Guendel, U. Sabel-Koschella, H. de Zeeuw (der.), Growing Cities, Growing Food: Urban Agriculture on the Policy Agenda: A Reader on Urban Agriculture içinde, RUAF. <http://www.ruaf.org/reader.html>

Drescher, W. Axel (2000) "Urban and Periurban Agriculture and Urban Planning", Discussion paper for FAO-ETC/RUAF Electronic Conference Urban and Periurban Agriculture on the Policy Agenda, August 21-September 30, 2000. <http://www.ruaf.org>

Drescher, A.W.; Nugent R.; de Zeeuw, H. (2000) "Final Report: Urban and Peri-urban Agriculture on the Policy Agenda", FAO/ETC joint Electronic Conference, August 21 - September 30, 2000. http://www.ruaf.org/proc_econf_english.html

Fairholm, Jacinda (1999) "Urban agriculture and Food Security Initiatives in Canada: A Survey of Canadian Non-Governmental Organizations", Cities Feeding People, CFP Report Series, Report 25. http://www.idrc.ca/cfp/rep25_e.html

Food and Hunger Action Committee (2001) The Growing Season, Phase 2 Report. City of Toronto The Food and Hunger Action Committee. Toronto, Canada.

Garnett, Tara (2000) "Urban Agriculture in London: Rethinking our Food Economy, City Case Study", N. Bakker, M. Dubbeling, S. Guendel, U. Sabel-Koschella, H. de Zeeuw (der.), Growing Cities,

Plancılar, tarımsal aktiviteler için uygun bölgeleri belirleyerek, altyapı gereksinimlerini karşılayarak, toprak güvenliğini sağlamak için koruyucu önlemleri uygulayarak kentsel tarımsal olanaklara katkıda bulunabilirler.

Growing Food: Urban Agriculture on the Policy Agenda: A Reader on Urban Agriculture içinde, RUAF. <http://www.ruaf.org/reader.html>

Ginsberg, Oliver (2000) "Sustainability From The Children's Perspective- A Journey Through The Landscape Of German Children's City Farm", Paper for, People, Land and Sustainability, International Conference, University of Nottingham, 13th-16th September 2000, Urban Agricultural Notes, <http://www.cityfarmer.org/germanCfarms.html>

Gröning, Gert (1996) "Politics of Community Gardening in Germany", Paper presented at 1996 Annual Conference of the American Community Gardening Association, September, 26-29, 1996, Montreal, Canada. <http://www.cityfarmer.org/german99.html>

Hough, Michael (1993) *City Form and Natural Process: Towards A New Urban Vernacular*. New York: Routledge.

IDRC International Development Research Centre, (2000) "Cities Feeding People", IDRC Brochure. <http://www.cityfarmer.org/IDRCbrochure.html>

Jacobi, Petra; Drescher, Axel W.; Amend, Jörg (2000) *Urban Agriculture-Justification and Planning Guidelines, Urban Vegetable Promotion Project, Urban Agriculture Notes* published by City Farmer, Canada's Office of Urban Agriculture. <http://www.cityfarmer.org/uajustification.html>

Kalina, Laura (2001) *Building Food Security in Canada-From Hunger to Sustainable Food Systems: A Community Guide*. Canada: Kamloops B.C.

Mougeot, Luc J.A. (2000) "Urban Agriculture: Definition, Presence, Potentials and Risks" Paper presented at the conference-Growing Cities Growing Food, Havana, Cuba, October 11-15 1999, Thematic paper 1, Growing Cities, Growing Food: Urban Agriculture on the Policy Agenda: A Reader on Urban Agriculture, Editors: Niço Bakker, Marielle Dubbeling, Sabine Guendel, Ulrich Sabel, Koschella, Henk de Zeeuw, pp.1-42, RUAF. <http://ruaf.org/reader.html>

Pothukuchi, Kameshwari; Kaufman, Jerome L. (2000) "The Food System, A Stranger to the Planning Field", *APA Journal*, Vol.66; No.2, Spring 2000, ss. 113-124.

Smit, Jac (1996) "Urban Agriculture: Green and Healthy Cities", *Our Planet*. <http://www.cityfarmer.org/ourplanetJS.html>

Sommers, Paul; Smith, Jac (1994) "Promoting Urban Agriculture: A Strategy Framework for Planners in North America, Europe, and Asia" IDRC Research Programs: Cities Feeding People CFP Report Series Report 9. http://www.idrs.ca/cfp/rep09_e.html

Güneş-Kent: Anadolu İçin Yeni Bir Kent Modeli*

Doç. Dr. Çetin GÖKSU

Doç. Dr., ŞBP Bölümü,
ODTÜ

Toplumumuz, her bakımdan dışa bağımlı olduğu bir dönemi yaşamaktadır. Bu yaygın taklitçilikten uzaklaşmak, toplumun sorunlarını çözmeye öncelik veren özgün projeleri geliştirmek ve hayata geçirebilmek için uzun soluklu çalışmalara gerek vardır. *Güneş-Kent* çağı, özellikle çevre ve ekonomi gibi temel sorunlarını çözebilmek amacıyla geliştirilen yeni bir kent planlama modelidir.

Neden Güneş-Kent?

Son elli yılda, Anadolu'da önemli gelişmeler olmuştur. Batı modeli dikkate alınarak, yanlış bir gelişme modeli uygulanmış, milyonlarca insan, köylerden kentlere akmış, Türkiye'nin beşeri coğrafyası tamamen değişmiştir. Kentlerdeki yığılma, ekonomide ve sanayideki gelişmelerden çok, taklitçi politikaların zorlanması olarak kırsal alanda yaşayan nüfusun ihmal edilmesinden kaynaklanmıştır. Kırsal alana, çağdaş anlamda hemen hiçbir olanak sunulmamış, eğitim, sağlık, üretim ve iş olanakları sağlanmamıştır.

Son elli yıldaki gelişmeleri bir ilerleme olarak düşünenler vardır. Ancak, uygarlık tarihi dikkate alındığında, bazı kazançlar yanında çok önemli kayıplar da söz konusudur. Gelişen ve yayılan kentlerle çevre kirlenmesi artmış, bütün Anadolu'ya yayılmıştır. Bataklıklar kurutulmuş, kıyılar ve verimli tarım alanları yağmalanmış,

sulak alanlar kurutulmuş, orman alanları azalmış, denizler ve akar sular kirlenmiş, birçok hayvan ve bitki türü yok olmuştur. Uygulanan monokültür ve modern tarım teknikleri ile; gıdalar zehirlenmiş, zengin ekolojik alanlar bir daha geri dönmeyecek biçimde yok edilmiştir. Bugün geriye dönüp baktığımızda, bütün bu zenginliklerin kaybolmasının ve Anadolu'nun baştan başa kirlenmesinin gelişme için gerekli olmadığını farkederiz. Ayrıca bu kirlenme uğruna dünya finansman çevrelerine borçlanıyoruz.

Dünyada da benzer olaylar çok yaygın olarak görülmektedir. Çevre kirliliği alabildiğine artmış, denizler kirlenmiş, yağmur ormanları yarı yarıya azalmış, atmosferdeki zehirli gazların miktarı artmış, Dünya ortalama sıcaklığı yükselmiş, bütün bunların sonucu olarak da, iklim dengeleri bozulmuş, doğal felaketler artmış, bazı bölgelerde açlık ve su sıkıntısı yaşanmaya başlamıştır. Kısaca söyleysek, "*ekolojik bunalım*" olarak adlandırılan bu gelişmeler insan eliyle, daha doğrusu, doğaya düşman, doğanın sömürüsü üzerine kurulmuş, Batı kökenli "*modern uygarlık*" yoluyla dünyadaki yaşam ciddi bir tehlike karşısında bırakılmıştır. Bu somut, geriye dönüşsüz ve umutsuz gelişme karşısında, ufak tefek düzeltmelerle uğraşmak, sorunları ortadan kaldırmayacak, aksine çoğaltacak ve çözümü zorlaştıracaktır.

* Bu yazı, yazarın "Güneş-Kent" adlı kitabından yarırlanarak hazırlanmıştır. Bu yazıda, sadece Güneş-Kent Modeli'nin toplumsal açıdan değerlendirilmesi yapılmıştır. Planlama modelinin uygulanması için gerekli teknik bilgiler adı geçen kitapta ayrıntılı olarak açıklanmıştır.

Dünya çapındaki bir sorunu çözebilmek için, önce sorunun boyutlarını iyi kavramak gerekiyor. Sorun aslında, kent ya da çevre sorunlarıyla sınırlı değildir. Yaşadığımız çağın, felsefeden teknolojiye, düşünce biçiminden günlük tüketim alışkanlıklarımıza kadar bütün konularını içermektedir. Başka bir deyişle dünyayı yavaş yavaş yok eden bir uygarlık sorunu ile karşı karşıyayız. O halde çözümü de bir uygarlık sorunu olarak ele almak gerekir. Çağdaş bilimsel ve teknolojik gelişmeleri de dikkate alarak bu çerçevede bizim önerimiz, çevreci, insancıl, doğaya saygılı yeni bir uygarlık arayışını Anadolu'da başlatmaktır.

Modern uygarlık aslında bir kent uygarlığıdır. Bu nedenle kentleri, bir uygarlık projesi olarak ele almaya ve geliştirmeye gerek vardır. Kentlerde yeni bir uygarlık arayışını başlatmak için elimizde çok önemli olanaklar ve kozlar var. Bu olanakları 3 ana bölümde özetleyebiliriz:

Birincisi, ekolojik krizden yararlanmak ve bu krizi aşmaya yönelik projeleri kentlerden başlayarak üretmektir. İkincisi, her kentin sahip olduğu tarihsel gelişimini ve toplumsal değerlerini içeren kimliğini ele almak ve kentlerde kültürel gelişmeyi hızlandıran bir alt yapı oluşturmaktır. Üçüncüsü, ekolojik zenginliği korumak ve doğal değerleri ele alarak değerlendirmektir. Doğal zenginlikler içinde, tarım ve ekolojik değerler yanında en önemlisi güneş odaklı doğal enerjilerdir. Güneş ışınları, hava (rüzgar), su (hidrolik) ve bitki (biyo) enerjileridir. Unutmayalım ki, Türkiye'de birim alandaki Güneş enerjisi, Avrupa ortalamasının iki katından fazladır. Diğer yandan ülkemizde rüzgar, su ve biyoenerji potansiyelleri çok yüksektir. Türkiye'nin toplam kullanılabilir potansiyeli yıllık 500 milyar Kws'in üstündedir. Yani birkaç nesil yetecek kadar enerjimiz bulunmaktadır. Şimdi, esasen zorunlu olarak yapmamız gereken işleri, bu önerilerin geliştirildiği Güneş-Kent çerçevesinde değerlendirelim.

Güneş-Kent: Çevre Kirlenmesine Karşı Köklü Bir Çözüm

"20 yüzyıl modern çağın kentleri, çevresel kirlenmenin en önemli ve yoğun odaklarıdır. Kentler;

sadece çevreyi kirletmekle kalmıyor, bir kanser gibi önüne gelen bütün doğal değerleri de yedi ediyor. İnsanlığın bu kadar kirletici, yıkıcı ve yokedici değerleri taşıyan adeta bir doğal felaket olan "modern kentlere" daha fazla tahammül etmesi olanaksızdır. Er, ya da geç bu sistemlerden ayrılmak ve yeni, temiz ve sağlıklı kentlere yönelmek kaçınılmazdır. 21. Yüzyıl, bu yeni kentleri yaşama geçirildiği bir zaman dilimi olmalıdır olacaktır⁽¹⁾.

...Dünyada, çevre kirliliğine karşı yapılabilecek en önemli mücadele kent ölçeğinde ele alınabilir. Çünkü, bugünkü kirlenmenin önemli bir bölümü (yaklaşık beşte dördü) kentlerde oluşuyor. Dolayısıyla, iklim dengelerinde bozulmanın, asit yağmurları oluşumunun, ozon tabakası delinmesinin arkasında, büyük oranlarda kentlerde üretilen kirlenme kaynakları yatıyor. Dolayısıyla kentleri, kirlenme odakları olmaktan çıkarmadan, kirlenmenin dünyasal etkilerini yok etmek bir yana, azaltma bile olanaklı değildir. Demek ki, çevre duyarlı toplumlar, başka ne yaparlarsa yapsınlar, eğe var olan kirlenme modern kentlere karşı seçeneği üretmezlerse, hiçbir ciddi sonuç alınamaz. Bu nedenle konu hayati bir öneme sahiptir. Kesinlikle ve hiçbir kuşkuya kapılmadan bilmeliyiz ki en önemli hedefimiz, önceliğimiz, olmazsa olmaz koşulumuz, yeni, temiz, sağlıklı kentleri üretmektir. Bu hedefle unutulmamalıdır. Çünkü, kentleri temizlemek, büyük oranda dünyayı kirlenmede kurtarmak anlamına geliyor."⁽²⁾

Güneş-Kent yaklaşımı, çevre kirlenmesini öncelikle önlemeyi hedefleyen yeni bir kent planlama yaklaşımıdır. Güneş-Kent, öncelikle kentlerde kirlenen yaşam çevrelerine karşı yeni bir seçenek, ülkede ve dünyada yaşanan kirlenmeye karşı köklü bir çözüm olanağıdır.

Kendi Enerjisini Üreten Kent

Güneş-Kent modelinin en önemli yeniliği, kendi enerjisini üreten kent olmasıdır. Bugün enerji sistemleri hem kirleticidir hem de uluslararası tekellerin denetimindedir. Türkiye de enerjisinin yarısından fazlasını dışarıdan almaktadır. Türkiye kentlerde tüketilen enerji türleri nedeniyle, hem

diş bağımlı hale gelmiştir, hem de dış ödemeler nedeniyle sürekli olarak ekonomik kıskaç altındadır.

Güneş-Kent, modern kentin aksine, bulunduğu bölgedeki doğal potansiyeli kullanan ve kendi enerjisini üreten yeni bir yaklaşımdır. Isıtmadan soğutmaya, elektrik enerjisinden taşıtların yakıtlarına kadar her türlü enerji gereksinmesini kendi başına üreten kent modelidir. Bu amaçla, öncelikle, enerji üretimi için çevresindeki kaynaklara öncelik verir. Kentin üzerine düşen güneş ışınlarından öncelikle yararlanır, çevredeki akarsuları, organik atıkları, rüzgar olanaklarını değerlendirir, elektrik enerjisi üretir. Bu enerjilerin bir bölümünü kullanarak, taşıtlar için hidrojen enerjisi üretir. Başka bir deyişle enerji açısından tüketen değil üreten bir kent, üreten bir toplum modeline geçişi sağlar. Bu amaçla, üniversitelerde yeni sisteme uygun teknolojiler geliştirir, yeni teknolojileri üretir ve uygular, ürettiği fazla enerjiyi satar. Kente önemli gelir kaynakları ve iş olanakları yaratılır. Kentlerin ve ülkenin siyasal, ekonomik dış bağımlılığını azaltır, temiz yaşam çevreleri oluşturur.

Yeni Bir Çevre, Yeni Bir Yaşam

"Güneş-Kent'te, herşeyden önce çevre kalitesi yüksek yaşam alanları olacaktır. Güneş-Kent, bugünün fosil enerjili kentlerine göre, olağanüstü temiz olacaktır. Çünkü, kullanılan enerji alabildiğine saf ve temizdir. Kanalizasyon atıkları akarsulara ya da denizlere atılmayacak, ısıtma için, kömür ve petrol gibi çevreyi kirlüten enerji türleri olmadığından kentin sokakları ve meydanları, havası ve suyu temiz olacaktır. Sokaklarda, temiz hava soluyarak, nehirlerinde, denizlerinde yüzerek "yaşanabilen tertemiz bir çevre" kalitesine sahip insanların, yaşam kaliteleri de yükselecektir.

Güneş-Kent'in en önemli özelliği, güneş enerjisi kullanmak olduğundan, bütün alanlarda bu enerjiyi kullanan sistemler gerekir. Bu nedenle hemen her şey bu çerçevede yeniden değerlendirilir. Kent, Güneş mimarisine göre yeniden düzenlenir. Bu nedenle bugüne oranla, evlerde yapay olmayan bir yaşam söz konusudur. Binalar, enerji üreten sistemler haline gelir, elektriğini, sıcak suyunu kendisi üretir. Binaların ısıtma ve

soğutulması kendi olanakları ile sağlanır. Bütün bu yenilikler, ev yaşamında bugünden farklı bir yaşantı oluşturur.

Güneş enerjisi, üretim biçimlerini de etkileyecek ve değiştirecek özellikler taşır. Daha az yoğun bir enerji biçimi olduğundan, teknolojinin de, üretimin de bu duruma uygun hale getirilmesi gerekir. Büyük ve toplu üretim yerine, bireysel ve özel üretim biçimleri gündeme gelecek, büyük olasılıkla, bilgisayarın da katkısı ile, küçük işletmeler, evsel üretimler yaygınlaşacaktır."⁽³⁾ Bu da, kentlere, yaygın biçimde, yeni iş ve çalışma olanakları sunacaktır.

Yeni Bir Uygarlık Seçeneği

Güneş enerjili kentler, kirleticiler modern uygarlıktan kurtulmak için stratejik öneme sahiptir. Bu nedenle bir ülkenin geleceğini belirleyenler, kent ölçeğinde bir düzenlemeyi öncelikle ele almalıdır.

Daha önce belirttiğimiz gibi, asıl kirlüten, topyekün Batı uygarlığı ve onun odağında-bulunan kirleticiler kent modelleridir. Bugün olduğu gibi, sınırlı ve sınırlı iyileştirmelerle bulunacak çözümler dünya çapında yaygın kirlenmeye karşı etkili olamaz, kötüye gidişi durduramaz. Dolayısıyla uzun vadeli hedef, kirleticiler Batı uygarlığına karşı seçenek üretebilmektir. Batı uygarlığının bütün kirleticiler unsurları kentlerde toplanmıştır. Bu nedenle, modern denilen bu uygarlığa seçenek, yeni bir kent kültürü ve yaşam biçimi geliştirmeye bağlıdır. İşte bu yeni kültür, güneş enerjisinin sürükleyici ve yol göstericiliğinde gelişen Güneş-Kent'ler olacaktır. Kentler, hem insanların yaşam çevreleri, hem de uygarlığın gelişip yayıldığı odaklardır. Bu kentlerde oluşan her şey, uygarlığın bütün alanlarını kapsar. Sanayiden teknolojiye, üretimden tüketime, kültürden sanata hemen her şey kentlerde yeşermekte, gelişmektedir. Bu nedenle kent uygarlığı giderek önem kazanmıştır. Bu temel gerçeği kabul etmek durumundayız. Planlarımızı bu gerçeğe göre biçimlendirmeli, "ekolojik krize" karşı arayışları kentlerden başlatmalıyız. İnsanlığın geleceği, bir anlamda kentlerde bulunabilecek yeni ve çevreci çözümlerle yakından ilgilidir.

Uygarlık ve kent, iç içe geçen bir değerler sistemidir ve birini diğerinden ayırmak olanaksızdır. Bu nedenle uygarlık, kentleri yeni ufuklara taşıyan, kentlerde yeşeren kültür de, uygarlığın gelişmesini ve yaygınlaşmasını sağlar. Bu karşılıklı etkileşim nedeniyle, uygarlık daha çok kentlerde başlayan ve gelişen bir değer olarak kabul edilebilir. Bu nedenle, kentleri değiştirmek, yeni bir uygarlık yolunda atılan en önemli adımlardır. Bütün bu açıklamalar ışığında, Güneş enerjisine dayalı kentlerin, yeni bir uygarlık yaratacağını beklemek yanlış değildir. Hatta bu yeni uygarlığın kentlerde gelişeceği, bu nedenle de kentlerin, Güneş Uygarlığı'na giden yolda stratejik önemi olduğu unutulmamalıdır. Kirli bir uygarlıktan temiz bir uygarlığa geçiş, kirlenmiş odaklar olan kentleri, yeni amaçlar doğrultusunda, temiz, sağlıklı yaşanabilir çevrelere dönüştürerek gerçekleştirilebilir.⁽⁴⁾

Güneş-Kent, Geleceğin Kentleri

Güneş-Kent'ler, geleceğin temiz yaşam alanlarıdır. Çünkü Güneş-Kent demek, Güneş enerjili kent demektir. Güneş'in her yerde ve etkinlikte kullanılmasıdır. Bu nedenle Güneş-Kentler, Güneş ışınları kadar aydınlık, alabildiğine temiz kentler demektir. "Güneş-Kent, kullandığı enerjiden dolayı, fosil enerjili kentin aksine hiçbir şekilde ve koşulda, zehirli gaz emisyonlarını üretmez, bu gazları çevreye yaymaz, çocukların, yaşlıların, bütün insanların bu gazları yutmasına ve hastalanmasına ya da zehirlenerek ölmesine izin vermez. Güneş enerjili kent, enerji bakımından o kadar temiz bir dünya yaratır ki, bu kadar temiz bir ortama başka yerde asla rastlayamazsınız. İşte bu nedenle, Güneş'e yönelen kentler, "dünyanın en temiz kentleri" olmaya adaydır. Anadolu için düşünülen ve geliştirilen geleceğin Güneş-Kent'i, sadece enerji ile sınırlı değildir. Sosyal, ekonomik, ekolojik, sanat, felsefe ve yönetim konularında da tertemiz bir dünya vadeder. Hepsinden önemlisi de, yaşam kalitesine getirmesi beklenen yeni, doğal ve özgün katkılardır. Bu nedenle, Güneş-

Kent, bu yüzyılda gelişmesi beklenen yeni kent modelidir.

Güneş-Kent'in Üç Biçimi⁽⁵⁾

Güneş-Kent adlı Anadolu'nun verileri dikkate alınarak çalışmada geliştirilmiş, üç farklı Güneş-Kent yaklaşımı vardır. Bu üç yaklaşımı şu başlıklar altında tanımlayabiliriz:

1. İklimle dengeli kent;
2. Güneş mimarili kent,
3. Tam Güneş-Kent.

Güneş ve kent arasındaki ilişkilerin analizleri ve bugüne kadar elde edilmiş uygulama sonuçlarını dikkate aldığımızda Güneş-enerjili kentin üç biçimde ve üç aşamalı olarak kavramlaştırılabileceği sonucuna varılmıştır. Bu kent modelleri hakkında ayrıntılı bilgi için Güneş-Kent adlı yapıta bakılmalıdır. Bu üç yaklaşım, güneş enerjili bir kent kurabilmenin de zorunlu adımlarını oluşturur. Çünkü, bütünüyle güneş enerjili bir kente geçebilmek için, kentin öncelikle iklime uygun koşullara sahip olması, daha sonra mimarisinin de Güneş'e uygun hale getirilmesi gerekir. Ancak bu koşullar sağlandıktan sonra gerçek anlamda bir Güneş-Kent gerçekleştirme mümkündür. Güneş-Kent'in bu üç yaklaşımdan yararlanarak planlama ve tasarım açısından zengin ve değişik kent modelleri üretme şansı vardır. Bu modellerin nasıl oluşturulacağı konusu, kent planlarının ve mimarların becerileri ile yakından ilgilidir.⁽⁴⁾

İklimle Uyumlu Kent⁽⁶⁾

İklimle uyumlu kent iklim faktörlerini kent yararına yorumlayan kent modeline verilen isimdir. Başka bir deyişle, planlama yaklaşımları yardımı ile, kentte meydana gelen iklimsel olayları kent yararına kullanmaktır. Kentteki yapılaşma nedeniyle, yerel iklim değişir ve iklimsel faktörler farklılaşır. Bu farklılaşma, planlama aşamasında düşünülmediği için kent yararına değil, zararına gelişir. Bu nedenle Anadolu'da gelişen modern kentler, yaz aylarında çok ısınmakta, buna karşılık

4. a.g.c., s. 163

5. Göksu, Ç. (2000) *Güneşkent*. İmaj Yayınları; Ankara

"Güneşkent Modeli", Güneş enerjisinin henüz yaygın olarak değerlendirilmediği, sadece mimaride sınırlı olarak denendiği ancak şehircilikte henüz tartışılmadığı bir dönemde, 1992'de Rio Zirvesi öncesinde geliştirildi ve yayımlandı. Şehir planlama alanında öncülük ve özgün bir çalışmadır.

6. a.g.c., s. 155

yeni kent
aylarında aşırı soğumaktadır. İşte, bu olumsuz
belişmeyi önlemek için çevredeki doğal iklim
faktörlerinin yerel koşullara ve arazi yapısına
bağlı olarak analiz edilmesi ve kent yararına kul-
lanılması gerekiyor. Bu değerlendirme biçimine,
planlama açısından "iklimle dengeli kent modeli"
adını veriyoruz. Yapılan araştırma ve uygulama-
lar, iklimle dengeli kent planlaması ile, kentlerde
ısıtma ve soğutmada 1/3 oranında fosil enerji
tasarrufu sağlanacağını gösteriyor.

lizleri ve
nuçlarını
entin ü
ilaştırılac
nodelleri
Kent adlı
ş enerjili
rını oluş-
bir kente
te uygun
narisinin
ir. Ancak
anlamda
iküdürlü
lanarak
e değişik
odellerin
arının ve
tir.⁽⁴⁾
ent yara-
isimidir
yardımı
ları kent
a nedeni
ler fark-
nasında
zararına
modern
karşılık

Güneş Mimarili Kent⁽⁷⁾

Güneş enerjisinden daha fazla yararlanmak
için, kentin çevre ile beraber değerlendirilmesi
ve ikliminin dengelenmesi yeterli değildir. Kenti
oluşturan yapı adaları ve içinde yer alan binalar
da Güneş'e uygun hale getirilmelidir. Bugünün
kentlerinde herşey fosil enerjilere göre biçimlen-
dirilmiştir. Kentlerde güneşten kente kesintisiz
akan enerji hiçbir şekilde kullanılamamaktadır.
Fosil, kirletici, pahalı enerjilerden kurtulabilmek
için kentin öncelikle Güneş enerjisini kullanabi-
lir olarak planlanması ve tasarlanması gerekir.
Kentin yerleşim yeri, makro biçimi, yörenin
iklim değerleri dikkate alınarak oluşturulmalıdır.
Kent birimleri, yapı adaları, güneş ışınlarından
maksimum yararlanmak amacıyla uygun olarak
tasarlanmalıdır. Kentte yer alacak bütün binalar
güneş mimarisine göre biçimlenmelidir. Başka bir
deyişle, modern kent planlama ve tasarım kistas-
larını değiştirmek gerekiyor. Bir kenti, güneş
mimarisi ile oluşturmak, kentin doğrudan güneş
enerjisinden yararlanması için en etkili ve en ucuz
yöntemdir. Yapılan tahminlere göre, kentin, güneş
mimarisine göre yapılması durumunda, ilave
olarak 1/3 oranında enerji tasarrufu ya da güneş
enerjisi elde edilmesi mümkündür.

Etken Güneş-Kent⁽⁸⁾

Üçüncü yaklaşım, kentin enerji açısından bağımsız hale getirilmesidir. Bu model, yukarıda sözü edilen iki yaklaşıma ilave olarak kentin Güneşe uygun planlanması yanında doğrudan enerji üretimine yönelik çevresel olanakların tama-

minin kullanılmasını gerektiriyor. Bu yaklaşım, edilgen enerji sistemleri ile sınırlı değildir. İlave olarak doğrudan enerji eldesi için etkin sistemlerin kullanımı gerekli. Biz bu yaklaşıma etkin sistemleri de kullandığı için "Etkin Güneş-Kent" adını veriyoruz. Etkin Güneş-Kentte binalar, ayrı ayrı değil, özel kistaslara göre belirlenen yapı adaları çerçevesinde geliştirilen üçüncü "atmosfer kavramı" dikkate alınarak tasarlanır. Bu yolla bina ısı kayıpları minimum, buna karşılık enerji kazançları maksimum olur. Etkin Güneş-Kent, kentsel yapıyı, bir bütün olarak kent dokusunu, Güneş'e duyarlı bir sistem haline getirmekte, enerji girdilerini en çoğa çıkaracak bir bütün oluşturmaktadır. Buna karşılık makro kütle, üretilen enerjinin içeride daha uzun süre tutulmasını ve sahip olduğu dış kabuk yardımıyla dış hava koşullarından etkilenmemesini sağlıyor⁽⁸⁾.

Tam Güneş-Kent

Tam Güneş-Kent etkin Güneş-Kent'in ileri bir aşamasıdır. Aktif ve edilgen sistemler dışında başta Güneş olmak üzere, "bütün doğal enerji kaynaklarını" birlikte ve bir bütün içinde kullanmayı hedef alır. Güneş, rüzgar, su (hidrolik), biyomas ve hidrojen santralleri kurar. Bunların önceliklerini belirler ve uygular. Başka bir deyişle kentin enerji tüketiminin doğal enerjilerle karşılanması için, Dünya koşulları da dikkate alınarak, "bir enerji üretim planlaması" yapılır ve hayata geçirilir. Tüm doğal enerji sistemlerinin üretimini de dikkate aldığı için bu yaklaşıma "Tam Güneş-Kent" adı verilir.⁽⁹⁾

Doğal Yaşam Projesi Olarak Güneş-Kent⁽¹⁰⁾

Güneş-Kent, Güneş odaklı yaklaşımına paralel olarak kentlerde doğanın değerlendirilmesi ve toplumun geliştirilmesine yönelik yeni yaklaşımlar içermektedir. Öncelikle, yapay ve doğadan kopmuş kent yerine doğa ile bütünleşen, doğadaki ekolojik yaşamın kent içinde devamını sağlayan yeni bir yaklaşım getirmektedir. Güneş-Kent modeli, modern mimari yerine, Anadolu'nun

7. a.g.c. s:130

8. a.g.c. s. 169

9. Anadolu Güneş Uygarlığı: s: 177

10. a.g.c: s:178

özgün mimari yaklaşımlarını ve kültürünü dikkate alarak, doğaya ve insana uyumlu Güneş mimarisi sistemine geçilmesini önerir. Yeni, özgün ve yerel (Anadolu tarzı) bir mimarinin geliştirilmesini ve hayata geçirilmesini hedefler.

Güneş-Kent'in diğer bir özgünlüğü, enerji türlerinin yanında yeni ve doğal enerji türlerine yönelmeyi, yeni teknolojiler üretmeyi, kişisel enerji üretim sistemlerine geçmeyi önermektedir.

Güneş-Kent, az kirlüten, var olan atıklarını da yerinde temizleyen, organik atıkları biyoenerji ve eko-tarım üretimine, yüksek kaliteli doğal gübreye dönüştüren sistemleri geliştiren ve kullanan bir kent modelidir. Diğer atıkları da geri kazanım yöntemleri ile tekrar tekrar kullanır. Böylece çevreyi en temiz ve sağlıklı biçimde korur ve bu yolla önemli bir ekonomik yarar sağlar. Yapay ve çevreyi kirlüten, gürültü yapan, atmosferi zehirleyen ulaşım yerine, olanaklı olan ölçüde çevreyi kirlletmeyen ulaşım sistemlerini kullanır. Raylı ve toplu taşıma sistemlerine öncelik verilir. Yerleşim alt birimleri, yaya ve bisiklet ya da diğer *doğal ulaşılabilirlik* ilkelerine göre biçimlendirilir. Motorlu taşıt gibi yaşam için zararlı olan araçların kullanılması sınırlanır, konut yerleşim birimleri içine girmesi olanaklar ölçüsünde engellenir. Konut alanları dışında kalmalarına yönelik çözümler geliştirilir. Güneş-Kent'in en önemli hedeflerinden birisi, kentte bozulan doğal dengelerin yeniden kurulması, yok olan özgün bitki ve hayvan türlerinin yeniden kazanılması, doğanın bütün olanakları ile yeniden canlandırılmasıdır. Bu amaca yönelik ekolojik araştırmalar yapılır ve doğal yaşam ortamı oluşturulur. Kentler ya da birimleri, doğanın korunması ve yeniden kazanılmasına yönelik olarak ekolojik planlama yaklaşımı ile gerçekleştirilir.

Güneş-Kent, modern kent modeline karşı, tarımsal etkinliklere önem verir, kentin geniş ve kullanıla-

mayan yeşil alanlarını, anlamsız peyzaj yaklaşımı ile ele alma yerine, tarımsal üretim açısından değerlendirilmesine olanak verir. Sağlıklı beslenmeye önem verir. Kentlerin içinde ve çevresinde eko-tarım yapılmasına yönelik yeni düzenlemeler getirir. Doğal tarımda, sağlığa zararlı suni gübre, zehirli ilaç, hormon kullanılmaz, ürünler tamamen doğal yöntemlerle yetiştirilir. Doğal ürünlerin üretim ve satışı için gerekli alt sistemler kurulur.

Güneş-Kent'de yaşam ortamı, zehirli ve sağlığa aykırı sistemler bulunmayacağı için insan sağlığını tehdit eden unsurlardan arınmış olacaktır. Bu nedenle, hastalanma oranında önemli bir azalmayı beklenir. Buna ek olarak, "*koruyucu hekimliğe*" ve "*doğal enerji tedavilerine*" önem verilir. Kentlilerin birçok hastalıktan korunmasına yönelik altyapı oluşturulur. Hasta olanların da yanında ve yerinde tedavisinin yapılmasına öncelik verilir. Bu amaçlar için kentte özel bir sağlık sistemi uygulanır.

Güneş-Kent, yaratıcılığa, sanata, felsefeye önem verir. Kentin kültürel olarak bir bütün içinde gelişmesine yönelik sistemlere öncelik verir. Bu amaca yönelik alt yapıları kurar. Her kentte birimde Bilim ve Sanat Merkezleri kurulur. *Güneş-Kent*'de amaç, tüketim ağırlıklı, bencil bir yaşam tarzı değildir. Yaşamın bütünlüğü ve bütünlük içinde dayanışma prensipleri vardır. Bu nedenle, karşılıklı yardımlaşma ve bu yardımlaşmayı kolaylaştıracak demokratik bir yapı öngörülmüştür. Bu demokratik hakların, her semtte hayata geçirilmesi için gerekli alt birimler oluşturulur. Sosyal yapı, gönüllü katılımlarla yaratıcı toplumsal eylemlerle desteklenir.

Güneş-Kent'ler, kirlenen dünyada, daha temiz, daha doğal ve daha insanca bir yaşamın olanaklarını, altyapısını sunar. 21. yüzyılda amaçlarımızı uygun olarak, "*daha temiz bir dünya*", "*daha temiz bir Anadolu*" ve "*daha sağlıklı yaşam çevreleri*" oluşturulmasına olanak sağlar.

Ormanların Özelleştirilmesi, Kıyılar ve Dünya Bankası Doğal Değer mi, Ekonomik Kaynak mı?

Bülent DURU

Araş., Gör.,
Siyasal Bilgiler Fakültesi,
Ankara Üniversitesi

Ekonomi yönetimi sıkıntıya düştüğünde, yeni vergi koyma ya da dış kredi bulma olanağı azaldığında ilk akla gelen yeni gelir kaynakları orman ve kıyı gibi doğal değerlerdir. Gerçi Turizmi Teşvik Kanunu ya da imar afları gibi yasal düzenlemelerin gerçekleştirilmesiyle ya da tam tersine koruyucu nitelikteki diğer yasaların gereği gibi uygulanmamasıyla bu alanların büyük bir bölümü zaten önemli bir gelir kaynağı olarak sanayi, enerji ve turizm sektörlerinde hizmet görmektedir. Ancak bu işlev yetersiz görülüyor olacak ki, düzenli aralıklarla bu iki doğal değer devletin gözetim ve denetimi dışına çıkarılıp satılması, özel girişime açılması için harekete geçilmektedir. Aslında söz konusu sistemleri, savaş, ekonomik kriz gibi olağanüstü dönemlerde yüksek sesle dile getirilişine ağanıp da, yalnızca zorunluluktan kaynaklanan, geçici bir önlem arayışı biçiminde değerlendirmemek gerekir. Karşı karşıya olunan durum aslında çok daha büyük bir yapısal dönüşüm projesinin küçük bir uygulama aşamasından başka bir şey değildir. İşte bu yazıda, anılan "büyük projenin" kıyı ve orman gibi iki doğal alana yansımaları, uluslararası çevre politikasını belirleyen en büyük aktörlerden Dünya Bankası'nın tasarımları üzerinde sergilenmeye çalışılacaktır. Bir başka biçimde açıklamak gerekirse, orman ve kıyı gibi ağır baskı altındaki iki alanın anayasa değişikliği ile üzerlerinde özel mülkiyet kurulabilmesine olanak tanımayı tasarlayan düşüncenin arka planının

betimlenmesi amaçlanmaktadır. Bu doğrultuda, Banka'nın kıyı ve ormanlarla ilgili genel ilke ve politikalarını yansıtan raporlar incelenerek, Türkiye'de orman ve kıyı gibi doğal değerlerin satışından gelir elde edilmesi beklentisinin dile getirilmesinde somutlaşan bu dünya görüşünün dayandığı kuramsal temelin sergilenmesine girişilecektir. Bir başka anlatımla, bu tür doğal varlıkların merkezi ve yerel yönetimler dışarıda bırakılarak özel sektörün kullanımına sunulma isteğinin, Dünya Bankası'nın "governance" sürecini temel alan genel politikalarıyla ve bu arada kendi kıyı ve orman yönetimi ilkeleriyle de uyumlu olduğu, bu açıdan Türkiye orman ve kıyılarının düzen değişimine uğrama tehlikesi altında bulunmasında Banka'nın -ve kuşkusuz uluslararası çevre politikasındaki diğer aktörlerin- genel politikalarının dolaylı bir etkisinin bulunduğu gösterilmeye çalışılacaktır.

Çevre Sorunlarına İlginin Kaynağı

Dünya Bankası gibi ana amacı¹, yoksulluğun giderilmesi, kalkınmanın sağlanması olan bir ekonomi örgütünden kıyı ve orman alanlarını genel politikasından bağımsız bir biçimde ele almasını beklemek, bir başka anlatımla, bu doğal değerlere "ekonomik kalkınma" güdüsünden uzak biçimde, çevre odaklı bir bakış açısıyla yaklaşmasını ummak çok da gerçekçi olmayacaktır. Özellikle 1980'lerden sonra çevreyi de etkinliklerinde göz önünde bulundurmaya, var olan çevre birimini

¹ 1944 yılında kurulan ve asıl amacı sürdürülebilir ekonomi gelişmeyi sağlamak ve yoksulluğun önüne geçmek biçiminde belirlenen Dünya Bankası, gelişmekte olan ülkelerde gerçekleştirilen kalkınmayla ilgili projeleri akçal ve teknik açıdan desteklemektedir.

...doğal varlıkların merkezi ve yerel yönetimler dışarıda bırakılarak özel sektörün kullanımına sunulma isteğinin, Dünya Bankası'nın "governance" sürecini temel alan genel politikalarıyla ve bu arada kendi kıyı ve orman yönetimi ilkeleriyle de uyumlu olduğu

güçlendirmeye, çevre uzmanları çalıştırmaya başlayarak uluslararası çevre politikasında önemli aktörlerden biri haline gelse de, Banka, yine de çevre sorunları ile yalnızca ekonomik kalkınmayı sağlama çabalarına bir engel oluşturduğu ölçüde ilgilenmekte, çevresel değerleri ekonomik bir bakış açısıyla ele almaktadır.

Dünya Bankası'nın çevre sorunları ile ilgilenmesinin iki temel nedeni bulunmaktadır. Bunlardan birincisi, Banka'nın çevresel bunalım ile yoksulluğu aynı sürecin iki değişik yönü olarak kabul etmesi ya da bir başka anlatımla, çevre sorunları ile yoksulluk arasında güçlü bir bağlantı bulunduğunun farkına varmasıdır. Çevre sorunları ile ilgilenmeye zorlayan diğer etmen ise Banka'nın bugüne değin yürüttüğü, enerji, sanayi, altyapı, tarım projelerinin çevreye verdiği onarımı güç zararları karşı gelişen güçlü muhalefettir. Banka kredileriyle gerçekleştirilen büyük ölçekli projelere karşı yerel sivil toplum örgütlerince gösterilen tepkiler bunlardan yalnızca biri. 1992 Rio Çevre ve Kalkınma Konferansı'nın dünya gündemine çevreyi güçlü bir biçimde getirmesinin ve örgütün kendi içinde hazırladığı raporların, desteklenen projelerde çevresel etkilerin dikkate alınması gerektiğini vurgulamasının ardından Banka da etkinliklerinde çevresel etmenleri değerlendirmeye başlamıştır demek yanlış olmayacaktır. Örgüt içindeki çevre biriminin (Environment Department) güçlendirilmesini ve çevre ile ilgili konularda uzman çalıştırmaya başlanmasını da buna bağlamak gerekir.²

Kıyı ve orman alanlarının yönetimi de Dünya Bankası'nın çevre sorunları alanına artan ilgisinin yansımalarından biri olarak değerlendirilebilir. Banka'nın bu alanlar için özel yönetim planları yaptırması, türlü yönetim projelerini desteklemesi,

kimi yöreler için bilimsel araştırmalar yaptırması ve belki de daha önemlisi bu alanlar için geçecek özel yönetim biçimini belirlemeye yönelik türlü ilkeleri ön plana çıkarması, bu ilginin göstergelerinden yalnızca birkaçı. Ancak Banka'nın bu alanlara etkisi yalnızca desteklediği programların akçal ve teknik boyutu ile sınırlı kalmamakta, örgüt, bütün yönetim sürecinin yönetsel ve tüze boyutları üzerinde de belirleyici olabilmektedir.

Kıyı Alanları

Dünya Bankası'nın kıyı yönetimine ilişkin olarak benimsediği ana ilke ve politikaları, 1992 yılında hazırlanan "kıyı alanları yönetimi ilkeleri dizisi"nde³ bulmak olanaklıdır. Ormanların büyük bölümünün kıyı alanlarında yer aldığı göz önünde bulundurulduğunda, kıyı yönetimi ilkelerinin önemli ölçüde ormanlık alanlarda da etkili olacağı söylenebilir. Bundan dolayı örgütün kıyı yönetimi ilkeleri üzerinde biraz daha ayrıntılı biçimde durmak yerinde olacaktır. Sürdürülebilir kalkınmayı (sustainable development) sağlama amacı doğrultusunda kıyılarda bütünleşik bir yönetimin sürdürülmesi gerekliliğini vurgulayan ilkeler dizisini ana hatlarıyla sergilemek kıyıların neden bir "doğal değer" olarak değil de "ekonomik kaynak" olarak değerlendirilmesini önerildiğini açıklayabilecektir.

Türlü doğal varlıkların, ekonomik kaynakların toplandığı kıyıların Banka'nın etkinlikler listesi içinde yer almasında rol oynayan etmenlerden biri gelecekte dünya nüfusunun çok daha büyük bir bölümünün bu alanlarda yaşayacak olmasıdır.

Dünya Bankası'na göre, belli bir alanda kıyı yönetiminin başlatılmasında, yörenin ekonomik durumunu iyileştirme gerekliliği, doğal kaynaklar

² Jacob D. Werksman, "Greening Bretton Woods", Philippe Sands (Ed.), Greening International Law, Earthscan, London, 1993, s. 71. Gareth. Porter & Janet Welsh Brown, Global Environmental Politics, 2nd Edt., Westview Press, Oxford, 1996, s.48.

³ Banka'nın, kredi verdiği ülkelerin kamu yönetimlerinin yeniden yapılandırılması sürecinde "governance" ilkelerini temel aldığı, bu kavramın da pazar ekonomisinin gereklerini ve çok ortaklı yönetimi, özellikle de sivil toplumun güçlendirilmesini gündeme getirdiği bilinmektedir. Bu konuda Bkz. Birgül Ayman Güler, "Kamu Yönetimi ve Dünya Bankası", Amme İdaresi Dergisi, Eylül 1995, Cilt 28, Sayı 3, s.18-29; Ayşe Tatar Peker, "Dünya Bankası: 'Büyüme' Söyleminden 'Yeni Yönetim' Söylemine", Toplum ve Bilim, Bahar, S.69, 1996, s.5-59; Filiz Çulha Zabcı, "Dünya Bankası'nın Küresel Pazar İçin Yeni Stratejisi: Yönetişim", A.Ü.SBF Dergisi, Temmuz-Eylül 2002, C.57, No: 3, s.151-180.

⁴ The World Bank, Guidelines for Integrated Coastal Zone Management, Jan C. Post and Carl G. Lundin (Ed.), Environmentally Sustainable Development Series No.9, Washington D.C., 1993. Söz konusu yapıtı, 1992 Rio Çevre ve Kalkınma Konferansı'nın ardından 1993'de Hollanda'da, Noordwijk'de gerçekleştirilen Dünya Kıyı Konferansı'nda (World Coast Conference) oluşturulan "Noordwijk Guidelines" adlı ilkeler dizisinin güncelleştirilmiş ve genişletilmiş biçimidir.

⁵ Banka, nüfusu kıyı alanlarının en büyük sorunlarından biri olarak görmekte, özellikle az gelişmiş ülkelerde kıyı bölgelerinde kalabalığın pek çok sorunu da beraberinde getirdiği ön kabulünden yola çıkarak, nüfusun aile planlaması yoluyla denetim altına alınmasının, buraların niteliğinin ve üretkenliğinin sürdürülmesinde çok önemli olduğunu savunmaktadır. Gelişmiş ya da az gelişmiş yörelerde nüfusun doğa üzerindeki baskıları arasında bir ayırım yapılmamakta, Neo-Malthusçu bir bakış açısıyla sorunların kaynağında nüfus birikiminin bulunduğu varsayılmaktadır.

ptırması
1 geçeri
: yöneli
n göster
a'nın bi
ramları
amaları
ve tüze
ektedir

in, küenme tehlikesi, kirliliği artan verimli eko-
sistemlerin zarar görmeye başlaması, doğal yıkım
sonucunda can ve mal kayıplarının oluşması, bu
alanlarda yeni ekonomik kalkınma olanaklarının
kaybolmasına varılması ve kıyılardan yararlananlar
arasında çıkar çatışmalarının ortaya çıkması gibi
sorunlardan herhangi biri yeterli olabilir. Buradan
kolayca anlaşılabilir gibi, Banka'nın kıyılar
yönetim öngördüğü özel yönetim biçiminin başlatıl-
masında ağırlık doğal değerlerin korunmasına
değil, ekonomik kalkınmanın sağlanmasına
verilmiştir.

ilişkisi
rı, 199
mi ilke
anların
r aldığı
önetim
larda da
örgütü
ayrıntı
rülebil
sağlam
eşik bir
urgulu
ilemek
değil de
mesinin

Kıyı alanlarında, bütünlük kıyı alanları yöne-
timinin (integrated coastal zone management)
yaşama geçirilmesini öneren Dünya Bankası,
bu yönetim biçimini "governance" sürecinin
bir uzantısı olarak görmektedir. Amaç, doğal
değerlerini güçlendirerek buralardan en yüksek
verimin elde edilmesidir. Bankaya göre, kıyıları,
insanların yaşamlarını sürdürmeleri için fiziksel
ve biyolojik olanaklar sunan, bugünkü ve gele-
cek kuşakların gereksinimlerinin karşılanması
için özel bir yönetim biçimini gerektiren değerli
doğal kaynaklardır. Sözü edilen yönetim
biçimi olan bütünlük kıyı alanları yönetimi,
kıyıda kaynaklardan yararlanan sanayi, enerji,
tarım, turizm gibi türlü sektörlerin yönetimi
arasında bir denge kurmaya çalışır. Bu yönetim
biçiminin sonul amacı, kıyı alanlarından, çevre
kalitesini koruyarak, sürdürülebilir kalkınmayı
sağlayacak biçimde yararlanmaktır. Bir başka
anlatımla banka, sektör odaklı, parçacıl anlayışın
egemen olduğu geleneksel kıyı yönetimi uygu-
lamalarından vazgeçilerek, daha bütünlük bir
yaklaşımın geliştirilmesinin gerekliliği üzerinde
durmaktadır.⁶ Bütünlük bir yönetimin gerekleri
olarak da şu ilkeler vurgulanmaktadır:

• Kıyı yönetimi programının sonul amacı,
program çerçevesinde gerçekleştirilen etkin-
likleri ulusal ve yerel düzeydeki kalkınma
politikalarının ayrılmaz bir parçası haline
getirmektir.

• Ekonomik sektörlerin gereksinimleri ve
çevresel öncelikler birlikte düşünülmelidir.

• Yönetim ve planlama etkinliklerinde iyelik
hakkına saygı gösterilmesi ve kazanılmış
hakların korunması önemlidir.

• Kıyı yönetimi etkinlikleri yalnızca kıyı
kuşağı gibi dar bir coğrafi alanda gerçekle-
ştirilmemeli, kıyı çizgisinin her iki yanında,
kara ve denizin etkisi altında bulunan bütün
bölgeler de ilgi alanının içinde görülmelidir.

• Çoğunlukla merkezi ve yerel yönetimler ara-
sında ya da bu iki yönetim boyutunun kendi
içlerinde görülen çatışmalar ya da boşluklar,
kıyıda etkili bir yönetim dizgesinin kurula-
mamasının en önemli nedenlerinden biridir.
Bundan dolayı, yönetim sürecinde merkezi,
bölgesel ve yerel yönetimler arasında yatay
ve dikey eşgüdüm sağlanmasına öncelik
verilmelidir.

• Kıyı alanlarında yerleşmiş bulunan, enerji,
tarım, sanayi, turizm, ulaştırma gibi sektörle-
rin kararları arasında uyum sağlayacak yeni
bir "karar alma" yapısı geliştirilmelidir.

• Kaynaklardan yararlanılması ya da belli
alanların kullanılması gibi konularda çıkabi-
lecek olası anlaşmazlıkları çözmeye yönelik
bir yapının geliştirilmesi gereklidir.

• Karar alma düzeneklerinde ve yönetim
sürecinde kıyı bölgesindeki tüm aktörlerin
(stakeholders⁷) yönetim sürecine etken
biçimde katılmaları desteklenmeli, bir başka
anlatımla, merkezi ve yerel yönetimlerin
yanı sıra, gönüllü örgütler, yerel halk ve özel
sektörün yönetim düzenğinde yer almasını
sağlayacak yollar açılmalıdır.⁸

• Çevre sorunlarının sınır aşırı etkilerde bulun-
ması uluslararası alanda işbirliğini gerekli kı-
ldığından, kıyıdaş ülkeler arasında işbirliğine
gidilmesi ya da ortak yönetim programlarının
oluşturulması zorunludur.

Kıyı ve orman
alanlarının
yönetimi de
Dünya Ban-
kası'nın çevre
sorunları
alanına artan
ilgisinin yan-
sımalarından
biri olarak
değerlendiril-
lebilir.

993, s.7
aldığı, bi
getirdiği
5, Cilt 28
har, S.69
muz-Eylül

tally Sus
ardından
oordwijk
elerindek
im altın
z gelişmiş
yaynında

⁶ Banka'nın yalnızca kıyı yönetiminde değil, çevre yönetiminin diğer konularında da bütünlük yaklaşımını savunmakta olduğunu belirtmek gerekir. Atık su sorununu ve deniz kirliliğini önlemek için fiyava ölçeğinin gündeme getirilmesi buna örnek verilebilir. The World Bank Group, Pollution Prevention and Abatement Handbook 1998: Toward Cleaner Production, Washington, D.C., 1999, s.108-113.

⁷ "Stakeholder" sözcüğü, çevre yönetimi sürecinde dolaylı ya da dolaysız biçimde etkili olabilecek bütün aktörleri anlatmaktadır; bu açıdan, merkezi yönetim, yerel yönetimler, gönüllü örgütler, araştırma kurumları, özel sektör, baskı grupları, yerel topluluklar ve yöre halkı bu kavramın içinde düşünülmektedir.

⁸ Rapora göre, pek çok ülkede kıyıda özel iyelik söz konusu olabildiğinden, devletin buralara tek başına müdahalesi türlü sorunlara yol açabilmektedir. Bunun önüne geçmenin etkili bir yolu, politikalar, planlar, programlar arasında, kısacası bütün yönetim sürecinde, eşgüdümü sağlayacak özel düzeneklerin kurulması ve buralarda sivil toplum örgütlerinin ve özel sektörün temsil edilmesidir.

Sözü edilen yönetim biçimi olan bütünleşik kıyı alanları yönetimi, kıyıdaki kaynaklardan yararlanan sanayi, enerji, tarım, turizm gibi türlü sektörlerin yönetimi arasında bir denge kurmaya çalışır. Bu yönetim biçiminin sonul amacı, kıyı alanlarından, çevre kalitesini koruyarak, sürdürülebilir kalkınmayı sağlayacak biçimde yararlanmaktır.

- Kıyı yönetimi programı kapsamında yapılacak işler ulusal kaynaklardan karşılanamıyor ise uluslararası kuruluşlardan destek alınmasının yolları aranmalıdır.

Orman Alanları

Dünya Bankası'nın, desteklediği kalkınma projeleri aracılığıyla orman alanlarına verdiği zararları ya da türlü yörelerde ormanların gelişimi için verdiği destekleri bir yana bırakarak, örgütün genel olarak ormanlara bakış açısını ve ideal orman yönetimi kurgusunu sergilemek yerinde olacaktır. Bu doğrultuda, 2002 yılı sonunda Banka yönetim kurulunca onaylanan ve Banka'nın ormanlarla ilgili yeni stratejilerini yansıtan rapor dayanak noktası olarak alınabilir.⁹

Raporda, ormanların korunması gereğinin ilk nedenlerinden biri olarak buraların endüstriyel ve ticari gelişmenin merkezinde yer almaları gösterilmekte, bu alanların kötü yönetimi sonucunda gelişmekte olan pek çok ülkenin önemli gelir kaynaklarından yoksun kaldığının ve orman değerlerinin pazara giremediğinin üstünde durulmaktadır. Banka'nın son dönemde izlediği orman yönetimi politikasının genel olarak başarısız olarak değerlendirilebileceği, bunun da bugüne kadar yalnızca koruma amacını güden, "pasif" politikalarından kaynaklandığı vurgulanmaktadır. Bundan ötürü de, örgütün bu konudaki politikalarının, orman alanlarının ekonomik kalkınma ile olan bağına daha güçlü biçimde dile getiren üç ana doğrultuda gelişeceği belirtilmektedir. Raporda bunlar,

- Orman varlığının yoksulluğun azaltılmasında kullanılması,
- Ormanların sürdürülebilir ekonomik gelişmeyle bütünleştirilmesi,
- Yaşamsal öneme sahip olan çevresel değerlerin korunması,

biçiminde ifade edilmektedir. Raporu genel olarak değerlendirmek gerekirse, orman yönetimi "governance" sürecinin bir uzantısı olarak algılanmakta, ormanlar da ekonomik kalkınmayı ve daha da önemlisi serbest pazarı güçlendirecek araçları bünyesinde barındırdığı için özel olarak yönetilmesi gereken alanlar olarak görülmek-

tedir. Bu yönetim süreci, geleneksel yönetim biçiminden farklı olarak "governance" ilkelere çerçevesinde, serbest pazar ekonomisi kuralları ve çok ortaklık temelinde dayalı olarak, merkez yönetim, gönüllü örgütlerin ve özel şirketlerin denetiminde gerçekleşecektir. Toprak ve doğal kaynaklar üzerindeki özel iyeliğin, verimliliğin kazanılmış hakların, özel sektörün, rekabet kurallarının, çok ortaklı ya da özel amaçlı yönetimin serbest pazarın, kırılan öder ilkesinin, kısacası "governance"ın üzerinde yükselen bu ilkelere dizisi, Banka'nın ormanların korunması ve işletilmesi konusunda da genel politikalarında ayrılmadığını göstermektedir.

Sonuç

Türkiye'de Dünya Bankası denildiğinde akla ilk olarak krediler, borçlar, piyasalar, kısacası ekonomi geliyor kuşkusuz. Ancak son yıllarda yaşamımızın içine iyice giren bu örgüt yalnızca ekonomi dünyasını etkilemekle kalmamakta, bütün kamu yönetiminde ve bu arada çevre yönetiminde de geri çevrilmesi zor olan yapısal dönüşümlerin temellerini atmaktadır. Hiçbir çevresel ve kültürel değer kaybı taşımadan, kıyı ve orman alanlarının satışından elde edilecek gelirin ekonomik krizden çıkış yollarından biri olarak görülmeye başlanması da, ekonomi ve kamu yönetimini Dünya Bankası ve diğer uluslararası finans örgütleri ilkelere doğrultusunda biçimlendirme sürecinin başarıyla devam ettiğini göstermektedir.

Dünya Bankası'nın yapısal uyum programlarının, kredi verilen ülkelerin kamu yönetimlerinin "governance" ilkelere doğrultusunda yeniden yapılandırmayı amaçladığı, bunun da somut olarak, yönetimi yeniden yapılandırma, devleti küçültme, kamu giderlerini azaltma, özel sektör yönetim tarzını kamu yönetimine yansıtma ve en önemlisi özelleştirme uygulamalarını hızlandırma anlamına geldiği bilinmektedir. Bilinen bir başka şey de, Banka'nın özelleştirme sürecini genel biçimde algılaması ve Türkiye'nin ormanlarını bu arada -ormanların büyük bölümü kıyı alanlarında bulunduğu için- kıyıları da satılması gereken alanlar olarak önermesi.

Banka'nın çevre birimlerince hazırlanan "doğa-insan" odaklı olması beklenen raporların

KAYNAKÇA

Cicin-Sain, Biliana ve Robert W. Knecht (1998) *Integrated Coastal and Ocean Management: Concepts and Practices*. Washington, D.C.: Island Press.

Çağlar, Yücel (1992) *Türkiye Ormanları ve Ormanlık*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Duru, Bülent (2002) *Kıyı Yönetiminde Bütüncül Yaklaşımlar ve Ulusal Kıyı Politikası*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Danışman Prof. Dr. Ruşen Keleş, A.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Geray, Cevat (2003) "Kıyıları Ulusun Ortak Malı", *Cumhuriyet*, 14 Nisan 2003.

Görer, Nilgün ve Bülent Duru (2001) "Türkiye'de Kıyı Yönetimi Uygulamaları", Özhan E. ve Yüksel Y. (der.) *Türkiye'nin Kıyı ve Deniz Alanları III. Ulusal Konferansı Bildiriler Kitabı*, içinde, Kıyı Alanları Yönetimi Türkiye Milli Komitesi, 26-29 Haziran 2001, ODTÜ, Ankara, ss.83-90.

Güler, Birgül Ayman (1995) "Kamu Yönetimi ve Dünya Bankası", *Amme İdaresi Dergisi*, Cilt 28, Sayı 3, ss.18-29.

Kaplan, Selim (2001) "Türkiye Ormanları ve Özelleştirme", *Kamu Yönetimi Dünyası*, Ocak 2001, ss.18-20.

Peker, Ayşe Tatar (1996) "Dünya Bankası: 'Büyüme' Söyleminden 'İyi Yönetme' Söylemine", *Toplum ve Bilim*, Bahar, sayı 69, ss.5-59.

Porter, Gareth ve Janet Welsh Brown (1996) *Global Environmental Politics*. Oxford: Westview Press.

Post, Jan C. ve Carl G. Lundin (der.) (1993) *The Noordwijk Guidelines for Integrated Zone Management*. The World Bank, Environmentally Sustainable Development Series No.9.

Werksman, Jacob D. (1993) "Greening Bretton Woods", Philippe Sands (der.), *Greening International Law* içinde, Earthscan, London.

World Bank Group (1999) *Pollution Prevention and Abatement Handbook 1998: Toward Cleaner Production*. Washington D.C..

World Bank Group (2002) *A Revised Forest Strategy for the World Bank Group*. Washington: D.C.

Zabcı, Filiz Çulha (2000) "Dünya Bankası'nın Küresel Pazar İçin Yeni Stratejisi: Yönetişim", *A.Ü. SBF Dergisi*, Temmuz-Eylül 2002, C.57 (3), ss.151-180.

Banka, orman ve kıyıları -tıpkı çevre politikalarında olduğu gibi- ekonomik kalkınma çerçevesinde ele almakta, buradaki sıkıntıları ekonomik kalkınmanın önünde bir engel oluşturduğu ölçüde bir sorun olarak görmektedir. Bu alanlardaki doğal ve kültürel değerlerin korunması, yok olmakta olan canlı türlerinin koruma altına alınması, ancak ekonomik kalkınmaya katkı sağladığı ölçüde gündeme gelmektedir.

Ormancılık, Aynı Zamanda Bir Alan Yönetim Etkinliğidir...

Kırsal Çevre ve Ormancılık
Sorunları Araştırma
Derneği Üyesi

Yücel ÇAĞLAR

Ormancılık, temelde, orman ekosistemlerinin yönetimi uğraşısıdır. Orman ekosistemleri ise, bilindiği gibi; temel öğelerinden birisi ağaç ve ağaççık toplulukları olan, birbirleriyle çeşitli düzey ve biçimlerde etkileşim içinde bulunan sonsuz sayıda alt sistemden oluşmuş canlı sistemlerdir. Böylesi bir tanımdan hareket edildiğinde ormancılık uğraşısında temel ilgi alanının, genel olarak bu canlı sistemin, özel olarak da bu canlı sistemi oluşturan alt sistemler arasındaki ilişkilerin yönetimi olduğu söylenebilecektir. Orman ekosistemlerine ekonomik amaçlarla değerlendirilebilecek bir "doğal kaynak" olarak yaklaşılmasıyla birlikte ormancılık uğraşısı da orman ekosisteminin ağaç ve çok özel durumlarda da ağaççıklarından olabildiğince daha çok ürünün devamlı olarak alınmasını ve ormanların da bu amaçla korunmasını sağlayabilecek biçimde örgütlenmiştir. Kimi durumlarda, örneğin Türkiye'de olduğu gibi, orman alanlarının ve verim güçlerinin azalmasına yol açan eylemlerinin önlenmesi amacıyla ormanların içinde ve bitişiğinde yaşayan köylülerin kalkındırılmasına ve orman ürünü gereksinmelerinin karşılanmasına yönelik çalışmalar da ormancılık uğraşısının ilgi alanına girmiştir. Sonraki evrelerde, orman ekosistemlerinin ürün sunma dışındaki işlevlerinin de ayırılma varılmasıyla birlikte, ormancılık uğraşısının ilgi alanı daha da genişlemiştir: Sözelimi, şimdilerde ulusal parkçılık, doğal ortamların ve yabani yaşamların korunması, dinlenme olanaklarının artırılması, su ve toprak dengesinin sağlanması, hava kirliliğinin ve

gürültünün önlenmesi vb hizmetler de ormancılık uğraşısının temel işlevlerinden sayılmaktadır. Dolayısıyla, günümüzde, ormancılık uğraşısı görece olarak daha dar kapsamlı "orman ürün elde etme ağırlıklı orman işletmeciliği" kavramından "orman sayılan alanların çok amaçlı yönetimi" kavramına dönüşmüş; bu amaçla yine görece olarak çok boyutlu örgütlenmeler yönelmiştir. Bu yönelimde orman "işletme" "koruma" işlevleri de çoğunlukla, "orman sayılan alanların yönetimi" olgusunun birbirleriyle ilişkili iki alt boyutu olarak ele alınmaktadır.

DURUM

Orman İşletme

"Orman sayılan alanların yönetimi" olgusunun bir alt boyutu olarak "orman işletme", kısaca "ormanlardan elde edilmesi amaçlanan ürün ve hizmetlerin gerekli zamanlarda, nitelik ve nicelikte hasadına ve pazarlanmasına ve/veya topluluğunun sunulmasına yönelik iş ve işlemler"dir. Bu işlemler arasında i) ormanların yapısal özellikleri ile niceliğinin ortaya konulması ve sınırlandırılması; ii) orman ürün ve hizmetlerine yönelik istemin nitelik ve niceliğinin belirlenmesi; iii) çeşitli plan (ormancılık ana planı, orman amenajman silvikültür, yol, hasat vb) program ve projelerin hazırlanması; iv) ürün ve hizmetlerin hasadının pazarlanması; v) yol, köprü, tesis vb yapıların yapımı ve bakımı; vi) iş makineleri ile araç gereçlerin seçimi, sağlanması, kullanılması ve bakımı; vii) teknik personel ve işçi işlendirme etkinlikleri bulunmaktadır.

Orman Koruma

Ormanlar, insanların başta ormancılık biliminin gereklerine uygun olmayan tekniklerle ve yoğunluklarla yararlanmaları (çeşitli amaçlarla ağaç kesime, tarla açma, yerleşme, hayvan otlatma, ürün toplama vb) olmak üzere çeşitli etkinliklerinden; zararlı böcek ve mantarlardan; olumsuz iklim koşullarından zarar görebilmektedir. Bu nedenle ormanlara zarar verebilecek her türlü eylemin ve sürecin önlenmesine yönelik çeşitli çalışmalar yapılmaktadır. "Orman koruma" alt boyutu da, devlet orman işletmelerinin bu türden çalışmalarının belirlenmesi, planlanması ve yürütülmesine yönelik etkinliklerini kapsamaktadır.

Ancak, ormanların içinde ve bitişiğinde yaşayan köylülerin ormanlar ve orman işletmeleri ile arasındaki ilişkilerinin de bu bağlamda, orman işletme ve koruma alt boyutlarının ortak sorun alanları olarak irdelenmesi gerekmektedir.

TÜRKİYE'DE ORMANCILIK

Öte yandan; Türkiye'de "orman" sayılan alanların tümüne yakın bir kısmı devlet mülkiyetindedir ve 1937 yılından bu yana da Devlet Orman İşletmeleri (DOI) tarafından korunmaya, iyileştirilmeye, genişletilmeye ve işletilmeye çalışılmaktadır. 1982 Anayasasının 169. maddesine göre de; "Devlet ormanlarının mülkiyeti devrolunamaz. Devlet ormanları kanuna göre Devletçe yönetilir ve işletilir." Ayrıca, aynı düzenlemeye göre "Bütün ormanların gözetimi devlete aittir." Öte yandan, Anayasanın 170. maddesiyle de "Orman içinde veya bitişiğindeki köyler halkının kalkındırılması, ormanların ve bütünlüğünün korunması bakımlarında ormanın gözetilmesi ve işletilmesinde devletle bu halkın işbirliği..." yapılması öngörülmüştür. Türkiye'de "devlet ormanı" sayılan alanların yönetilmesine yönelik etkinlikler, ağırlıklı Devlet Orman İşletmeleri (DOI) aracılığıyla, Orman Genel Müdürlüğü (OGM) tarafından yürütülmektedir. Ancak, bakanlık düzeyinde örgütlenmeye geçildiğinde, "milli parklar ve av-yaban hayatı", "orman-köylü ilişkilerinin düzenlenmesi" ve "ağaçlandırma ve erozyon önleme" etkinlikleri OGM'nin bağlı olduğu bakanlığın ayrı genel müdürlükleri tarafından tasarlanmakta, planlanmakta ve yürütülmektedir. Öte yandan, Türkiye'de "orman" sayılan alanların tümüne yakın bir kısmı devlet mülkiyetindedir. Ancak, "devlet ormanı" sayılmayan ormanların da

devletin gözetiminde yönetilmesi ve işletilmesi, kırk yılı aşkın bir süredir anayasa gereğidir. Kısacası, Türkiye ormancılığında gerek mülkiyet ve gerekse yönetim etkinlikleri devlet ağırlıklıdır. Bu nedenle de, Türkiye ormancılığında hukuksal düzenlemeler, "orman" sayılan alanların yönetiminde temel düzenleyici belgelerdir. Bu düzenlemelerin başlıcaları şunlardır:

a) Yasalar

- 6831 sayılı Orman Kanunu
- 3800 sayılı Orman Bakanlığı Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun
- 3234 sayılı Orman Genel Müdürlüğü Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararnamenin Değiştirilerek Kabulü Hakkında Kanun
- 2924 sayılı Orman Köylülerinin Kalkınmalarının Desteklenmesi Hakkında Kanun
- 4122 sayılı Milli Ağaçlandırma ve Erozyon Kontrolü Seferberlik Kanunu
- 3402 sayılı Kadastro Kanunu
- 2634 sayılı Turizmi Teşvik Kanunu

b) Yönetmelikler

- Devlet Orman İşletmesi ve Döner Sermayesi Yönetmeliği
- Orman Amenajman Planlarının Düzenlenmesi, Uygulanması, Denetlenmesi ve Yenilenmesi Hakkında Yönetmelik
- Orman Arazilerinin Tahsisi Hakkında Yönetmelik
- 6831 Sayılı Orman Kanunu'nun 2. maddesinin (A) Fıkrasına Göre Orman Sınırları Dışına Çıkarılacak Yerler Hakkında Yönetmelik
- 6831 Sayılı Orman Kanunu'na Göre Orman Kadastro ve Aynı Kanunun 2/B maddesinin Uygulanması Hakkında Yönetmelik
- Orman Sayılmayan Yerlerdeki Ağaç ve Ağaççıklardan Sahiplerinin Faydalanma Şekil ve Esasları Hakkında Yönetmelik
- Muhafaza Ormanların Ayrılması ve İdaresi hakkında Yönetmelik
- Ormanlarda ve Orman İçinde Bulunan Otlak Yaylak ve Kışlaklarda Hayvan Otlatma Yönetmeliği

Yasa ve yönetmeliklerin dışında Bakanlar Kurulu Kararları, Orman Genel Müdürlüğü tarafından

Türkiye'de "orman" sayılan alanların tümüne yakın bir kısmı devlet mülkiyetindedir ve 1937 yılından bu yana da Devlet Orman İşletmeleri (DOI) tarafından korunmaya, iyileştirilmeye, genişletilmeye ve işletilmeye çalışılmaktadır.

PLANLAMA
2003/1

çıkarılan kimi genelgelerin de bu bağlamda, en azından anılması gerekmektedir.

TÜRKİYE ORMANCILIĞINA İLİŞKİN OLUMSUZLUKLAR VE SORUNLAR

Türkiye ormancılığında temel alt yapısal nitelikte gereklerin yeterince yerine getirilmemiş olması, başta orman "işletme" ve "koruma" olmak üzere orman yönetimi amaçlı etkinliklerin etkinlik düzeyini düşürmektedir. Bu alt yapısal gereklerin başlıcaları aşağıda tartışmaya açılmaktadır:

Ormanlara ve Ormancılık Çalışmalarına Egemen Bakış Açısı ve Yaklaşım Biçimleri

Türkiye'de ormanlar, yaygın olarak "ağaç ve ağaççık topluluğu" biçiminde algılanmaktadır. Kuramsal söylemde bir canlı ekosistem olarak ele alınması gereği zaman zaman vurgulanmakla birlikte, özellikle uygulamada, ormanlara, başta yapacak ve yakacak odun olmak üzere çeşitli ürünler ve kimi durumlarda da hizmetler sunan; bir "doğal kaynak" olarak yaklaşılmaktadır. 6831 sayılı Orman Kanunu'nun 1. maddesinde "Tabii olarak yetişen veya emekle yetiştirilen ağaç ve ağaççık toplulukları yerleriyle birlikte orman sayılır" biçiminde yapılan tanım bu gerçeği açıklıkla ortaya koymaya yetmektedir. Bu maddede, sözgelimi, "sahipli arazide ve muhitin hususiyetlerine göre yetişmiş veya yetiştirilecek olan fıstık çamlıkları ve palamut meşelikleri(n)..." ile "funda veya makiliklerle örtülü orman ve toprak muhafaza karakteri taşımayan yerler(in)" orman sayılmaması da bu yargıyı pekiştirmektedir. Anayasanın 169 ve 170. maddeleri ile aynı yasanın 2. maddesinde geçen "orman olarak muhafazasında bilim ve fen bakımından hiçbir yarar görmeme..." ve "orman niteliğini tam olarak kaybetme..." türünden nitelemeler ile Ağaçlandırma Yönetmeliği'nde, özel ağaçlandırma çalışmalarının özendirilmesi amacıyla yer verildiği söylenebilecek kimi teşviklerin içeriği de söz konusu algılama biçiminin ürünü olarak değerlendirilebilir.

Öte yandan, söz konusu algılama biçiminin olumsuz sonuçlarından birisi de orman envanteri çalışmaları aşamasında ortaya çıkmaktadır. Türkiye'de orman envanter çalışmalarını da düzenleyen "Orman Amenajman Planlarının Düzenlenmesi,

Uygulanması, Denetlenmesi ve Yenilenmesi Hakkında Yönetmelik" in "Üçüncü Bölümü" ne açıklık getirilen "Yetiştirme Ortamı Envanteri" dolayısıyla da "yetiştirme ortamı üniteleri" ile "biyosöyolojisi" haritaları ile ikisinin birleştirilmesi, hazırlanması öngörülen "yetiştirme ortamı haritaları" yapılmamakta; fauna envanterinin yapılması gereğine Yönetmelikte yer bile verilmemekte; sonuç olarak da orman yönetim (amenajman) planları yalnızca alan ve ağaç serveti envanteri temel alınarak hazırlanmaktadır. Dolayısıyla ormanların bir ekosistem olarak yönetilebilmesi özel olarak da işletilebilmesi hemen hemen tümüyle rastlantılara kalmaktadır.

Orman Yönetim Amaçları

Türkiye ormancılığında ormanların yönetim amaçlarının belirlenmesi ile ilgili tek hukuki düzenleme, "Orman Amenajman Planlarının Düzenlenmesi, Uygulanması, Denetlenmesi ve Yenilenmesi Hakkında Yönetmelik" tir. Bu yönetmeliğin 2. maddesine göre "Orman idaresi (işletme) amaçları; devlet ormanları için Tabii Orman ve Köyüşleri Bakanlığı, özel ve tüzel kişilere ait ormanlar için, devletin orman politikası çerçevesinde, mülk sahibi tarafından tayin ve tespit olunur". Oysa, "devletin ormancılık politikası", gerek Anayasada ve gerekse diğer hukuksal düzenlemelerde her düzeyde yönlendirici olabilecek açıklıkta değildir. Konu, Türkiye'de "orman" sayılan alanların tümüne yakınlıkta bir kısmını oluşturan devlet ormanları özelinde ele alındığında ise, "orman işletme amaçları", söz konusu Yönetmeliğin 3. maddesinde; "... yetiştirme ortamı faktörlerinden optimum düzeyde faydalanarak birim alanda en yüksek miktar ve kalitede orman ürünleri üretmek ve ulusumuzun bu ürünlere olan ihtiyaçlarını sürekli karşılamak, bunun yanında ormanların hidrolik, erozyonu önleme, iklimatik, toplum sağlığı, doğayı koruma, estetik rekreasyon, ulusal savunma ve bilimsel fonksiyonlarından maksimal düzeyde yararlandırmaktır" biçiminde tanımlanmaktadır. Ne var ki, uygulamada, bu amaçların önceliklendirilmesine yerelleştirilmesine dayanak olabilecek herhangi bir hukuksal düzenleme bulunmamaktadır. Dolayısıyla da herhangi bir önceliklendirme ve/veya gerekli ölçeklerde yerelleştirme yapılmamaktadır. Bu durum, "devlet ormanı" sayılan alanların "sürdürülebilir" yönetimini güçleştirmekte; kimi durumlarda da olanaksızlaştırmaktadır.

...orman yönetimi (amenajman) planları yalnızca alan ve ağaç serveti envanteri temel alınarak hazırlanmaktadır. Dolayısıyla ormanların bir ekosistem olarak yönetilebilmesi, özel olarak da işletilebilmesi hemen hemen tümüyle rastlantılara kalmaktadır.

Ormanlık Örgütlenmesi

Ormanları ve ormancılık uğraşısını algılama biçimi, ormancılık yönetiminin parçacı, tek boyutlu yaklaşımlarla örgütlenmesine yol açmaktadır. Bu nedenle orman ekosistemlerinin bütüncül, dinamik sistem yaklaşımıyla yönetilmesi ilkesi yaşama geçirilememektedir. Bu nedendir ki aynı ekosistemdeki ağaçlandırma, yabanıl yaşamı koruma, ulusal parkçılık, orman gençleştirme ve orman ürünü hasadı gibi çeşitli yönlerden birbiriyle ilişkili ve etkileşimli işlevler birbirinden tümüyle farklı birimler tarafından yerine getirilmeye çalışılmaktadır.

Türkiye ormancılığının gerektiğince etken bir yapıya sahip kılınamaması da, hukuksal düzenlemelerin etkenlik düzeyini düşüren bir olumsuzluktur. Aynı orman ekosistemi içindeki temel ormancılık işlevleri, daha önce de belirtildiği gibi, birbirinden tümüyle bağımsız olarak etkinlikte bulunan birimler tarafından görülmeye çalışılmaktadır. Birimler arasında çeşitli yönlerden yetki ve sorumluluk çatışmaları yaşanmaktadır. Karar süreçleri yöresel ekolojik, ekonomik, toplumsal ve kültürel koşullardaki çeşitlilik ile bağdaştırılamayacak düzeyde merkezileştirilmiş; demokratiklik, katılımcılık, açıklık hiçbir düzeyde sağlanamamıştır. Kuruluş yerlerinin seçilmesinde daha çok öznel etmenlerin belirleyici olduğu DOİ'lerin ve Orman İşletme Şeflikleri'nin (OİŞ) sorumluluk alanlarının genişlikleri, çalışmaların etkenlik düzeyini düşürebilecek boyutlardadır. DOİ ve OİŞ'lerin araç-gereç ve personel donanımları ise, çoğunlukla yetersizdir. Özellikle, bu birimlerde hukuksal iş ve işlemlerin görülmesinden sorumlu personelin nitelik ve niceliği, çoğu yörede ve durumda, anlaşmazlıkların ormancılık ve özellikle de orman koruma çalışmalarının etkinleştirilmesine katkıda bulunabilecek doğrultuda sonuçlandırılabilmesini güçleştirmektedir.

Öte yandan, yürürlükteki ormancılık düzeninde hukuksal düzenlemelerle ilgili yönetsel yapının özellikleri ve işleyiş biçimi de çeşitli olumsuzluklara yol açmaktadır. Sözgelimi 3800 sayılı "Orman Bakanlığı'nın Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun"nun 12. maddesine göre Bakanlığın danışma ve denetim birimleri arasında sayılan "Hukuk Müşavirliği"nin bir görevi de "Bakanlığın amaçlarını daha iyi gerçekleştirmek;

mevzuata, plan ve programa uygun çalışmalarını temin etmek amacıyla gerekli hukuki teklifleri hazırlamak ve Bakana sunmak"tır. Öte yandan; OGM'nin danışma ve denetim birimleri arasında sayılan "Hukuk Müşavirliği"nin bir görevi ise; "Genel Müdürlük görüşü istenen veya Genel Müdürlükçe hazırlanan kamun, tüzük ve yönetmelik tasarıları ile diğer iş ve işlemler hakkında hukuki yönden görüş bildirmek"tir. Ancak, hem Bakanlık ve OGM hukuk müşavirliklerinde ormancılık öğretimi almış personel bulunmama ya da rastlantısal olarak işlendirilmekte hem de iki kuruluşun "Ana Hizmet Birimleri"nde işlendirilen orman mühendislerinin hukuksal bilgi ve becerisi, çoğunlukla yeterli düzeyde olmamaktadır. Ek olarak, "hukukçu" ve "teknik" birimler arasında, yazışmalar dışında görüş alışverişine ve gerektiğinde de tartışmalara olanak verebilecek düzenekler ya da organlar bulunmamaktadır.

Bu olumsuzluklar, hukuksal düzenlemelerin gerçekçilik ve dolayısıyla da uygulanabilirlik düzeylerini düşürmekte; hukuksal boşluklara neden olmakta; çeşitli yönetsel kargaşalara ve kaynak savurganlıklarına yol açmaktadır.

Orman-Köylü İlişkileri

Bilindiği gibi Türkiye'de, ormanların içinde ve bitişiğindeki yaklaşık 12 bin köyde, 9 milyon dolayında kişi yaşamaktadır. Hemen hemen tüm yaşama etkinlikleri çevrelerindeki ormanlar üzerinde doğrudan ya da dolaylı olarak ilgili olan bu kesimin içinde bulunduğu ekonomik, toplumsal ve kültürel koşullar, Türkiye ormancılığına da toplumsal ve siyasal boyutlar kazandırmıştır. Bu durum, görece olarak en gerçekçi biçimde hazırlanmış hukuksal düzenlemelerin gerektiğince yaşama geçirilebilmesini de, çoğu zaman olanaksızlaştırmaktadır. Sözgelimi; orman yönetim planları ilgili yönetsel örgütlenmenin düzen içinde uygulanamamakta; orman ürünü hasat ve özellikle de orman gençleştirme etkinlikleri öngörülen yerlerde ve zamanlarda gerçekleştirilememektedir.

Araştırma ve Geliştirme Çalışmaları ve Veri Tabanı

Türkiye ormancılığında hukuksal düzenlemelerin etkenlik düzeyinin sistemli olarak izlenmesine; hazırlık ve uygulama aşamalarında ortaya çıkan sorunların belirlenmesi ve çözümlenmesine; farklı

Kuruluş yerlerinin seçilmesinde daha çok öznel etmenlerin belirleyici olduğu DOİ'lerin ve Orman İşletme Şeflikleri'nin (OİŞ) sorumluluk alanlarının genişlikleri, çalışmaların etkenlik düzeyini düşürebilecek boyutlardadır.

düzenlemeler arasında çelişkilerin giderilmesine yönelik araştırma ve geliştirme çalışmaları yapılmamaktadır; bu amaçla kullanılabilir bir veri tabanı oluşturulmamıştır. Bu nedenle yeni düzenleme yapma ve/veya yürürlükte olanı güncelleştirme çalışmalarının gerçekçi ve uygulanabilir olması da rastlantılara kalmaktadır.

TARTIŞMA

Bilindiği gibi, orman ekosistemleri;

- birbirleriyle, yönü ve şiddeti zamana ve mekana göre değişebilen ilişkiler içinde bulunan, sonsuz sayıda alt sistemden oluşmuş, canlı sistemlerdir;
- varlığı ve yokluğu ile nitelik ve niceliği cins, tür, sınıf ayrımı yapmaksızın, tüm canlıları etkileyebilen varlıklardır;
- doğrudan ve dolaylı etkileri, doğrudan ve dolaylı olarak etkilenmesi herhangi bir mülkiyet biçimi ve sınırıyla sınırlandırmayan oluşumlardır.

Bu gerçeklik, her türlü arazi yönetim etkinliğinin ormanlarla ve dolayısıyla da ormancılık çalışmalarlarıyla ilişkilendirilerek tasarlanması, planlanması ve yürütülmesini gerektirmektedir. Ancak, bu gerek, ülkemizde yerine getirilmemektedir. Gerçekte, ülkemizde, ormanların tümüne yakın bir kısmının devlet mülkiyetinde olması ve devlet tarafından yönetilmesine ek olarak, tüm ormanların devletin gözetiminde işletilmesine ilişkin anayasal zorunluluklar; bu gereğin yerine getirilebilmesi yönünden yaşamsal öneme sahip bir alt yapısal koşulu büyük ölçüde sağlamaktadır. Ancak, söz konusu anayasal yaptırımların yaşama geçirilmesine yönelik hukuksal düzenlemeler, bu alt yapısal koşuldan gerektiğince yararlanılabilmesini büyük ölçüde kısıtlamaktadır.

Hukuksal düzenlemelere ilişkin alt yapısal nitelikte yetersizlikler ve yoksunluklar, orman "işletme" ve "koruma" alanlarında çeşitli olumsuzlukların ortaya çıkmasına yol açmaktadır. 2003 yılının başında gündeme getirilen anayasa değişikliği, bu alandaki olumsuzlukların doruğuna çıkması olarak değerlendirilebilecek bir gelişmedir. Bu bağlamda, "orman" sayılacak alanların belirlenmesi ve sınırlandırılması ile ilgili hukuksal düzenlemeler hem temel nitelikte

olmaları ve hem de güncel gelişmeler yönünden yaşamsal önem taşımaktadır.

"Orman" Sayılacak Alanların Belirlenmesi ve Sınırlandırılması

Türkiye'de "orman" sayılacak alanların belirlenmesi ve sınırlandırılmasına yönelik çalışmalar iki yasanın ilgili maddelerine göre yürütülmektedir.

6831 Sayılı Orman Kanunu

6831 sayılı yasanın, en son 1986 yılında çıkarılan 3302 sayılı yasayla değiştirilen 7. maddesine göre: "*Devlet ormanlarının, hükmi şahsiyeti haiz amme müesseselerine ait ormanların, hususi ormanların kadastro ve bu ormanların içinde ve bitişiğinde buharan her çeşit taşınmaz malların ormanlarla müşterek sınırlarının tayini ve tespiti orman kadastro komisyonları tarafından yapılır.*" Aynı maddede bu komisyonların personel bileşimine de açıklık getirilmiştir. Maddeye göre, orman kadastro komisyonları bir orman yüksek mühendisi veya orman mühendisinin başkanlığında bir orman yüksek mühendisi veya orman mühendisi ile bir ziraat yüksek mühendisi veya ziraat mühendisi ya da ziraat teknisyeni; yerel ziraat odasından bir temsilci beldelerde belediye encümeni, köylerde ise köy muhtarlıkları tarafından bildirilecek bir temsilci olmak üzere beş kişiden oluşmaktadır. Bu komisyonlar, herhangi bir yerin "orman" sayılıp sayılmayacağını, 6831 sayılı yasanın 1. maddesinde yapılan "orman" tanımı ile 2. maddesindeki yaptırımları temel alarak belirlemektedir. Bu iş ve işlemler sırasında dört temel sorun yaşanmaktadır.

6831 sayılı yasanın 1. maddesinde "orman"ın orman ekosistemlerini ağaç ve ağaçlık topluluğuna indirgeyerek, belirli genişlik ve uzaklıklar ile kullanım amaçlarını temel alarak tanımlamakta ve bu nedenle de belirleme ve sınırlandırma çalışmalarının ekolojik ölçütlere dayandırılmasını, en azından rastlantılara bırakmaktadır.

Öte yandan yasanın 1. maddesinde 1987 yılında yapılan değişiklik, "orman" sayma ve saymama durumları ile ilgili belgelendirme koşullarını "orman" sayılabilecek alanların daraltılmasına yol açabilecek doğrultuda düzenlenmiştir. Yener'e göre; "*...geçerli tapu kaydı yerine tapulu tapu kaydı veya diğer tasarruf belgeleri ifadesi yerine, her türlü tasarruf belgeleri getirilerek "F" bendi yeniden düzenlenmiş; "G" bendin-*

deki devlet ormanlarına bitişik olmama şartı da kaldırılarak orman sınırları dışında olma şartına dönüştürülmüştür. Böylece, devlet ormanlarına bitişik de olsa, orman sınırları dışında bulunan, ölçümünü üç hektarı aşmayan sahipli arazideki her nevi ağaç ve ağaççık toplulukları orman sayılmamış; "G" bendinin kapsamı orman sınırlarına kadar genişletilmiştir." Ek olarak, maddede, örneğin "küme" sayılabilecek ağaç ve ağaççık toplulukları için getirilen alan genişlikleri ile ilgili sınırların, bilimsel yazındaki ölçütlerin otuz katı düzeyinde olması da "orman" sayılacak alanların daraltılmasını kolaylaştırmaktadır.

Ek olarak, 6831 sayılı yasanın 2. maddesinde;

- orman olarak muhafazasında bilim ve fen bakımından hiçbir yarar görülmeyen, aksine tarım alanlarına dönüştürülmesinde kesin yarar olduğu tespit edilen yerlerin,
- halen orman rejimi içinde bulunan funda ve makilerle örtülü yerlerin,
- 31.12.1981 tarihinden önce bilim ve fen bakımından orman niteliğini tam olarak kaybetmiş yerlerden... çeşitli tarım alanları veya... hayvancılıkta kullanılmasında yarar olduğu tespit edilen arazilerin;
- şehir, kasaba ve köy yapılarının toplu olarak bulunduğu yerleşim alanlarının

"orman" sınırları dışına çıkarılmasına olanak verilmesi, "orman" alanlarının ve bu arada da orman ekosistemlerinin, ormancılık dışı amaçlarla kullanılmak üzere daraltılmasına yol açmaktadır. Öyle ki; sözkonusu değişiklikler sırasında, orman sınırları dışına çıkarılacak yerlerle ilgili olarak daha önce maddede yer verilen "su ve toprak rejiminin zarar vermemesi" ve "orman bütünlüğünü bozmama" koşullarının da kaldırılmasıyla birlikte bu olumsuzluk daha da pekiştirilmiştir. Ek olarak "6831 Sayılı Orman Kanunu'nun 2. maddesinin (A) Fıkrasına Göre Orman Sınırları Dışına Çıkarılacak Yerler Hakkında Yönetmelik" ile "6831 Sayılı Orman Kanunu'na Göre Orman Kadastro ve Aynı Kanununun 2/B maddesinin Uygulanması Hakkında Yönetmelik" bu doğrultuda düzenlenmiştir. Sözgelimi, "6831 Sayılı Orman Kanunu'na Göre Orman Kadastro ve Aynı Kanununun 2/B maddesinin Uygulanması Hakkında Yönetmelik"te de, 1986 tarihine değin yer

verilen bu koşullar kaldırılmış; "üzerinde ağaç ve ağaççık toplulukları bulunmaması ile ormancılık faaliyetleri ve ekonomisi yönünden orman kurulmasında yarar olmaması", herhangi bir yerin "bilim ve fen bakımından orman niteliğini tam olarak kaybolması" için yeterli sayılmıştır.

Öte yandan, söz konusu değişikliklerle maddenin uygulama alanı genişletilmiş; "çam fıstıklıkları" ile "halen orman rejimi içinde bulunan funda ve makilerle örtülü yerler" de orman sınırları dışına çıkarılacak yerler arasında sayılmıştır.

Bu doğrultuda yapılan uygulamaların yol açtığı olumsuzluklara ilişkin çeşitli saptamalar bulunmaktadır. Örneğin, Ayaz'ın saptamalarına göre uygulamacı orman mühendislerinin %73'ü bu düzenlemeler nedeniyle gerçekte "orman" sayılması gereken miktarda arazinin orman sınırları dışına çıkarıldığı; %70'ini kadastro çalışmalarını engellediği; %68'i suç işleyenlerin ödüllendirildiği görüşüne sahiptir. Aynı araştırmanın bulgularına göre, "orman sınırları dışına çıkarılan alanların %22'si, 0-16 yıldan beri ormancılık dışı amaçlarla kullanılmaktadır. Diğer bir anlatımla, yasal sınır olan 1982 yılı öncesi mutlak anlamda tespit edilmemekte ya da bu şarta tam uyulmamaktadır. Zaman geçtikçe, tarih tespiti daha da güçleşmekte; bazen mahalli beyanlara itibar edilmesi durumu ortaya çıkmaktadır. Zira orman kadastro yapılmayan alanlarda, 1981 yıl sonu ile birkaç yıl sonrasının orman örtüsü değişimi harita vb. kaynaklarda her zaman sağlıklı olarak bulunmamaktadır."

6831 sayılı yasanın 2. maddesinin, kimi yerlerin orman sınırları dışına çıkarılması iş ve işlemlerini, ormanların korunmasını ve verimli olarak yönetilebilmesini güçleştirmekte; en azından kolaylaştırması da bu bağlamda tartışılması gereken bir olumsuzluk olarak karşımıza çıkmaktadır. Maddenin "B" bendi, orman sınırları dışına çıkarılacak yerlerin, ormanların içinde ve bitişiginde yerleşik olan ve yaşama etkinlikleri sırasında çevrelerindeki orman ekosistemlerine doğrudan ve/veya dolaylı olarak zarar veren köylülerin gerektiğinde başka yerlere yerleştirilmesi amacıyla değerlendirilmesini öngörmemektedir. Oysa, madde, 1983'te çıkarılan 2896 sayılı yasayla, Anayasanın 170. maddesi uyarınca, kimi yerlerin orman sınırları dışına çıkarma iş ve işlemlerinin yalnızca, "Devlet

eliyle ihya edilerek kısmen veya tamamen orman içi köyler halkının yerleştirilmesi veya bu amaçla değerlendirilmesi"ni öngörmüştür ve uygulamalar da madde 1986 yılında yeniden düzenleninceye değin bu doğrultuda olmuştur. Ancak, 1986'dan sonraki uygulamalar sırasında bu amaç, yalnızca maddenin "A" bendinde sayılan durumlar için geçerli kılınarak kapsamca daraltılmıştır.

Öte yandan, orman kadastro komisyonlarının üye bileşiminde, ormancılık biliminin gereklilerini gözetebilecek üye sayısının ikiye indirilerek azınlığa düşürülmesi, belirleme ve sınırlandırma çalışmaları orman ekosistemlerini daraltıcı kararlarının alınmasını kolaylaştırmıştır. Yasanın özellikle orman sınırları dışına çıkarılacak yerlerin kapsamının genişletilmesini ve sürekliliğini sağlayan 2. maddesindeki yaptırımlar bu olumsuzluğu pekiştirmektedir.

Yasanın; 1986 ve 1987 yıllarında 3302 ve 3373 sayılı yasalarla değiştirilen 11. maddesiyle, orman kadastro komisyonlarının kararlarına itiraz hakkının hak sahibi gerçek ve tüzel kişilerin yanı sıra yalnızca Orman Bakanlığı'na tanınmış olması; buna karşılık DOİ'lerin bu haktan yoksun kılınması, olası yanlışlıkların sonradan düzeltilmesi olanaklarını da ortadan kaldırarak siyasal baskıların orman belirleme ve sınırlandırma çalışmalarını etkilemesini kolaylaştırmıştır.

3402 Sayılı Kadastro Kanunu

6831 sayılı yasanın 7. maddesiyle orman belirleme ve sınırlandırma çalışmalarının orman kadastro komisyonları tarafından yapılmasını hükme bağlanmasına karşın 3402 sayılı Kadastro Kanunu, kimi durumlarda kadastro ekiplerinin de orman kadastrosu yapabilmesine olanak sağlamaktadır. Yasanın 4. maddesine göre; "Kadastro çalışma alanı sınırında orman bulunduğu takdirde durumu çalışmaya başlamadan iki ay önce Orman Genel Müdürlüğü'ne bildirilir. Bu yerlerin orman sınırlaması ve orman sınırları dışına çıkarma işlemleri 6831 sayılı Orman Kanunu hükümlerine göre orman kadastro komisyonlarınca tespit ve haritasına işaretlenerek tutanakları ile birlikte kadastro ekiplerince teslim edilir. Bu yerlerin ölçü ve harita işlemleri yukarıdaki sınırlar esas alınarak kadastro ekiplerince ikmal edilir. İki ay içinde kadastro komisyonlarınca orman sınırlarının belirlenmemesi halinde kadastro çalışma

alanı sınırları kadastro ekiplerince belirlenir ve çalışmalar bu kanun hükümlerine göre yürütülür. Kadastro ekiplerince bu şekilde tespit ve ilan edilen yerlerde orman kadastro işlemleri de ikmal edilmiş sayılır." Herhangi, bir yerin orman sayılı sayılmayacağını belirlenmesine ilişkin işlemlerin kesinlikle ormancılık bilgisiyle yapılması gereği ile Türkiye'de "orman" sayılan alanların henüz %65-70'in kadastronun yapılabildiği gerçeği göz önünde bulundurulduğunda bu düzenlemenin yol açtığı olumsuzlukların boyutu daha kolay kavranabilecektir.

Öte yandan, 3402 ve 6831 sayılı yasa çeşitli yönlerden birbiriyle çelişmektedir de. 6831 sayılı yasanın 11. maddesine göre orman kadastro komisyonlarının kararlarına 6 ay içinde itiraz edilebile olanağı bulunmaktadır. Buna karşılık 3402 sayılı yasanın uygulanması sırasında "ister iki ay içinde orman kadastro komisyonlarınca orman sınırları ve orman sınırları dışına çıkarılacak yerler tespit edilsin; isterse iki ay içinde orman kadastro komisyonlarınca belirlenmeme halinde kadastro ekiplerince belirleme durumunda itiraz süresi otuz gündür." Ek olarak, 3402 sayılı yasanın 12. maddesinin 3. fıkrası ile 6831 sayılı yasanın 11. maddesi "hak düşürücü süre" ile ilgili olarak da birbirleriyle çelişmektedir. Bu çelişkiler, orman sınırlarını belirleme ve sınırlandırma çalışmalarını güçleştirip geciktirerek; mülkiyet anlaşmazlıklarını artırarak, özellikle DOİ'lerin sorumlu olduğu alanların sınırlarını belirsizleştirerek orman "işletme" ve "koruma" etkinliklerinin düzeyini düşürmektedir.

Öteki Hukuksal Düzenlemeler

3800 Sayılı Orman Bakanlığı'nın Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun:

Orman Bakanlığı, temel ormancılık çalışmalarının aynı genel müdürlükler aracılığıyla yürütülmesine yönelik olarak örgütlenmiştir. Öyle ki, aynı alan üzerindeki orman ekosistemlerinde ağaçlandırmaya, yabancı yaşamın korunması, orman-köylü ilişkilerinin düzenlenmesi ve orman ürünü hasat çalışmalarını i) farklı birimler tarafından, ii) farklı zaman ve yer öncelikleri gözetilerek, iii) farklı tekniklerle, ancak, hemen hemen tümüyle birbirleriyle ilişkilendirilmeden planlanmakta yürütülmekte ve izlenmektedir. Bu durum, başta

zaman olmak üzere, zaten kısıtlı olan kaynakların verimsiz kullanılmasının yanı sıra yönetsel kargaşa ve çatışmalara yol açarak çalışmaların etkenlik düzeyini düşürmekte; özellikle "orman koruma" işlevinin gerektiğince görülebilmesine yol açmaktadır.

6831 Sayılı Orman Kanunu'nun Öteki Maddeleri:

6831 sayılı yasanın 2, 16, 17, 18 ve 115. maddeleri ile 57. maddeleri, "devlet ormanı" sayılan alanların, i) orman ekosistemlerinin yönetiminde ekolojik ve teknik yönlerden kesin bir gereklilik olan amaç ve alan tümleşikliğinin ve bütünlüğünün sağlanmasını raştlantılara bırakmakta; ii) başta "orman koruma" olmak üzere ormancılık çalışmalarının etkenlik düzeyini düşürmekte; iii) 52. maddesi ise devletin özel ormanlarda gözetim olanaklarını kısıtlamaktadır:

• Maddenin "A" ve "B" bendleri, ormancılık düzeni dışına çıkarma işlemleri nedeniyle "orman" sayılan alanların azaltılmasının yanı sıra "orman" sayılacak alanların ekolojik bütünlüğünün bozulmasına da yol açabilmektedir.

• 16, 17, 18 ve 115. maddeleri ise, "devlet ormanı" sayılan alanlarda, ormancılık dışı amaçlarla etkinlikte bulunan yönetsel yapıları ortaya çıkarmaktadır: 16. madde "maden işletmeciliği", 17 ve 115. maddeler "kamu yararı" gözetilerek kurulacak çeşitli tesislere, 18. madde de "orman ürünü işleyecek" her türden tesise izin ve/veya irtifak hakkı verilmesini öngörmektedir. Söz konusu maddelerin uygulanmasıyla ilgili olarak en son 1995 yılında düzenlenen Orman Arazilerinin Tahsis Hakkında Yönetmelik'te bu türden uygulamaların kapsamında taş ocakları, su ürünleri üretimi ve turizm yatırımları da sayılmaktadır.

• 57. madde, "devlet ormanı" sayılan alanlar içinde, özel orman statüsüne sahip ormanların yetiştirilmesine ve bu alanlarda kekik, adaçayı, defne, gebere, güvey otu, kuşburnu,

antep fıstığı ve zeytin yetiştiriciliklerine de izin verilmesine dayanak olmaktadır. Bu amaçla hazırlanan Ağaçlandırma Yönetmeliği ile AGM tarafından 1998 yılında yayımlanan Özel Ağaçlandırma Çalışmaları başlıklı 13 sayılı "tamim" ve ekleri ise, bu doğrultudaki uygulamaları hem kolaylaştırmış ve hem de kapsamını genişletmiştir.

Öte yandan, en son 1987 yılında çıkarılan 3373 sayılı yasayla yeniden düzenlenen 52. madde ise, özel orman alanlarında yatay alanının %6'sında, "imar planlamasına uygun" yapılaşmaya olanak vermektedir. Özel ormanların, doğrudan %6 oranında azalmasına yol açan bu düzenlemenin, yapılaşma dışındaki orman ekosistemleri üzerinde dolaylı olumsuz etkileri de olmaktadır ve bu süreci denetleyebilme olanakları son derece kısıtlıdır. Çoğunlukla İstanbul ve çevresindeki uygulamaların yol açtığı olumsuz gelişmeler bu gerçeği açıklıkla ortaya koymaktadır.

2634 Sayılı Turizmi Teşvik Yasası*

2634 sayılı yasanın 8. maddesinin "A" bendinin (1) sayılı fıkrasına göre; "Turizm alanlarında ve merkezlerinde Bakanlığın talebi üzerine imar planları yapılmış ve turizme ayrılmış yerlerdeki taşınmaz mallardan (1) Hazineye ait olan yerlerle ormanlar, ilgili kuruluşlarca Bakanlığa tahsis edilir." Aynı maddenin "C" bendine göre de; "...bu taşınmaz malların yatırımcılara tahsisi, kiralanması ve bunlar üzerinde irtifak hakkı tesisine ilişkin esaslar ile süreler, bedeller, hakların sona ermesi ve diğer şartlar...", 6831 sayılı yasaya bağlı olmaksızın düzenlenebilecektir.

6. maddesinde, "Devletin hüküm ve tasarrufu altındaki yerlerin kamu yararına korunmasına veya kamu yararına kullanılmasına katkıda bulunacak yapı ve tesisler..."in işletilmesinden söz etmesine karşın, Yasa; "devlet ormanı" sayılan alanların turizm yatırımlarına tahsisi sırasında, Anayasanın 169. Maddesinde geçen "kamu yararı" koşulunun aranmasına ilişkin bir yaptırım içermemektedir. Yasanın uygulanmasıyla ilgili "Kamu Arazisinin Turizm Yatırımlarına

* Gerçekte, 6831 sayılı yasanın 17. maddesinin 3373 sayılı yasayla değiştirilen üçüncü fıkrasıyla, "Turizm alan ve merkezleri dışında kalan devlet ormanlarında..." da turizm amaçlı yatırımlar için arazi tahsis edilebilmesi olanaklı kılınmıştır.

Tahsis Hakkında Yönetmelik" uyarınca yapılan tahsis işlemlerinin içeriği ve özellikle de Yönetmeliğin 12. maddesiyle oluşturulması öngörülen "*Arazi Tahsis Komisyonu*"nun üye bileşimi, izin ve/veya irtifak hakkı tesis iş ve işlemlerinin orman ekosistemlerine zarar vermeyecek biçimde yürütülebilmesini, tümüyle rastlantılara bırakmaktadır.

2873 Sayılı Milli Parklar Kanunu

2873 sayılı yasanın 7. ve 8. maddeleri, "*milli park*" ve "*tabiat parkı*" statüsündeki alanlarda yapılaşmalara olanak sağlamaktadır. 7. maddeye göre; "*milli park veya tabiat parklarında, planlarına uygun olması şartıyla kamu kurum ve kuruluşları tarafından yapılacak her türlü plan, proje ve yatırımlara...*"; 8. maddeye göre de; "*Turizm bölge, alan ve merkezleri dışında kalan milli parklar ve tabiat parklarında kamu yararı olmak şartıyla ve plan dahilinde, turistik amaçlı bina ve tesisler yapmak üzere gerçek ve özel hukuk kişilerine...*" izin ve intifa hakkı kurulabilmektedir. Ek olarak yasanın 11. maddesi ise, yasanın 2. maddesinde sayılan alanlar arasında hiçbir ayrım yapmadan, daha açık bir söyleyişle milli park ve tabiat parklarının yanı sıra "*tabiatı koruma alanları*" ve "*tabiat anıtı*" olarak ayrılmış yerlerde de maden ve petrol yasaları uyarınca arama ve işletme izni ve "imtiyazı" verilebilmesine dayanak olmaktadır.

"Orman" sayılan alanlardan sağlanabilen ürün ve hizmetlere yönelik istemin nitelik ve niceliği ile bu alanlardan bu ürün ve hizmetleri sunma gücünün yeterince ayrıntılı olarak belirlenmediği Türkiye'de, "*orman*" sayılan alanlardan ormancılık dışı amaçlarla yararlanmanın gerçekçi biçimde düzenlenmesi de olanaksızdır. Bu amaçla kullanılacak ayrıntıda veri tabanı henüz oluşturulmamıştır. Dolayısıyla, söz konusu maddeler uyarınca yapılan uygulamaların orman ekosistemleri üzerindeki etkilerinin, en azından uzun dönemli olarak kestirilebilmesi olanağı da bulunmamaktadır. Ayrıca, Türkiye ormanlarının yapısal özellikleri (yersel dağılımı, tür bileşimi, parçalılık düzeyi, yaş, yapı çeşitliliği vb) ile ormancılık koşulları, aynı alanda, "*çok başlı*" sayılabilecek yönetimlere uygun nitelikte değildir. Ek olarak, söz konusu izin ve intifa hakkı tesis uygulamaları sırasında getirilen "*kamu yararı*"

kavramının doğru ve açık biçimde tanımlanmaması olmasında bu olumsuzluklar pekiştirmektedir.

"Orman Köylüsü" Sayılanların Kalkınmalarının Desteklenmesi

Bilindiği gibi Anayasanın "*Orman Köylüsünün Korunması*" başlığı altında yer verilen 170. maddesi, "*...Ormanlar içinde veya bitişiğindeki köyler halkının kalkındırılması, ormanların ve bütünlüğünün korunması bakımlarından ormanın gözetilmesi ve işletilmesinde Devletle bu halkın işbirliğini sağlayıcı tedbirler...*"in alınması gereğini gündeme getirmiştir. Aynı madde; "*31.12.1981 tarihinden önce bilim ve fen bakımından orman niteliğini kaybetmiş yerlerin değerlendirilmesi...*"ni ve orman sınırları dışına çıkarılacak yerlerin de "*...orman içindeki köyler halkının kısmen veya tamamen bu yerlere yerleştirilmesi için devlet eliyle anılan yerlerin ihya edilerek bu halkın yararlanmasına tahsis...*" edilmesini de öngörmüştür. Bu amaçla 1983 yılında, 2924 sayılı **Orman Köylülerinin Kalkınmalarının Desteklenmesi Hakkında Kanun** çıkarılmıştır. Bu düzenlemeler, Türkiye ormanlarının ve ormancılığının içinde bulunduğu koşullar göz önünde bulundurulduğunda, özellikle ormanların "*korunması*" yönünden gerçekçi bir yaklaşım olarak değerlendirilebilir. Ancak, bu gerçekçi sayılabilecek yaklaşım, süreç içinde amaç dışı doğrultularda yönlendirilmiştir. Sözgelimi, yasa, 1991 yılında, 3763 sayılı yasayla değiştirilerek; ormancılık düzeni dışına çıkarılan yerlerin "*orman köylüsü*" sayılmayanlara da satılabilmesine olanak verilmiş; ancak, bu değişiklik Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edilmiştir. Anılan yasa, bu kez 1995 yılında 4127 sayılı yasayla bir kez daha değiştirilerek, ormancılık düzeni dışına çıkarılacak yerlerin "*hak sahibi*" sayılanlara satılması başta olmak üzere, "*devlet ormanı*" sayılan yerlerin azalmasına yol açabilecek yeni yaklaşımları gündeme getirmiştir. 1997 yılında yeniden düzenlenen Orman Köylülerinin Kalkınmalarının Desteklenmesi Hakkında Yönetmelik, bu sürecin somut bir aracı olarak işlev görmektedir:

- 1. maddesi, Yönetmeliğin amacını, yalnızca; "*Bakanlar Kurulunca nakline karar verilen orman içi köyler halkının yerleştirilmesi ve orman sınırları dışına çıkarılmış ve çıkarılacak yerlerin değerlendirilmesi...*"ne indir-

gemıştır. Yönetmeliğin, Anayasanın 170. maddesinde öngörüldüğü gibi; "...Ormanlar içinde veya bitişindeki köyler halkının kalkındırılması, ormanların ve bütünlüğünün korunması bakımlarından, ormanın gözetilmesi ve işletilmesinde Devletle bu halkın işbirliğini sağlayıcı tedbirler..."i düzenlememesi, ormancılık düzeni dışına çıkarılan yerlerin "değerlendirilmesi" ve daha açık bir söyleyişle de "satılması" işlemlerinin öne çıkarılmasına yol açmıştır.

• 2. maddesinin "a" bendi, Yönetmeliğin uygulama kapsamını; "6831 sayılı Orman Kanunu'nun 2. maddesi uyarınca, orman kadastro komisyonları tarafından Hazine adına ormancılık düzeni dışına çıkarılacak yerler" olarak tanımlamaktadır. Oysa, 6831 sayılı yasanın 2. maddesi 1986 yılında 3302 sayılı yasayla yeniden düzenlenirken iki bende ayrılmış ve Anayasanın 170. maddesinin gereklerine yalnızca "A" bendinde yer verilmiştir. Böylece, "B" bendinde sayılan yerleri de kapsamına alınırken, söz konusu uygulamanın Anayasanın "orman köylüsünün korunması" amacı dışında da değerlendirilmesine yol açılmıştır.

Anayasanın 170. maddesi ile 2924 sayılı yasanın orman içi köyler halkının kısmen ya da tamamen başka yerlere taşınmasının gerekçesi olarak yalnızca ormanların korunması ve buldukları yerlerde kalkındırılmalarının olanaksız görülmesi durumlarını saymaktadır. Buna karşılık, Yönetmeliğin 5. maddesinde, orman içi köyler halkının başka yerlere taşınma gerekçeleri arasında sağlık, askerlik, turizm ve ormancılığın da sayılması, "köy taşıma" uygulamasına siyasal boyut kazandırarak; köylülerin devlet ormanlarına karşı hasımane tutum takınmaları için uygun koşulların yaratılmasına katkıda bulunmaktadır.

Yönetmelik, orman dışına çıkarılacak yerlerin "hak sahiplerine" satılmasına olanak vermektedir. Oysa, Anayasanın 170. maddesi, bu gibi yerlerin orman içi köyler halkının "yararlanmasına tahsisini" öngörmektedir. Doğrusu da budur. Anayasanın 169. maddesinin devlet ormanlarının mülkiyetinin devredilemeyeceğine ve zaman aşımıyla mülk edilemeyeceğine ilişkin yaptırımına da aykırı olan bu durum, "devlet ormanı" sayılan

alanların orman ekosistemi olmaktan çıkarılmasına yönelik eylemleri özendiricidir.

i) Başta Anayasanın 169. ve 170. maddeleri olmak üzere birbirleriyle çelişmesi, ii) Türkiye ormanlarının ve ormancılığının koşullarıyla bağdaştırılamayacak uygulamalara dayanak sağlaması; iii) söz konusu uygulamaların öncelikli koşulu sayılabilecek altyapısal gereklerin yerine getirilmemiş olması, "orman köylülerinin" kalkındırılmasına yönelik hukuksal düzenlemelerin "devlet ormanı" sayılan alanların daraltılmasına yol açtığı ve/veya orman ekosistemlerine zarar verdiği gözlemlenmektedir.

Türkiye'de bir yandan "devlet ormanı" sayılan alanlar ve bir yandan da orman ekosistemleri, çeşitli nedenlerle azalmaktadır. Saptamalara göre; 1950-1997 döneminde, "orman sayılan" alanlar 1.2 milyon hektar ve "orman ekosistemleri" de 100 bin hektar azalmıştır. Öyle ki, "devlet ormanı" sayılan alanlar ile orman ekosistemlerinin azalmasına yol açan nedenlerin arasında hukuksal düzenlemelerin ve "başarısız" sayılan ormancılık çalışmalarının göz ardı edilemeyecek ağırlığı olmuştur. Bu noktada, hukuksal düzenlemelerin söz konusu azalmalardaki dolaylı etkilerinin açıklıkla ortaya konulamayacağı gerçeğinin göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Yine de; ormancılık örgütlenmesinin yapılandırılması ve ormancılık çalışmalarının yönlendirilmesi amacıyla tasarlanan ve yürürlüğe konulan hukuksal düzenlemelerin çoğunluğunun; i) içeriklerindeki eksiklik ve yanlışlıkların, ii) uygulayıcılar tarafından yorumlanma biçimindeki olumsuzlukların, iii) uygulanma düzeyinin çeşitli nedenlerle düşük olmasının, son noktada, OGM tarafından yürütülen orman "işletme" ve "koruma" etkinliklerinin etkenlik düzeyini düşürdüğü söylenebilecektir.

Türkiye ormancılığının ve dolayısıyla ormanlarının içinde bulunduğu koşullarda, hukuksal düzenlemelerin, çok boyutlu yaklaşımlarla hazırlanması ve uygulanması gerekmektedir. Öte yandan; hukuksal düzenlemelerin gözetilen amaçlarla uyumlu ve birbirleriyle tümleşik olması da, göz ardı edilmemesi gereken bir zorunluluktur. Türkiye'de, bu koşulların yerine getirilme olanakları kısıtlıdır. Çünkü;

• Ormancılık öğretimi ve uygulamalarında kavramsal, terimsel birlik ve tutarlılık yete-

PLANLAMA
2003/1

rince sağlanamamış; dil birliği oluşturulamamıştır;

- Teknik içerikli düzenlemelerin ekonomik, toplumsal ve kültürel gerçeklikler göz önünde bulundurularak hazırlanmasına olanak verecek yaklaşım biçimleri geliştirilememiştir;
- Ormancılık amaçları yöresel ekolojik, ekonomik, toplumsal ve kültürel koşullara özgülendirilebilecek düzeyde ayrıntılandırılıp netleştirilememiştir; bu amaçla toplumun ormanlardan sağlanabilecek ürün ve hizmetlere yönelik gereksinmesi ve değişme dinamikleri yöresel olarak belirlenmemiştir;
- Ormancılık örgütlenmesi, birimler arasında iletişimin gerektiğince kurulabilmesine olanak verebilecek; hukuksal düzenlemelerin gerektiğince uygulanabilmesini kısıtlayan toplumsal, kültürel ve siyasal nedenleri en aza indirebilecek biçimde yapılandırılmamış;
- Ormancılık politikalarında tutarlılık ve kararlılık sağlanamamıştır;
- Ormancılık sorunları ve çözümlenmesine yönelik öneriler gerektiğince toplumsallaştırılmamış; ormancılık dışı kamuoyunun ormancılık sorunlarını da tartışma gündemlerine almaları ve bu doğrultuda gerektiğince bilgilendirilmeleri sağlanamamıştır;
- İlgili toplumsal kesimlerin ve özellikle de meslek kuruluşlarının hukuksal düzenlemelerin hazırlanma, uygulanma ve yenilenme süreçlerine katılmasını sağlayabilecek düzeyde geliştirilememiştir.

ANAYASA DEĞİŞİKLİĞİ VE ORMANLARIMIZ

Bir süredir gündemde olan anayasa değişikliği, yukarıda ayrıntılı olarak açıklanan ormancılık koşullarında gündeme getirilmiştir. Gerek gündeme getirilme biçimi ve gerekse amacı ve içeriğini bu koşullarla bağdaştırabilmek olanaksızdır. Türkiye ormancılığının içinde bulunduğu koşullarda, herhangi bir sorunun tek başına ele alınıp çözümlenebilmesi olanağı büyük ölçüde ortadan kalkmıştır. Böylesi koşullarda, doğal olarak, hukuksal düzenlemelerin etkenlik düzeyi de düşük olmaktadır. Kaldı ki, başlıcaları yukarıda irdelenen kimi hukuksal düzenlemeler de, orman ekosistemlerine herhangi bir biçimde ve düzeyde zarar verebilecek içeriktedir. Bu neden-

lerle tüm birimlerin yeniden yapılandırılması ve dolayısıyla da ilgili hukuksal düzenlemelerin bu yeniden yapılandırmanın gerekleri doğrultusunda değiştirilmesi aşamasına gelinmiştir. Böyle iken, söz konusu anayasa değişikliğiyle, son derece karmaşıklaşmış bir sorun alanının yalnızca bir boyutu gündeme getirilmektedir. Üstelik, gündeme getirilen boyutla öteki boyutlar arasında hiçbir düzlemde ilişki kurulmamaktadır; dahası, "sonuç" olarak ele alınması gereken bir sorunun nedenleri de, hiçbir biçimde ve düzlemde irdelenmemektedir. Çünkü, tek amaç, "orman niteliğini tam olarak yitirmiştir" gerekçesiyle ormancılık düzeni dışına çıkarılan alanların satılması yoluyla gelir elde edilmesidir. Ne var ki, söz konusu anayasa değişikliği çok boyutlu bir girişimdir ve olası sonuçları da arazi yönetimi ve toplumsal yönden yaşamsal önemde gelişmelere yol açabilecektir. Bu olası gelişmeler iki boyutlu bir yaklaşımla tartışılabilir:

a) Siyasal iktidar, Anayasanın 169. maddesindeki, "Devlet ormanları, kamuna göre Devletçe yönetilir, işletilir..." yaptırımını "işlettirme" eylemini de kapsayacak biçimde genişletmeye çalışmaktadır. Böylece "devlet ormanı" sayılan arazilerde, orman ürünü hasat çalışmalarının yanı sıra her türlü turizm etkinliği ile madencilik, avcılık, milli parkçılık, tıbbi ve aromatik bitki tarımı, zeytincilik ve hayvancılık çalışmaları da yerli ve yabancı özel sermayeli kişi ve kuruluşlara yaptırılabilir. Oysa bu çalışmalar; özellikle de orman ürünü hasadı çalışmalarının ormanların çevrelerindeki köylerde yaşayanlara yaptırılması 6831 sayılı yasayla da güvenceye alınmış bir haktır. Orman Genel Müdürlüğü, orman köylülerini bu hak doğrultusunda yılda ortalama 50 milyon işçi-günü dolayında işlendirmektedir. Orman köylülerini bu amaçla, Türkiye Ormancılık Kooperatifleri Merkez Birliği'nde (OR-KOOP), 21 birliğe bağlı 1200 kooperatifte örgütlenmiştir. Devlet orman işletmeleri ile bu kooperatifler onlarca yıldır bu düzende işbirliği yapmaktadır. Söz konusu değişiklik öngörüldüğü gibi gerçekleştirilebildiğinde; bu ilişki tümüyle ortadan kaldırılacak; orman köylülerinin çevrelerindeki ormanlarda iş bulabilmeleri bile tümüyle rastlantılara kalacaktır.

b) Siyasal iktidar, Anayasanın "Ormanların Korunması ve Geliştirilmesi" başlıklı 169. ve "Orman Köylüsünün Korunması" başlıklı 170. maddesinde yapılmak istenen değişikliklerin, "orman köylüsünün yararına" olduğu tezini öne sürmektedir. Bu tez, kesinlikle doğru değildir. Çünkü, Anayasanın değiştirilmesine çalışılan 170. maddesi, yürürlükteki içeriğiyle de, "orman köylüsü" sayılan yurttaşlarımıza son derece geniş olanaklar sunmaktadır. Aneak, bu anayasal yaptırımlar görmezlikten gelinmektedir. Bilindiği gibi, Anayasanın 170. maddesine göre; "Orman içinde ve bitişiğindeki köyler halkının kalkandırılması" için Devlet;

Ormanların gözetilmesi ve işletilmesinde orman köylüleri ile işbirliği yapacaktır. Ancak, bu işbirliği, onlarca yıldır yalnızca ücretli kölelik düzeyinde sürdürülmekte; hiçbir toplumsal güvence ve örgütlenme hakkına sahip olmayan onbinlerce orman köylüsü kadına, erkeğe, çocuğa, kazası ve meslek hastalığı oranı son derece yüksek olan orman işçiliği yaptırılmaktadır; dahası, onları müteahhit sayarak insanlık dışı yazgılarıyla başbaşa bırakılmaktadır. Yapılmak istenen değişikliğin, orman işçiliği yapan köylülerinin bu durumlarını değiştirebilecek hiçbir boyutu yoktur.

31.12. 1981 tarihinden önce orman niteliğini yitirmiş sayılan yerleri **değerlendirecektir.** Uygulamada yalnızca satış yapmaya indirgenen bu "değerlendirme" işlemi bile gerektiği gibi yapılamamaktadır. Sözgelimi, Orman Bakanlığı'nin açıklamalarına göre şimdilik bu gibi amaçlarla kullanılabilir 5 milyar m² arazi varken; i) bu arazilerin yalnızca 115 milyon m²'si (yalnızca %2,3) satılabilecek duruma getirilebilmiş ve ii) bunların da yalnızca 67 milyon m²'si (%58'i); "hak sahibi" sayılanlara satılabilmektedir. Daha açık bir söyleyişle; orman köylüsü, kendisine sağlanan bu anayasal haktan bile yararlanamamış; yararlandıramamıştır.

Oysa; satışa çıkarılan 115 milyon m² arazi için, ortalama 500 bin TL/m² gibi son derece düşük bir "rayiç bedel" konulmuştur ve bugüne değin satışı yapılabilen 67 milyon m² arazinin "rayiç bedeli" de ortalama 300 bin TL/m² dolayında olmuştur. Böyle iken, Orman Bakanı, söz konusu yerleri, 5 \$/m² fiyatla, yani yaklaşık 8-9 milyon

lira/m²'den satılabileceğini söylemektedir. Açık ki, "hak sahibi" olduğu araziye 500 bin/m² fiyattan bile satın alamayan orman köylüsü, 8-9 milyon TL/m²'yi hiç ödeyemeyecektir. Ödeyemeyeceği için de "öncelikli" satın alma hakkından da yararlanmayacaktır ya da bu "hakki" yasa dışı yolla başkalarına devredebilecek; bu da, yoğun hukuksal anlaşmazlıklara yol açacaktır. Bu denli açık olmasına karşın, siyasal iktidar, satışların orman köylüsüne yapılacağı tezini öne sürmekte; başka bir söyleyişle açıkça takkiye yapmaktadır. Satışlar orman köylüsüne değil, işgal edenlere yapılacaktır çünkü;

"..bilim ve fen bakımından orman olarak muhafazasında yarar görülmeyen yerleri tespit edip, orman sınırları dışına çıkaracak ve orman içindeki köyler halkının kısmen veya tamamen bu yerlere yerleştirilmesi için ihya ederek bu halkın yararlanmasına tahsis" edecektir. Ancak, etmemektedir. Çünkü, Orman Kanunu'nun 2. maddesinin ünlü "B" bendinin, yani "2/B"nin yanı sıra "2/A" bendi de vardır. Öyle ki, "2/A" bendi Anayasanın 170. maddesindeki bu yaptırımın yaşama geçirilmesi amacıyla düzenlenmiştir. Ne var ki, hiçbir iktidar 6831 sayılı Orman Kanunu'nun "2/A" bendini yaşama geçirmemiştir. Bu siyasal iktidar da, "2/A" bendinin uygulanmasından hiç söz etmemektedir. Üstelik, bu amaçla 1983 yılında çıkarılmış 2924 sayılı "Orman Köylülerinin Kalkınmalarının Desteklenmesi Hakkında Kanun" şimdilerde yürürlükte dir. Bu gerçek de siyasal iktidarın Anayasanın 169. ve 170. maddelerinde yapmaya çalıştığı değişikliğin "orman köylüsünün yararına" olmadığı gerçeğini açıklıkla ortaya koymaktadır.

Anayasanın 170. maddesinin şimdilerde "Orman Köylüsünün Korunması" olan başlığı bile "Orman Sınırları Dışına Çıkarılacak Yerlerin Değerlendirilmesi ve Orman Köylüsünün Desteklenmesi" olarak değiştirilirken de bu gerçek açıklıkla ortaya konulmaktadır.

Değişiklik, orman köylerinin sınırları içinde kalan; yani halen orman köylüleri tarafından kullanılmakta olan yerlerin bile satılmasını öngörmektedir. Üstelik bu satışlar, gerektiğinde orman köylüsü olmayanlara da yapılabilecektir. Kısacası, 17 bin orman köyündeki 8-9 milyon yurttaşımız, onlarca yıldır üzerinde yaşamaya çalıştıkları; yerleşmiş oldukları, tarım ve hay-

Çünkü, tek amaç, "orman niteliğini tam olarak yitirmiş-tir" gerekçe-siyle ormancılık düzeni dışına çıkarılan alan-ların satılması yoluyla gelir elde edilme-sidir. Ne var ki, söz konusu anayasa deği-şikliği çok boyutlu bir giri-şimdir ve olası sonuçları da arazi yönetimi ve toplumsal yönden yaşam-sal önemde gelişmelere yol açabilecektir.

vancılık yapageldikleri yerlerinden de edilebileceklerdir. Böyle bir düzenleme; ormanların içinde ve bitişiğindeki yurttaşlarımızın i) toplumsal başkaldırılarına; ii) birbirleri ve devletle sürekli olarak çatışmalarına; iii) daha fazla ormanı yok ederek yerleşme yerine ve/veya tarım arazilerine dönüştürmelerine yol açacaktır.

SONUÇ

Türkiye yüzeyinin %26'sını oluşturan ve tümüne yakın bir kısmı da devlet mülkiyetinde ve dolayısıyla da devletin yönetiminde olan "orman" sayılan arazilerle ilgili tartışmalar, yalnızca ormancılıkla ilgili bir sektörel sorun değildir; ülke düzeyinde bir yönetim sorunudur. Gündemde olan anayasal ve yasal tartışmalar ise bu sorunun yalnızca bir boyutudur. Oysa, yapılagelen tartışmalar, çoğunlukla "tek ağacı görmekten ormanı görememek" biçiminde dile getirilen tek boyutlu bir kapışma olmaktan öteye geçememektedir. Üzerinde "orman" sayılan ekosistemlerin bulunması ve ormanların evrensel özellikleri, "orman" sayılan arazilere özgünlük kazandırmaktadır. Ancak, bu durum, "orman" sayılan arazilerle ilgili tartışmalar sırasında ülke genelindeki ekonomik, toplumsal ve kültürel alanlardaki değişme ve gelişmelerden soyutlanılmasını gerektirmemektedir. Aksine; ekolojik koşulların zorunlu kıldığı durumlar dışında "orman" sayılan arazilerin de, öteki arazi kullanım biçimleri ile ilişkilendirilerek ele alınması ve yönetilmesi zorunlu olmaktadır. Gündeme gelen Anayasa değişikliği de bu bütünlük içinde ele alınabildiğinde, kamu yararına çözümlerin üretilebilmesi kolaylaşabilecektir.

KAYNAKÇA

- Ayaz, Hüseyin (1998) *Orman Sınırları Dışına Arazinin Çıkarılması ve Sosyo-Ekonomik Nedenleri Üzerine Bir Araştırma: Ordu İli Örneği*. KTÜ Orman Fakültesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi. Trabzon.
- Başaran, Özdemir (1993) "3402 Sayılı Kadastır Kanunu ile Orman Kanunu'nun Çelişen Hükümleri" içinde *1. Ormancılık Şurası Tebliğleri ve Ön Çalışma Grubu Raporları Cilt 1*. Ankara: Orman Bakanlığı.
- Çağlar, Yücel (1999) *Meşeler Artık Gövermez*. Ankara.
- Çevik, İ., Taşçı, A., Şirin G. (1992) *Kızılçam Ormanlarında Ağaçların Dikili Olarak Satılması Üzerine Araştırmalar*. Ege Ormancılık Araştırma Müdürlüğü yayınlanmamış Teknik Bülten, İzmir.
- Gürtan, Hayati (1975) *Dağlık ve Sarp Arazilerde Ormanlarda Kesim ve Bölmeden Çıkarma İşlerinde Uğranılan Kayıpların Saptanması ve Bu İşlerin Rasyonelasyonu Üzerine Araştırmalar*. Ankara: TÜBİTAK.
- Konukçu, Mustafa (1998) *Statistical Profile of Turkish Forestry*. Ankara: Devlet Planlama Teşkilatı.
- OGM (1997) *Orman Genel Müdürlüğü 1997 Yılı Döner Sermaye Bütçesi*. Ankara.
- Yener, Ahmet İhsan (1993) "Orman Tanımı ve Anayasamızın Orman Hükümleri" içinde *Ormancılık Şurası Tebliğleri ve Ön Çalışma Grubu Raporları Cilt 1*. Ankara: Orman Bakanlığı.
- A.g.y.,s:34